

VIŠE OD 50.000 PRODANIH
PRIMERAKA U SVETU

slavenka

FRIDA ILI O BOLU

drakulić

PROFIL

Slavenka Drakulić

FRIDA ILI O BOLU

bojana888

„Physical pain does not simply resist language but actively destroys it, bringing about an immediate reversion to a state anterior to language, to sounds and cries a human being makes before language is learned.”¹

Elaine Scary „The Body in Pain”

„Mi pintura lleva el mensaje del dolor.”²

Frida Kahlo

Tog ranog srpanjskog jutra Frida se probudila u svome krevetu u roditeljskoj kući. Slaba svjetlost već je prodirala u sobu. Provela je nemirnu noć. S naporom se okrenula s jedne strane na drugu, pridigla se na jastuke, dodirnula lice, kao da provjerava je li još tu. Neko vrijeme ležala je mirno i gledala svoje ruke položene na pokrivač. Provukla je prste kroz kosu - lice, kosa, ruke, bili su to još samo dijelovi bivše cjeline. Pokušala je ustati, zatim je odustala.

Nije imala snage. Nije imala mira.

Prošlogodišnja amputacija noge bila mi je trideset i druga operacija, pomislila je dok je opipavala ožiljke na leđima, na truhu, na nozi. A što je s onima koje ne ostavljaju vidljive ožiljke? Računaju li se i pobačaji u operacije? Ipak ih se ne uspijevam svih prisjetiti. Možda je to i dobro. Kako li je samo uzaludno ovo moje računanje...

Pogledala je u prazno mjesto ispod plahte, tamo gdje je još nedavno bila bolesna noga. Čudno kako je još uvijek osjećala i onu odrezanu polovicu. Bila je to ona ista noga - polovica one iste, desne, noge u kojoj se najprije javio demon boli.

Bilo joj je šest godina kad je jednog dana osvanula u groznici. Njeni roditelji u početku nisu bili zabrinuti. Groznica, temperatura, prehlada, grlobolja, proljev, povraćanje, bolovi u truhu... Kao i sva druga djeca i njihove četiri djevojčice povremeno su pobolijevale. Činilo im se da nemaju razloga sumnjati da je posrijedi nešto više od prolaznog stanja.

Zatim ju je napala bol. Najprije se javila u nozi, kao da ju je nešto ugrizlo. Neka velika životinja, pas možda. Čvrsto je stisnula čeljust oko njene noge i trgala joj zubima mišić. Zauralala je, nije mogla ništa drugo nego urlati. Nije znala opisati osjećaj koji joj je razdirao tijelo. Sjećala se očevog očajanja, njegovog lica nagnutog nad njen krevet i riječi: Što ti je, reci mi što ti je? Dok se previjala od bolova kupajući se u vlastitom znoju, Don Guillermo, njen dobri otac, očekivao je od nje riječi, neko objašnjenje. Smislenu artikulaciju užasa, kako bi mogao razumjeti što se s djetetom događa. Kako će joj inače pomoći? Jer za pomoć nisu bili dovoljni samo njeni nemušti krikovi. Bol zahtijeva artikulaciju, komunikaciju. Zahtijeva neku vrstu dijaloga. Zahtijeva riječi. A iz djeteta su izlazili samo jecaji i jauci.

Kad god bi kasnije pomislila na taj događaj, uvijek bi vidjela svoju malu nogu (da ne mrzi patetiku, rekla bi nožicu) kako se nekontrolirano trzala i grčila. Kao da je bila opsjednuta nečim, odvojena od ostatka tijela. Vidjela bi majku kako umače ručnik u toplu vodu, sluškinjine tamne ruke koje pridržavaju bijeli porculanski lavor i njene zgrčene prste. Voda je svjetlucala, usredotočila se na to svjetlucanje, kao na nešto što bi je moglo udaljiti od noge, od sebe. Poželjela je izaći iz vlastitog tijela. Ili da joj netko odreže nogu, jer to više nije bila njena noga. Njena noga je odskakivala od kreveta kao da je poludjela. Vrištala je u panici. Majka je vrućim ručnikom omotala jednu nožicu (ipak!) i govorila, jasno je čula: Mir, smiri se, proći će, proći će...

Zapamtila sam te njene riječi jer su poslije to postale riječi koje mi je majka najčešće upućivala. Koliko će ih samo puta još izreći! I to s razlogom, samo što nijedna od nas to nije mogla znati u trenutku dok mi je ta, još nepoznata i neimenovana životinja, to demonsko biće otkidalo komade mesa, a majka mi brisala znoj sa čela i šaptala: Proći će, proći će...

I zaista, bol je trenutačno bila ublažena, tijelo je malaksalo. Dijete je utonulo u blaženstvo koje donosi prestanak boli. No, trenutak kasnije zauralalo bi još jače jer grčenje u nozi nije posustajalo. Demon je zario zube i nije popuštao. Kao da je odlučio iščupati joj nogu, oteti je, pojesti.

Roditelji su napokon pozvali liječnika. Dijagnoza: dječja paraliza. Terapija: mirovanje,

ležanje u krevetu. Posljedica: tanja i kraća noga, šepavost.

Devet mjeseci morala je ležati u krevetu. Bila je to vječnost za tako živahno dijete. Kad već nije mogla izaći iz sobe, pronašla je način da izađe iz sebe: zamislila je prijateljicu uz čiju je pomoć prelazila u drugu stvarnost.

Njena mala prijateljica nije imala ime. Frida bi došla do nje tako što bi zahuknula staklo na prozoru pokraj kreveta i na zamagljenoj površini brzo, jako brzo, nacrtala vrata. Sasvim mala i nevidljiva. I djevojčica koju bi ugledala, bila je nevidljiva, svima osim njoj.

Čim bi se kroz vrata provukla u drugi svijet, prijateljica ju je već čekala. Smijala se, uvijek je bila nasmijana i vesela. Primila bi je za ruku i povelala sa sobom. U tom drugom svijetu postojale su samo njih dvije. Više se nije mogla sjetiti ni njenog glasa ni lica, samo je znala da su plesale u velikoj praznoj dvorani koja kao da je bila napravljena od leda. Djevojčica je plesala, Frida ju je slijedila i pričala joj. Pričala je i pričala, plešući. Klizila je kroz prostor, okretala se oko sebe, izvijala svoje tijelo s lakoćom. Nije joj smetala bolesna noga, uopće je nije osjećala. Njih dvije bile su savršen par. Nakon što bi se vratila u krevet, još bi dugo bila neobjašnjivo sretna.

Na sasvim maloj slici, jednoj od najmanjih koje je naslikala, Djevojčica s maskom smrti, na horizontu nema ničeg, osim hladnih planinskih vrhova prekrivenih snijegom. Usamljena djevojčica stoji na stvrđutoj tamnoj zemlji s iskeženom maskom smrti. Zapravo, nije sasvim jasno je li to samo maska ili možda njena vlastita lubanja. Pokraj njenih nogu leži druga maska, još strašnija, životinjska: maska iskeženih zuba, isplaženog jezika, još crvena oko usta od krvi koja je curila dok je grizla njenu nogu. Djevojčica je mogla staviti tu masku, ali ipak to nije učinila. No, to je gotovo svejedno, jer obje su maske predstavljale smrt.

Još od djetinjstva smrt je oko nje, pokraj nje. Sjena, koja je nikada neće napustiti. Sablasno bijela lubanja s primjesama sivog (sivo je ovdje boja straha) stalno je bila prisutna u njenom životu, bila je neodvojivi dio nje.

Djevojčica stoji sama, ispod uznemirenog neba i oblaka koji se prijeteći nad njom kovitljaju. Još je dijete, još nema ono lice koje će joj kasnije biti podareno. Kad odraste, imat će Fridine crte lica.

I Frida će iznova i iznova preko bijele lubanje slikati svoje lice, kao dokaz da je još uvijek živa.

Kad je nakon devet mjeseci ustala iz kreveta, desna joj je noga bila tanja i ravna poput štapa. Druga djeca su to vidjela, nisu mogla ne vidjeti. U školi su vikala za njom da je šepavica. Noću ih je sanjala kao kojote sa zlim njuškama koji podlo obilaze oko njene noge ne bi li je zagrizli. Branila se. Udarala je oko sebe, ali nije plakala. Škola je u početku bila mjesto mučenja i baš zato mjesto vježbanja obrane.

Njena se majka borila protiv dječje zlobe kako god je znala, pa i slojevima čarapica koje joj je navlačila da se ne bi vidjelo koliko je desna noga tanja. Nikoga time nije uspjela zavarati. Tek su nove, po mjeri izrađene čizmice uravnotežile njezin hod. Ali ne i karakter, već obilježen prkosom. Čizmice su je učinile važnom: bila je tako mala, a već ih je smjela nositi, baš kao da je već gospođica. Još uvijek ih je čuvala u sobi, pokraj najdraže lutke, aztečkih kipića koje joj je poklonio Maestro i kostura od papirmašea. Bile su napravljene od finog telećeg boksa, s vrhovima tamnije boje. Sjećala se kako je trebalo vremena da joj služavka provuče vezice kroz sve one rupice i kako je strpljivo čekala da to završi. Te su je čizmice vraćale u vrijeme kada je s ocem odlazila u šetnje izvan grada. Dok bi otac crtao akvarele, ona bi skupljala kamenčiće i promatrala leptire, ptice, kukce.

Tada sam, točno to pamtim, prvi put osjetila zavist. Ne prema drugoj djeci koja nisu šepala, već prema svim tim krilatim stvorovima. Kad mi je jednom leptir sletio na ruku trepereći nježnim žutim krilcima, iznenada sam zaplakala. Nisam znala što bih rekla ocu. Nisam znala da je to bila zavist. Zašto ja nemam krila, pitala sam ga. Otac se nije nasmijao.

Možda je to već bio znak nadolazeće nesreće, palo mi je na um dok sam se tog jutra prevrtala u krevetu.

Nakon preležane paralize, iako je bila još dijete, brzo je shvatila da je ostala obilježena. Postojala su dva načina da se s tim nosi: predati se, prihvatiti šepavost kao stanje kojeg se treba sramiti i sakriti se u mračni trbuh kuće - ili boriti se. Već tako mlada bila je primorana naviknuti se na drugačiju sebe. A zatim je morala naučiti ono najvažnije - kako svoj nedostatak pretvoriti u prednost. Da bi to naučila, trebale su joj godine.

Dječje izrugivanje u njoj je izazivalo bijes i prkos, ne i samosažaljenje. Ni tako mala nije prihvaćala poraz, to je bilo za mamine maze poput mlađe sestre Kity i njenih prijateljica. Plakanje joj se oduvijek gadilo kao i pokazivanje bilo kakve slabosti. Kad je već bila drugačija, mogla je barem pokušati biti bolja, brža, jača. Uskoro je naučila voziti bicikl. Penjala se na drveće i plivala brže od djevojčica koje preskaču konopac i igraju se školice pazeći da ne uprljaju haljinice. Bila je bolja i od Kity, koja, istina, nije bila šepava, ali nije bila ni odvažna. A zato što je bila drugačija, mogla je biti odvažna i usuđivati se činiti ono što se djevojčice poput nje ne usuđuju, naprimjer učiti hrvanje i boks. Dok ju je majka potajno sažaljevala, otac ju je u svemu podržavao i govorio joj da je bolja od drugih jer je hrabrija i jer su hrabrost i pamet važniji od šepavosti, a ona posjeduje oboje.

I dok je u susjednom parku jurila na biciklu, činilo joj se da leti. Kad bih barem mogla letjeti, mislila je tada, ne bih više ni trebala noge.

Ni sažaljenje, kao ni zlobu, nisam mogla izbjeći. Sažaljenje je imalo miris, prepoznavala sam ga nepogrešivo jer sam s njim odrasla, jer me pratilo cijelog života. Ponekad mi se činilo da ću se ugušiti od zraka zasićenog poznatim vonjem.

U posjet im je znala doći stara teta, neka bakina poznanica. Bila je mala i okrugla poput pogače. Kotrljala bi se kroz sobu sve dok ne bi došla do sofe i utonula u jastuke, uzdišući kao da se jako umorila od tih nekoliko koraka, a možda je i bilo tako. Izvadila bi zatim finu batistenu maramicu i obrisala vrat i dekolte. Donijela bi joj bombone, one koji se nisu lijepili za prste jer su bili umotani u svileni papir. Zauzvrat, dopustila bi joj da je privije uz sebe i gladi po glavi. Gladeći je rukom koja nije bila zaposlena brisanjem i mahanjem, govorila bi: Jadna, jedna mala! Pritom bi još više uzdisala, samo što ne bi zaplakala. Mirisala je kiselkasto-slatko, na znoj, na vanili-šećer i čaj od mente koji bi služavka servirala, i na još nešto neodređeno, neobično i jako. Nalik na duhan, ali različit od onoga za lulu koji je ponekad pušio otac. Kad bi popila popodnevi čaj, izvadila bi srebrnu kutijicu, zvala ju je burmutica. Prinijela bi nosu tamni prah, stavila malo na prst i ušmrknula. Teta je šmrkala burmut. Don Guillermo, onako koščat i visok, stajao bi kraj prozora i promatrao taj njezin ritual s burmutom koji je privlačio malu. Nije odobravao njeno koristoljubivo ulagivanje kad se zbog bombona pravila kako baš voli kad je teta gladi po glavi, kao ni tetino sažaljevanje djevojčice kad bi došla u posjet. Jednom, sustežući bijes pred djetetom, ipak nije izdržao. Nemojte, tante, ponavljati maloju kako je jedna! Ona ga je pogledala začuđeno, kao da nije sasvim pri sebi: Ali pogledaj je kako šepa, sirotica, rekla je tužno. To se vama samo čini rekao je otac i pokupio se iz sobe ljut, vidjela je to po načinu na koji je koračao. Uzela je bombone i odšepesala za njim.

U toplom zraku koji je kroz otvorena vrata ulazio u sobu iz dvorišta toga kasnog

popodneva, u mirisu burmuta koji se miješao s mirisom lavande, jasmina i žute ruže penjačice, prepoznala je miris sažaljenja. Kad je teta otišla, otac joj je rekao kako je važno, najvažnije, da ona sama ne misli da je jadna. Njoj, doduše, to nije ni palo na pamet. Ali zapamtila je onaj miris.

Jutarnja svjetlost, još uvijek slabašna i difuzna, polako se šuljala ispod tamnih zavjesa, zaobilazila predmete u sobi i širila se po podu.

Spavačica joj je bila natopljena znojem, drhturila je, ali se tješila što je trenutačno barem pribrana. Jer čim dobije injekciju, ponovno će utonuti u polusan. Možda bi čak mogla i zapaliti cigaretu, ali to bi iziskivalo dodatni napor. Morala bi izvući ruku ispod pokrivača, dohvatiti cigarete s noćnog ormarića, uzeti šibice, zapaliti, povući dim. I onda bi se zakašljala i požalila zbog tog malog pokreta. Čula je ptice u dvorištu. Još malo pa će se probuditi Mayes, otvorit će sobna vrata i ući s lavrom i ručnikom. Ti su joj jutarnji rituali postali besmisleni, dosadni. Ipak će radije mirovati odgađajući početak dana.

Pokušavala se prisjetiti vremena prije dječje paralize, kad nije znala da hodanje može biti naporno jer još nije bila opterećena težinom svog tijela. Sjećala se kad je po obližnjim brežuljcima trčkarala za ocem noseći njegov pribor za slikanje. Ili odlazaka na tržnicu sa sluškinjom, na misu nedjeljom ujutro s majkom, u školu s Kity... Hodala je ne osjećajući kako joj tijelo smeta. No, nakon preležane paralize njeno je tijelo zadobilo novu težinu. Ne samo fizičku, razmišljala je, već i metafizičku.

Postalo je teret, težak poput kamena koji je primorana vući sa sobom. Nakon nesreće, te je težine bila svjesna gotovo u svakom trenutku svoga života.

Morala je sama sebi priznati da je povremeno znala osjetiti i uzlet, i lakoću, i užitak - kako bi inače smogla snage i nastavila, sve teže i teže, vući to svoje tijelo. Zato se tog jutra pokušavala sjetiti upravo takvih trenutaka, vremena kada je bilo jednostavno probuditi se i ustati iz kreveta bez ičije pomoći.

Ako je i bilo takvih dana, oni su se izgubili u magli koja se, kako je vrijeme odmicalo, sve više zgušnjavala i stezala oko nje, poput želatine.

Odrastala je kao energična i nemirna djevojka koja se šišala na kratko i nosila hlače. Čitala je poeziju, izlazila s prijateljima i bila zaljubljena u Aleksa. Voljela je muškarce više od žena, oca više od majke, dječake više od djevojčica. U srednjoj se školi družila s grupom u kojoj je, osim nje, bila samo još jedna djevojka. A na jednoj obiteljskoj fotografiji koju je snimio njen otac, nosi muško odijelo. Njene sestre i majka imaju na sebi elegantne haljine, dok je ona odjevena u odijelo s prslukom i kravatom. Zalizane kose, sa štapom u desnoj ruci, gleda ravno u kameru.

Na toj fotografiji ni po njenom licu niti po držanju tijela ne bi se sa sigurnošću moglo zaključiti da je riječ o djevojci. Dok se njena majka i sestre koketno smiješe, ona ima ozbiljan izraz lica. Djeluje nekako kruto, možda čak arogantno. Svjesna da je na toj, „službenoj”, obiteljskoj fotografiji njena pojava provokacija. Ali ona sebi može dopustiti takve ispade jer je očeva ljubimica. Od njegovih šest kćeri jedino se ona školovala. Doduše, dvije kćeri iz njegovog prvog braka jedva su se i spominjale zbog Done Matilde, koja ih nije htjela primiti da žive s njima, pa su djevojke završile u samostanu. Ni prema vlastitoj, najstarijoj, kćeri, koja je po njoj dobila ime, nije bila nježnija. Kad je ova s petnaest godina pobjegla s dečkom nije joj dopustila da se vrati kući. Otac kao da u majčinim odlukama nije imao udjela. Bio je umjetnički fotograf, blage naravi, zatvoren i vrlo povučen. Nakon posla bi se povlačio u sobu, svirao klavir i čitao njemačke filozofe. Nikada nije govorio o životu koji je ostavio iza sebe, je li mu nedostajala Njemačka, njegov materinji jezik, studij... A njegova supruga, majka Matilde,

Adrijane, Fride i Cristine, bila je odlučna žena, praktična, vrlo tvrdoglava i uglavnom loše volje. Možda je upravo od majke naslijedila izdržljivost, čak i stanovitu nepopustljivost.

Majka je Fridino školovanje smatrala nepotrebnim. Kao i ostale tri kćeri, naučila ju je svemu što žena treba znati kad se uda i rodi. Znala je kuhati, spremati, šiti, vesti, plesti, čemu, dakle, obitelj izlagati nepotrebnim troškovima? Ipak, otac je ustrajao. Govorio je kako je ona najbližnja njemu i bio odlučan u svojoj namjeri da Frida završi studij - kad već on to nije mogao - i postane liječnica. Don Guillermo nikada nije rekao da želi sina, bila je to samo njena slutnja, čiju je potvrdu pronalazila u očevom smiješku dok je snimao obitelj i nju u sredini, u muškom odijelu.

A možda se Dona Matilde odupirala njenom školovanju i zbog toga jer je sama bila nepismena. U vrijeme dok je pozirala pred očevom kamerom tako maskirana u mladića, Fridi se majčina nepismenost činila prirodnom. Poslije joj je zbog toga bilo žao, ali majka više nije vidjela smisla u učenju. Da uči pisati i čitati? Čemu? Život je i ovako dovoljno kompliciran, govorila joj je.

Mama je bila u pravu, pomislila je toga jutra. Kako li je samo bila u pravu...

Ponovno joj se vratio u sjećanje onaj davni događaj koji joj je zauvijek promijenio život. Kako je čudno što nije imala ni najmanji predosjećaj nesreće. Bio je rujana. Šetala je tržnicom držeći se za ruke s Aleksom i udišući miris prve jesenje kiše. Pogled joj se zaustavio na žutim dinjama i nebeskoplavoj haljini porculanske lutke u izlogu antikvarijata. Dobro se sjećala tih boja i okusa komadića naranče koje joj je Aleks stavljao u usta. Svježina joj je prožela tijelo. Sok mu se cijedio niz prste i ona ih je oblizivala, jedan po jedan. Stajali su na ulici, Aleksov pogled uronio je u njezine oči, povjetarac joj je hladio leđa, rukom je dodirivala njegovu kožu pod košuljom osjećajući toplinu u samom dnu trbuha. Bila je svjesna da ih prolaznici gledaju i da im se jedna žena smiješi.

Taj trenutak prije nesreće, kad je osjetila svoje tijelo, od usana do vrškova nožnih prstiju, bio je možda posljednji doživljaj cjelovitosti u njenom životu. Nije bila svjesna da će se, samo nekoliko trenutaka kasnije, njen mali svijet rasprsnuti i da ništa više u njenom životu neće biti kao prije.

Kad god bi se sjetila toga dana, pomislila bi kako je njenu sudbinu odredio papirnati suncobran koji joj je Aleks kupio na tržnici. Već su bili na autobusnoj stanici kad se sjetila da je negdje zaboravila suncobran. Propustili su prvi autobus, odjurili natrag i kupili novi suncobran. Baš je prestala sitna kišica kad su se ukrcali u drugi autobus, drveni, kakvi su tada još bili novost u gradu. Bio je pun i jedva su našli mjesta da sjednu jedno pokraj drugoga. Prepoznala bi i sada lica ljudi koji su sjedili oko njih: Indijanku ogrnutu šalom tirkizne boje, muškarca u plavim hlačama umrljanim na koljenima kao da je negdje klečao ili možda pao, ženu s košarom punom crvenih chili paprika. Miris znoja, vlažne kose i naranči u Aleksovoj ruci. Kroz tkaninu suknje osjećala je dodir njegove noge.

U trenutku kad je autobus trebao skrenuti, začuo se zvuk kočnja, poput cviljenja. A zatim mukli udarac, zvuk lomljave drveta i stakla. Nije osjetila ni udarac ni bol.

Nije istina da čovjek nešto osjeća kad doživi nesreću. Nema ni osjećaja ni misli. Postojiš i ne postojiš istodobno, poput čestica prašine koje se kovitlaju u zraku. Vidiš nebesko plavetnilo, i kao da si i sama dio zraka, vode, zelenila u obližnjem parku. Lebdiš u tišini u kojoj ne čuješ ni otkucaje svoga srca. Nije li to iskustvo ništavila?

I mir, da, zapamtila je mir. Zapravo, bilo je to njeno jedino sjećanje na nesreću. Kao dijete, presložila bi nekoliko puta list papira i iz njega izrezivala simetrične figure. Njeno je papirnato

sunce imalo zrake, ali mu je nedostajalo središte izrezano škarama. Sjećanje na nesreću bilo je poput tog sunca u čijem je središtu zjapila praznina.

Nije se mogla sjetiti koliko je dugo trajala njena odsutnost iz tijela. Sljedeći prizor koji je ugledala bila je žena koja je nosila paprike kako trči noseći u rukama svoja crijeva. Čula je nečije zapomaganje, neki glas koji viče: Balerina, balerina! Potpuno besmisleno, pomislila je, o kakvoj to balerini bunca? Kad je podigla ruku, vidjela je da je krvava i posuta zlatnim prahom. Prizor joj se učinio nestvarnim, kao da se iznenada našla u kazalištu. Ili kao da je već bila mrtva.

Vidjela sam, zapamtila sam, da je crveno istodobno boja života i boja smrti. Kad god bih kasnije pokušala zamisliti svoje slomljeno tijelo, vidjela bih krv i zlato i pomislila kako je već u tom času moj život bio šareno obojen i kičast. Da sam ikada naslikala sliku same nesreće, upotrijebila bih te dvije boje. Ali to je jedina slika koju nisam naslikala, iako sve moje slike proistječu upravo iz te, nenaslikane.

Ja i nisam slikala ništa drugo osim svoje nesreće, mislila je zagledana u prozor toga jutra, gotovo trideset godina kasnije.

Poslije je saznala da je u sudaru ostala bez odjeće i da je ležala na ulici, gola, krvavog tijela posutog zlatnim prahom koji je neki majstor soboslikar vjerojatno bio nosio sa sobom. Maglovito se prisjećala da se neki muškarac sagnuo nad nju, kleknuo na njen trbuh i zatim jednim trzajem izvukao nešto zabijeno duboko u njenu utrobu. Iz trbuha je niz Fridina bedra naglo prokuljala krv. Zauralala je i ponovno izgubila svijest.

Došla je k sebi tek u bolnici. A tamo, s njom na nosilima, neki su ljudi jurili kroz hodnike i vikali: Brzo, brzo, brzo. U operacijskoj dvorani sestra je prislonila bijelu masku na njeno lice i rekla: Duboko dišite i brojite do deset. Udahnula je eter, ne sluteći koliko će još puta u životu osjetiti taj miris. Napokon je utonula u spasonosni san.

Doktori su s razlogom sumnjali da će preživjeti. Ali preživjela je. Mladi organizam se borio. Spasila se tako što se odmah, već u bolnici, počela navikavati na bol koja se uselila u nju i postala sustanar kojeg se više nikada neće riješiti.

Aleks, koji je kao nekim čudom ostao neozlijeđen, rekao joj je kasnije da joj je desna noga, ona šepava, slomljena na jedanaest mjesta, a stopalo iščašeno i zdrobljeno. Kičma je bila slomljena na tri mjesta u predjelu križa, ključna kost također, kao i treće i četvrto rebro. Lijevo je rame bilo iščašeno. I sve će to doktori nekako moći pokrpati, osim kičme i napukle zdjelice, rekao je. Zatim je opisao ono što je vidio svojim očima: dugačku metalnu šipku koja joj je probila trbuh u visini lijevog kuka i izašla kroz vaginu.

Bio je to držač iz autobusa, rekao je.

Bila je živa nabijena na kolac. Pošto je neki, dovoljno priseban, prolaznik izvukao šipku iz Fridinog tijela, on i Aleks položili su je na biljarski stol u obližnjem baru i čekali pomoć.

Ležala si na zelenoj čohi gola, oblivena krvlju i posuta zlatom. Prolaznici su mislili da si ranjena plesačica iz bara i zato su vikali: Balerina! Bila si tako lijepa - rekao joj je Aleks dok je sjedio pokraj nje drugog dana nakon operacije i držao je za ruku.

Nakon operacije dobro joj je došlo što je još kao dijete naučila mirovati. Nepomična, u gipsu od glave do pete, prvih dana nije mogla ništa drugo nego plakati. Navikla sam na patnju i to je dobro, govorila je Aleksu, kao da je njemu, a ne njoj, potrebna utjeha. Ipak je preživjela i usprkos bolovima osjećala je olakšanje. Ali s vremena na vrijeme preplavio bi je potpuno novi osjećaj krhkosti i prozirnosti svega oko sebe. Našla se s onu stranu smrti i smrt za nju više nije bila apstrakcija nego ledena izvjesnost. Kao da je odjednom dobila sposobnost da vidi kroz

ljude i kroz stvarnost koja je okružuje.

U bolnici joj se vratilo već poznato iskustvo tijela kao nečeg stranog, ono iskustvo rascjepa kojeg se sjećala kada je bježala iz sebe k djevojčici iza prozorskog stakla. Postala je svjesna tijela kao mehanizma, izvanrednom oštrinom svih čula pratila je kako i gdje se javlja bol i kako svaki pojedinačni dio tog mehanizma funkcionira potpuno neovisno o njenoj svijesti i volji, poput automata. Bilo joj je očito koliko stanje tijela uvjetuje njene osjećaje, ponašanje, misli. Činjenica da je to tijelo bilo *njezino* za nju više nije imala isto značenje kao prije nesreće.

Već je bila naučila (dječja paraliza, lekcija prva) da je bol drugoga teško zamisliti, pa čak i kad se radi o vlastitom djetetu. Majka je zanijemila od šoka, a otac se i sam razbolio. Njegovo je zdravlje ionako bilo narušeno sve češćim napadima epilepsije. U tih mjesec dana, koliko je ležala u bolnici nepomična, majka ju je posjetila dva puta, a otac samo jednom. Kao da im je sve to bilo previše. Da nije bilo sestre Matilde, Aleksa i prijatelja iz škole, bila bi sama. Ležala je u sobi s dvadeset pacijenata, položena na leđa u gipsanom oklopu nalik na mrtvački sanduk. Osim prstiju na lijevoj nozi i ruci, nije smjela pomaknuti ni jedan drugi dio tijela.

Bol je u početku bila nepodnošljiva. Ali niti intenzitet niti stupnjeve boli nije znala opisati jer nije nalazila riječi kojima bi to izrekla. Mogla je samo reći da je bol prodorna i sveobuhvatna, ali je već na samom početku odustala. Ne samo da im ništa od toga ne bi bilo razumljivo već bi im za čas dosadila. Kako opisati tijelo koje gori, ranu koja peče? Upravo tim riječima, ali to su, znala je, ipak samo riječi koje im ne bi približile njen osjećaj. Jednom kad se našla u crkvi s majkom i sestrama, neka se mlada žena srušila na pod dok je svećenik govorio. Njeni su se udovi nekontrolirano trzali, a iz usta je izlazio zastrašujuće dubok, prijeteći, muški glas. Demon, demon! - vikao je svećenik i histerično mahao križem iznad nje. Opsjednuta sam, pomišljala je s užasom ležeći u bolnici, ponekad uvjeren da i u njenom mesu i kostima živi takvo demonsko biće.

Bilo bi joj lakše kad bi barem netko znao kako se osjećala, mislila je. Ova lekcija bila je još teža od prve: bol je bila neizreciva. Tješila se onako kako je jedino znala i kako ju je naučila majka. Proći će, govorila je svojim posjetiteljima. Kad ozdravim, sve će biti kao prije! Aleks se složio. Naravno, ljubavi, govorio joj je, naravno da će sve biti kao i prije.

A noću je gledala smrt kako pleše oko njenog kreveta i sanjala da je žuti leptir.

Kasnije, mnogo kasnije, naslikala je sliku koju je nazvala San. Trebalo joj je vremena i snage da je naslika. Tih prvih noći u bolnici bojala se da će smrt doći po nju u snu. Kako pridobiti smrt? Kako odagnati strah? Kad je naslikala kostur, bilo joj je lakše. Poput onih kostura od papirmašea koji se prodaju na tržnici na Dan mrtvih, i ova njena naslikana smrt postala je pripitomljena domaća životinja. Polegla ju je poput lutke i još joj pod lubanju podmetnula dva jastuka kako bi joj bilo udobnije. U naručje joj je položila buket cvijeća.

Tako je svome strahu dala oblik, ali smrt nije umilostivila. Gledatelj otkriva da ono što uznemiruje na toj slici nije kostur, već biljka koja se rasprostire iznad usnule Fride i pušta korijenje, plete mrežu, čeka.

Kod kuće je još tri mjeseca morala ležati u gipsu. Oko nje se dizao zid. Već je bila u samici, na dnu rupe, zatvorena u to tijelo koje nikada više neće ozdraviti i iz kojeg nije bilo bijega osim povremeno.

Iako još sva polomljena, bila je glasna i zahtjevna. Majka je ponovno, kao nekad davno, ponavljala riječi *proći će* kao da je to kakva čarobna formula koja će joj vratiti zdravlje. Nije znala što bi joj drugo mogla reći kako bi je utješila. Niti zašto je nesreća snašla baš njenu obitelj. Kao dobru katolkinju mučilo ju je to pitanje i odgovor je tražila na nebu. Zašto je njen

dobri bog, kojem se redovito moli, dopustio da njena kći toliko pati? Zar nije bilo dovoljno da je preboljela paralizu i da je ostala obilježena za cijeli život? Ili to, možda, bog kažnjava nju, Matilde? Znala je, majka je svaki dan rano ujutro, dok još nije zavladala nenasnosna vrućina, odlazila u obližnju crkvu. Najprije bi prste umočila u kamenu posudu s blagoslovljenom vodom na ulazu, kleknula i prekrižila se. Zatim bi sjela na klupu otraga, navukla maramu još više na lice poput kakve starice i dugo se molila bogu neka se smiluje njenom nesretnom djetetu.

Već izmučena, Dona Matilde se podvrgavala dodatnom samomučenju sumnjama pa se Frida zbog nje morala prikazivati još hrabrijom, ne bi li joj barem tako olakšala bol. U svojim lažima bila je hrabra i pomalo patetična, čak je i najbliže oko sebe pokušala lišiti brige. Pogledajte me, pa meni je dobro, sve bolje, govorila je. Ne brini za mene, mama, ja ću preživjeti. Nalazila je snage da utješi druge i tako izbjegavala sažaljenje, od kojeg joj je bilo mučno. Kad joj je nakon nekoliko mjeseci ipak bilo bolje, Dona Matilde platila je misu zahvalnicu uvjereni kako su njene molitve bile uslišane. Neko vrijeme, čak prilično dugo, bila je dobre volje.

Frida se nije pitala zašto se baš njoj dogodila nesreća. Jer već tada nije vjerovala da postoji itko kome bi mogla postaviti to pitanje.

Čim je prizdravila a bolovi u kičmi i nozi postali podnošljiviji, počela ju je mučiti dosada. Od svojih je prijatelja zahtijevala da je posjećuju, da joj pišu i šalju knjige. Od kuharice je izvolijevala specijalna, samo za nju pripremljena jela. Od Kity je tražila da stalno bude s njom i pravi joj društvo, kao nekada. U pismima Aleksu najviše se tužila upravo na dosadu i zavidjela mu na putovanju po Evropi. Ali dosada je bila znak da joj je stvarno bolje.

Ponekad je vezla posteljinu, ali najviše je čitala. Dona Matilde je znala kako njena nesretna kći ipak ne može neprestano čitati. Palo joj je na pamet da bi se možda mogla zabaviti slikanjem. Ljeto prije nesreće provela je radeći u štampariji očevog prijatelja. Dolazila je kući pričajući s oduševljenjem o švedskom slikaru Andersu Zornu, čije je slike kopirala. Uz to, otac ju je naučio retuširati fotografije i vrlo brzo postala je pravi znalac za nijanse boja i finoću kistova. On sam nerijetko je hvalio njeno strpljenje i koncentraciju. I tako je Dona Matilde zaključila, slikanje bi joj moglo poslužiti kao privremena razbibriga, tek da joj prođe vrijeme dok se posve ne oporavi. Poslije, kad kosti zarastu i kad ustane, neće joj više biti potrebna takva vrsta zabave. Rekla joj je to donoseći joj jednog jutra boje i kistove - očeve kistove, dobro joj poznate.

Majka je, sjećala se, stajala uz njen krevet u tamnosmeđoj satenskoj haljini koja je isticala njenu blijedu put. Već je neko vrijeme pobolijevala, mučili su je povremeni oštri bolovi u trbuhu, koji bi zatim nestali i pojavili se ponovno tek za koji mjesec. Imala je i glavobolje, zbog kojih je često ostajala u sobi preko dana. Nisu bile bliske njih dvije, majka nije bila bliska ni s jednom od četiriju kćeri, možda jedino s Kity, koja je još bila djetinjasta i nikad joj se nije suprotstavljala. Između njih je postojala praznina, odmak popunjen služavkama koje su kuhale, prale ih i čuvale, žene čija su velika, troma tijela stajala između djevojčica i majke. Premalo dodira, premalo zagrljaja. Stalno je imala osjećaj da je majka prisutna, ali u nekoj drugoj sobi, nikada sasvim prisutna, hirovita, tužna, i sama bolesna.

Kad se primakla njenoj postelji s kistovima i bojama u rukama, bila je iznenađena. Slikanje joj nije palo na pamet. Ovo će te možda zabaviti, rekla je majka, slikanje će ti pomoći da se smiriš i ne misliš na nesreću. Primijetila je kako je Dona Matilde teško dok izgovara tu riječ. Pokazala joj je i mali štafelaj koji je dala izraditi kako bi se mogao smjestiti na krevet. Osjetila je kako joj se grlo suši i kako joj naviru suze. Bila je zahvalna majci što joj je pokazala koliko se brine za njeno zdravlje. Nije imala običaj iskazivati ljubav tako izravno i stoga je bila sigurna da je Dona Matilde u tom času vjerovala kako će joj kći ostati nepokretna.

Zgrabila je majčinu ruku i poljubila je. Dona Matilde je bila uzbuđena. Pogladila ju je po čelu i okrenula glavu da sakrije svoje osjećaje. Nije mogla gledati kako njena živahna djevojčica leži nepokretna, izmučena, a ipak tako strpljiva. Tješila se da će biti bolje kad ustane i kad joj konačno skinu gips. Zaboravit će bol, rane će zacijeliti, život će se nastaviti tamo gdje je stao.

Kako je od svoje šeste godine trenirala sportove i čak igrala nogomet, bila je snažna i mišićava, uvijek u pokretu, spretna poput dječaka. A nakon nesreće morala je ležati, biti posve mirna i ponašati se upravo suprotno od naučenog. Vježbala je nepomičnost. Vježbala je trpljenje. Najprije su je mučili jaki bolovi. Zatim ju je izluđivalo mirovanje. Više nije bilo njene prijateljice koja joj je pomagala da izađe iz sebe kad je bila mala. Ipak, zapamtila je ono što je uz njenu pomoć naučila (lekcija druga!): kada te bol primorava da budeš previše u tijelu, tad moraš izaći i odvojiti se od tijela ne bi li nekako preživjela. Morala je ponovno pronaći način da bude mirna, a ipak negdje drugdje, netko drugi. Majčina ideja da bi mogla slikati zaintrigirala ju je. A kad je otac došao na ideju da učvrsti zrcalo iznad kreveta kako bi mogla vidjeti svoje lice, počela je slikati najbliži objekt - sebe.

Otac se još nije pribrao od njene nesreće. Postao je još povučeniji, jedva je otvarao usta. Majka mu je sama služila večeru. Jeo je sam za stolom, bez riječi, a zatim se zatvarao u sobu i svirao klavir. Don Guillermo doseljenik u Meksiko, kao da je došao iz drugog svijeta i kao da se nikada nije posve preselio k njima. Teško je podnosila njegovu tugu. Pogotovo zato što on nije imao boga kome bi se obratio. Svejedno se ponekad znala upitati kako je majka uopće mogla živjeti s tako neizmjereno zatvorenim, tužnim čovjekom.

Tada sam još premalo znala o muškarcima, o zajedničkom životu i o tome je li bolje da su šutljivi ili govornjivi, razmišljala je, sad već sasvim razbuđena. Soba je još bila u tami, ali to više nije bilo ono baršunasto, sigurno crnilo noći. Svjetlost kao da je imala svoj život, svoju misiju, da joj pokloni još jedan dan.

Bila je uvjerena, demonska bol u nozi koju je osjetila u djetinjstvu bila je neka vrsta pripreme za nesreću. Usjekla joj se u pamćenje potpuna nijemost u koju ju je zarobio prvi napad. Činjenica da se bol ne može izraziti riječima, samo urlicama koji su nerazumljivi; bila je prepreka koju još nije znala preskočiti. Trebalo je proći vremena da počne slikati, a zatim, još više vremena da naslika slike koje urlaju. Umjesto samih urlika. Umjesto objašnjavanja riječima. Dugovala je to ocu, mislila je, onom njegovom izbezumljenom pogledu koji nikada nije zaboravila i njegovim riječima: Reci mi, reci mi!

Kada je prvi put uzela u ruku kist i boje, ponovno je ležala u istoj sobi kao kad je bila dijete, ali ovaj put bila je doživotno osuđena na bol. Jer više se nije radilo o jednoj, određenoj bolesti. Bol se raspoređivala i grupirala u njenom tijelu, zauzimala položaje, pripremala se da tamo ostane.

Dugotrajna nepomičnost izoštrila je njene promatračke sposobnosti. Činilo joj se kao da gleda svijet kroz povećalo, da više ništa oko nje nije ni jednostavno ni plošno. Otkrivala je jedva vidljive znakove na naoko glatkim površinama, na predmetima oko sebe, u sobi. Primjećivala je detalje na koje prije nije obraćala pažnju: deblje i tanje niti i način na koji se isprepleću i tvore neravnine u tkanju lanene plahte na krevetu; na zidu koji joj se prije činio ravan i bijel, primjećivala je rupice i pukotine u kojima se taložila prašina; zasmatala joj je nepravilnost u ružama izvezenim na jastučnici, trenutak kada je zbog nepažnje nečija ruka (majčina? sestrina?) zabola iglu s crvenim koncem milimetar dalje od plave linije crteža, možda zato što je netko ušao u sobu, pozvao je i poremetio koncentraciju vezilje. Ili ogrebotina na nozi stolica, nešto svjetlije poprečne pruge na tamnosmeđoj boji baš kao da ju je mačka ogrebla. Ali

zašto bi mačka ogrebla nogu stola, pitala se. I već bi se tako našla u drugom svijetu, zamišljajući ruke, zamišljajući mačke. U svom novom, umanjenom svijetu, koji se, imala je osjećaj, iz dana u dan sve više smanjivao, na novi je način promatrala i ljude. Obračala je više pažnje na crte lica, izraze, grimase, na nijanse glasa i boju odjeće. Kao da je ležeći u krevetu opažala više, sve više, te je svijet postupno poprimao drugačije, zanimljive dimenzije.

I sebe je vidjela drugačije. Na licu u ogledalu uočila je nesklad između svoje mlade kože i tamnog, gotovo mračnog pogleda. Starim, pomislila je, već mi se starost vidi u očima. Čini mi se da sam sve naučila odjednom, u sekundi. Moje prijateljice sporo postaju žene, a ja sam ostarila u času. Kao da je sve postalo jednostavno i sad znam da s druge strane nema ničega, jer da ima, ja bih to vidjela - pisala je Aleksu.

Sada je slikala gotovo svakodnevno - skice, studije i portrete ljudi oko sebe, a najviše samu sebe. To više nije bila samo zabava. Slikarstvo je potpuno zaokupilo njenu pažnju. Marljivo je učila, studirala je povijest evropske umjetnosti - naročito slike renesansnih majstora - i vježbala ruku. Brzo je napredovala, ruka joj je postajala sve sigurnija i sve je brže postizala ono što je željela. Kad je naslikala autoportret za Aleksa, bila je zadovoljna. Poslala ga je Aleksu. Iz očaja, iz ljubavi, iz potrebe da ga približi sebi. Tolike je riječi potrošila na njega, pisala mu je svakoga dana, ali to nije bilo dovoljno. Pisao je i on njoj, no bio je nekako pristojan, već udaljen i hladan. Kao da je netko od odraslih čitao njegova pisma prije nego što bi ih poslao. Aleks je bio njena prva ljubav i nije se mogla pomiriti s mišlju da bi ih njena nesreća mogla rastaviti. Njeno je jadro stanje bilo samo privremeno, pisala mu je u početku, imaj malo strpljenja, Aleks. Ali Aleks se udaljavao, još dok se oporavljala, pripremao se za put.

Aleks je bio vođa njihove male grupe. Zbog njega joj u školi nije bilo dosadno. Tri su godine proveli zajedno, od početka srednje škole sve do sudara. Najvjerojatnije joj je baš on spasio život. Posjećivao ju je, ali sve rjeđe, zatim je oputovao. Nije ga bilo mjesecima, sve vrijeme dok je ležala u krevetu, on je putovao po Evropi. Kako bi ga odvojili od njegove djevojke, koja će - to je njegovim roditeljima bilo posve jasno - nakon nesreće ostati trajni invalid, njegovi su ga roditelji poslali na taj dugi put, što dalje od nje. A ona se kasnije pitala je li Aleks već tada slutio kako će nesreća promijeniti njihov odnos.

Na tom prvom autoportretu Frida ima mek izraz lica, melankoličan pogled, trag tužnog osmijeha. Njeno tijelo izražava prikriveni izazov, ali lice joj je ozbiljno, oči mirne i tužne. Slika sugerira blagost, nježnost, produhovljenost. I usamljenost u crnilu koje je okružuje i izdvaja iz okoline. Još je uvijek nježna, ranjiva mlada djevojka naglašene ženstvenosti koja moli Aleksa da je zaštiti. Na kasnijim autoportretima više nema te nježnosti, kao da je navukla oklop. Ili masku.

Iste godine naslikala je i portret sestre Adriane. Ona ima na sebi dekolitiranu haljinu koja samo što nije skliznula niz glatku, bijelu kožu i posve razotkrila njeno raskošno tijelo. Taj portret kao da je namjerno naslikala kao suštu suprotnost sebi. Na Adriani nema ni traga suzdržanosti i produhovljenosti, ona je inkarnacija putenosti. Međutim, na oblačnom nebu iza nje ipak ima svjetla, vidi se kupola s osvjetljenim prozorom. Za nju ima nade, dok je iza Fride samo tamni, zatvoreni prostor.

Tek je puno kasnije postala svjesna toga koliko je ta slika drugačija od svih drugih njenih autoportreta. Razlog nije bilo samo neiskustvo. Prvi autoportret bio je drugačiji baš zato što se osjeća skrivena namjera - tom je slikom željela pridobiti Aleksa da joj se vrati. Bio je to njen očiti pokušaj zavodjenja Aleksa jednim načinom koji joj je bio na raspolaganju. Nakon što je dobio njen portret, Aleks joj se vratio, još neko vrijeme bili su zajedno. Već tada postajala je

svjesna onoga što će kasnije postati glavno obilježje njenog slikarstva - da njene slike imaju moć govora.

Naglo je odrasla. Kao da je do nesreće živjela bez prave svijesti o sebi, poput majmunčića koji skače s grane na granu i ciči od radosti, iako ga drugi tu i tamo podsjetu da je ipak drugačiji od njih. Sjećala se toga stanja, tog povremenog blaženstva samozaborava, iako je još od djetinjstva osjećala da neka tamna sjena lebdi iznad nje i da je uvijek u njenoj blizini. Ponekad, kad bi u dvorištu ležala na leđima i gledala u kvadrat čistog plavog neba omeđen zidovima kuće, odjednom bi se niotkuda pojavio oblak i naglo zatamnio dvorište. Proželi bi je srsi. Ili kad bi se navečer umorna uvukla u krevet, trenutak prije nego što bi utonula u san, već zatvorenih očiju, skutrena pod plahtom koja lagano grebe (taj snažni osjećaj prisutnosti osjećala je čak i sada, na toj istoj postelji), znalo joj se učiniti da je dodiruje nečija hladna ruka. Jeza koja bi joj prošla kroz kosti u tim neočekivanim trenucima dolazila je od one tamne sjene u njenoj pratnji.

Istodobno, u njoj je rastao otpor koji ju je tjerao da to brzo zaboravi. Napad euforije koji bi obično uslijedio, podsjetio bi je na igru skrivača ili šaha. Kao da je u jednom času izbjegla smrt, kako bi joj ona nešto kasnije zadala još jači udarac.

Sada znam, sve što je uslijedilo nakon nesreće bila je samo taktika bijega i zavaravanja. Kad te pogodi ne samo udarac trolejbusa koji te gotovo potpuno smrskava, nego i spoznaja kako je to kraj - od toga nema oporavka, samo privremeni odmor.

Bol me učinila svjesnom tijela. Tijelo me učinilo svjesnom propadanja i smrti. Ta svijest me učinila starom. Dobila sam odgodu smrtne kazne, ali morala sam živjeti s dvostrukim saznanjem: ne samo da ću umrijeti - u tome nisam bila nikakav izuzetak, samo što me ta spoznaja pogodila prilično rano - nego i što to točno znači. Već sam imala to iskustvo. Za razliku od drugih osuđenika, kojima je smrt apstrakcija jer, zapravo, nemaju predodžbu što ih točno čeka, moja je odgoda uključivala i stalno podsjećanje, prisutnost boli.

Kad je konačno ponovno stala na noge, bilo joj je devetnaest godina. Za njeno školovanje više nije bilo novca. Morala je naći posao. Jedino što je u međuvremenu naučila, bilo je slikati. Nakon što je na nekoj zabavi slučajno upoznala Maestra, najpoznatijeg meksičkog slikara, zabila je sebi u glavu da će upravo njemu pokazati svoje slike. On će joj reći ima li njen plan uopće smisla. Ni u jednom času nije pomislila da bi je Maestro mogao odbiti. I ranije je, kao dijete, bila neobično svojeglava, a nakon nesreće postala je naprosto drska. Usuđivala se činiti stvari koje drugi nisu, preživljena nesreća podarila joj je hrabrost onih koji ionako nemaju što izgubiti.

Zaputila se u grad, do zgrade na kojoj je Maestro radio na fresci. Čak je od njega tražila da siđe sa skele, jer se nije mogla popeti gore sa svojim platnima. Zaintrigiran tom sitnom djevojkom hrapavog glasa, Maestro je sišao. Prišao je Fridi i zagledao se u njeno zanimljivo lice punih usana i gustih crnih obrva. Ona ga je, nimalo zbunjena, gledala ravno u oči. Donijela je sa sobom tri slike i odložila ih na zid ispred zgrade na kojoj je radio. Uzela je jednu po jednu i okrenula ih prema njemu. Nije imala vremena za gubljenje, rekla je, morala je hitno naći posao. Slikala je zato jer joj je to bilo najlakše i najmanje dosadno. Bilo bi dobro kada bi mogla zarađivati slikanjem. O Maestrovom je mišljenju ovisilo hoće li morati potražiti neki drugi posao, nije se željela zavaravati kako je talentirana. Može li joj pomoći i reći joj istinu? Frida je sve to izrekla brzo, gotovo bez daha. Zatim je prekrižila ruke i zagledala se u njega.

Nije mu rekla da joj je slikanje bilo jedini način da izađe iz samice u kojoj je živjela, da voli način na koji joj slikanje potpuno zaokuplja pažnju i kako joj se, dok slika, čini da se vratila maloj prijateljici u ledenoj dvorani.

Maestro je pažljivo razgledao slike. Njen je zahtjev bio neobičan, ali mu se svidjelo njeno objašnjenje, naročito njena želja da slikanjem zarađuje jer joj je to najmanje dosadno. Dojmila ga se njena odlučnost i ozbiljnost. Ona je čekala, nestrpljiva, nervozna. Mislila je kako Maestrovu razgledavanje slika predugo traje.

Bez sumnje je talentirana, rekao joj je, ali želio bi vidjeti i druge radove prije nego joj da tako važan savjet. Pozvala ga je neka je posjeti u roditeljskoj kući. Obećao je. Tek tada je odahnula. Ako se Maestru svide i druge njene slike, možda će ipak moći zarađivati slikanjem. Mislila je tih dana samo na novac, na oca koji više nema dovoljno posla. Bio je sve depresivniji, davno je prošlo vrijeme kad je Don Guillermo kao fotograf mogao zarađivati za pristojan život. I na majku, iscrpljenu njenom bolešću, svojom vlastitom bolešću, obavezama, strahom od siromaštva. Iako je preživjela nesreću, još uvijek je trebalo plaćati njene doktore, lijekove, proteze. Ako se Maestro za nju založi, možda će se to promijeniti.

Kad je za nekoliko dana pogledao njenu malu kućnu izložbu, Maestro više nije nimalo dvojio - pred njim je bio izuzetan talent. Svakako moraš slikati, rekao joj je ozbiljno. Već je tada gledao i nju i njene slike kao da ih se ne može nagledati, kao da ne može posve odvojiti njeno slikarstvo od njene neobične osobnosti. Naročito mu se svidjelo što je, u situaciji u kojoj se našla, radije slikala, nego dopustila da joj bolest postane izlika da ništa ne radi. Tako je remetila ustaljeni red stvari. Bilo je nečeg neobičnog u toj djevojci, u njenoj žustrini, žudnji za životom koja je izbijala iz svakog njenog pokreta. Tome se čovjek morao diviti. Uz to je otkrio kako je nedavno postala članica komunističke partije, i to ih je još više zbližilo. No, Maestru je politika, nakon njegovog slikarstva, bila druga najvažnija stvar u životu, dok je za nju i njene nove prijatelje iz umjetničkog svijeta, poput Tine Modotti, ideologija svakako bila manje važna od činjenice da im ona pruža priliku za okupljanje i druženje.

Fridina raspuštena kosa ležala je na jastuku. Bila je vlažna i ljepljiva pod njenim prstima. Još uvijek gusta i tamna, tek malo prošarana sijedim vlasima. Pomislila je kako bi je trebala oprati, zatim se nasmiješila na vlastitu automatsku reakciju. Njeno tijelo se nije predavalo tek tako. Odmakla je pramenove s čela. Kosa je bila još jedini njen živi dio. I otac je imao tako bujnu kosu. Sjećala se kako bi ponekad zastao u pola rečenice i provukao kroz nju ruku i kako je voljela tu njegovu gestu, znak odsutnosti. Govorio joj je da je njena kosa čvrsta poput konjske strune. Maestro bi u nju zagnjurio lice i udisao njen miris. On je govorio sasvim drugačije, da joj je kosa mekana poput najfinije svile. Kad bi se češljala, mislila bi na njega, kako će je rasplesti navečer dok na vratu osjeća njegov topli dah. I kako su ta dvojica najvažnijih muškaraca u njenom životu njenu kosu vidjela na sasvim različit način.

Bila je tako sama u toj sobi. Otac je već odavno bio mrtav, a Maestro u krevetu neke druge žene. Kity je bila umorna, njeni prijatelji daleko. Sve se više bojala svjetla i dana koji je nemilosrdno nadirao.

Mislila je na ono što bi rekla Maestru da je sada s njom.

Maestro, rekla bi, sjećam se kada sam se prvi put pred tobom skinula gola. Oklijevala sam, naravno. Onako mladoj, dvadeset godina mladoj od tebe, i nesigurnoj - moje je jedino oružje bila drskost. Odlučila sam te iskušati izloživši ti svoje tijelo. Da sam ti samo mogla vidjeti oči dok si me odmjeravao. Moju tanju nogu. Moje ožiljke od operacija, sve ono što nije bilo za pokazivanje nikome osim mojim doktorima. Željela sam te, a istodobno sam strepila, stisnutog grla, stisnutog srca. Dok smo se penjali u tvoj atelje, rekla sam sebi: Ne, neću se skinuti pred njim, ne smijem riskirati da ga odmah izgubim, suviše mi je stalo do njega. A odmah zatim odlučila sam učiniti upravo suprotno. Skinut ću se, neka me gleda, neka odmah sve vidi! Neću se igrati skrivača, ne s ovim čovjekom. Pa ako mu se smuča od pogleda na moje tijelo, preživjet ću i to. Oklopljena sam izvana i iznutra, imam tvrdu kožu. Nadala sam se da ćeš prepoznati onu

drugu mene, koja se ne može sagledati očima, onu koja živi u dubokoj rupi i koja izlazi na vidjelo samo na slikama.

Onda smo ušli u tvoj atelje. Pamtim još samo svjetlost, jasnu i jaku, nemilosrdnu. Posegnuo si za mnom čim si zatvorio vrata, onim pokretom ruke na koji sam se kasnije naviknula. Odgurnula sam te, snažno. Malo si zateturao, iznenađen mojom grubošću, a ja sam se nasmijala. Mislio si, to je neka igra, neka moja predstava, kad sam se skinula gola nasred ateljea i okrenula ti leđa. Rekla sam, izvoli, dobro me pogledaj. Prvo pogledaj moja leđa puna ožiljaka od operacija, moju tanju nogu i iskrivljeno stopalo, pa mi priđi, ako se usuđuješ, ako me još želiš.

Jesam li ikada do tada o sebi mislila kao o invalidu? Mrzila sam već i samu tu riječ. Zašto bi netko bio bezvrijedan jer teže hoda? Odbijala sam pomisao da bi se ta riječ mogla odnositi i na mene, iako sam znala da ljudi misle baš to o meni kad me vide kako šepam, još od djetinjstva. No kad smo se ti i ja sreli, osjećala sam se dobro i jedva sam povremeno vukla nogu. Na dnevnoj svjetlosti, u tvome ateljeu, kad sam ti izložila svoje tijelo, prvi mi je put postalo jasno pravo značenje te riječi ispisane grubim rezovima kirurškog noža uzduž moje kičme. Bila sam obilježena, kao žigosana užarenim željezom. Osjetila sam poniženje i strah, vratio mi se isti onaj osjećaj kao kad sam kao dijete vozila bicikl kroz park, a djevojčice su za mnom vikale: Evo ide šepavica! Maestro, nisam ni mogla zamisliti što će u meni vidjeti slikar koji je imao najljepše žene. Osjećala sam kako tvoj ispitujući pogled klizi po mojim leđima zaustavljajući se na svakom ožiljku kao da opipava moju kartu bola. Ne znam koliko sam dugo tako stajala. Kad sam se okrenula, gledao si u mene kao da sam utvara, nisi ni trepnuo.

Zatim si me uzeo u naručje. Spustio si me u bakrenu kadu i pustio vodu. Ležala sam zatvorenih očiju dok si me sapunao, pažljivo dodirujući dlanom moju kožu kao da se bojiš da ćeš me povrijediti. Prvi put me preplavila jasna spoznaja da više nisam sama. Tada se u mome životu dogodilo čudo, Maestro. Prepoznao si me i zato te sada želim uz sebe, želim i istodobno ne želim.

Nitko nikada nije bio tako gol kao ja u tom trenutku. Obični su ljudi samo goli. Moje je tijelo bilo golo i ranjeno, i zbog toga ranjivo. Moji te ožiljci nisu prestrašili. Ožiljci su mjesta kroz koja jedno biće ulazi u samoću drugoga, naučila sam toga dana od tebe, s tobom.

Kasnije sam slikala te ožiljke kako bi i drugi doprli do moje samoće.

Ponovno je skrenula pogled na pokrivač i na nogu koje više nije bilo, a ipak ju je osjećala - još je bila živa, još uvijek je bila dio nje. Čak je mogla pomicati nepostojeće prste.

Kakva je sve poniženja doživjela zbog te noge! Bila je to baš ona noga kojoj se izrugivala bivša Maestrova žena Lupe na njenom vjenčanju prije dvadeset i pet godina. Tek kad su joj napokon odrezali tu nogu koju je cijelog života nevoljko vukla naokolo, shvatila je - ta je žena imala pravo. Lijepa Lupe bila je pijana i očajna što se Maestro ženi Fridom. Već je pala noć kad su se okupili u salonu, uz konjak i tekilu, neki su plesali, drugi pili i sjedili na kanapeu. U jednom je času Lupe rastvorila prorez na uskoj crnoj suknji i pokazala svoju desnu nogu, голу, bijelu, dugačku. Maestro, pogledaj što gubiš! - dobacila mu je glasno, preglasno. Lupe je znala što radi. Znala je, njegova se nova žena nije mogla mjeriti s njom, ne na taj način. Fridina noga, ni ona dobra, a kamoli ona osušena, nije se mogla usporediti s njenom. Stajala je tako nepomična, ili joj se samo učinilo da je bila nepomična, poput prekrasne mramorne skulpture. Njena je bjelina zabljesnula u polumraku sobe.

Svi su vidjeli tu provokaciju, nisu to mogli izbjeći. Dim, glazba, nečiji smijeh. Lupe u elegantnoj večernjoj haljini priljubljenoj uz tijelo, otkrivenih ramena. Ona u seljačkoj nošnji koju je posudila od služavke kako bi zadovoljila Maestrov ukus. Na užas majke, bijelu je vjenčanicu ostavila odbačenu na krevetu. Osjetila je kako je obuzima bijes. Došlo joj je da skoči i iskopa

oči toj glupači koja ju je ponizila na vlastitom vjenčanju.

Vidjela je tu nogu i Dona Matilde odjevena u svečanu haljinu koja bi prije pristajala sprovodu nego vjenčanju. Stroga i ukočena, bila je sušta suprotnost Lupe, ali i svojoj kćeri, jer ona i Lupe bile su sličnije jedna drugoj nego što su to željele. Frida je pogledala majku i uočila kako je ubrzano trepnula nekoliko puta, kao da ne vidi dobro ili ne vjeruje svojim očima. Poznavala je dobro govor njenog tijela, njenu suzdržanost, njen strah od blizine, od dodira. Nije to trajalo više od sekunde. Zatim je Dona Matilde ustuknula, ukočila se i brzo okrenula leđa tom prizoru.

Da se takvo što dogodi na svadbi njene kćeri, da njegova bivša žena javno pokazuje svoju golotinju! Ima li uopće kraja sramoćenju koje joj priređuju njene kćeri? Matilde je pobjegla od kuće... A ova se upravo udala za starca, i to odjevena u služavkinu odjeću. Pa još i taj skandal s nogom.

Dona Matilde se okrenula od tog prizora kao da se opekla, kao da u životu nije vidjela голу nogu. Vidjela je kako se njena majka zgrozila, ne toliko od pogleda na čvrsto, glatko tijelo, već od pomisli na ono što bi muški pogled na njega mogao izazvati. Zabolio ju je majčin očiti, vječni strah od drugih žena. Čak ni u času njenog vjenčanja nije povjerovala da je ona dobitnica, ta njena nesretna bolesna kći. Možda je to i bila, ali samo nakratko. Neće se moći suprotstaviti ljepoticama s kojima ovaj slikar očito stalno imao posla - glasine o Maestru doprle su i do nje. Jer Dona Matilde je već tada slutila koliko će borba za Maestra biti teška i koliko će Frida propatiti.

Ali i na nju je izazivački isturena noga djelovala poput pljuske. Lupeino ju je ponašanje potreslo i prvi put otkad je upoznala Maestra, zabrinula se da se neće moći nositi sa svim tim ženama oko njega. Osjetila je zahvalnost prema Maestru što je odbacio Lupe i odabrao nju. Bila je još suviše mlada da bi razumjela, bila je to scena koja se odigravala između Lupe i nje, njega se to uopće nije ticalo. Nije još mogla znati ono što će se uskoro pokazati - novo vjenčanje nije otvaralo i novo poglavlje u njegovom životu. Maestro će i dalje posezati za lijepim nogama, jer za njega to ionako nije imalo nikakve veze s njegovom ljubavi prema trećoj ženi koju je oženio.

Maestro je bio već poprilično popio. Kad je Dona Matilde okrenula leđa prizoru, Frida nije vidjela njegov pogled. U sumraku zadimljene sobe, u prigušenom svjetlu lampi, morao je zadržati oči na njenoj nozi. Morao je čuti njeno izazovno dobacivanje. Ali on ju je odlučio ignorirati, naprosto se okrenuo i nastavio razgovor. Vidjela je muškarca, svog muža, kojem je cijeli taj mali igrokaz jednostavno bio zabavan. Odahnula je. Prožeo ju je osjećaj nadmoći. Prišla je Lupe i pridržala je da ne padne. Boli me glava, rekla je Lupe zatvorenih očiju, sad već sasvim klonula. Netko je donio čašu vode. Već sasvim pribrana, namočila je ubrus i stavila joj oblog na glavu. Pred sobom je vidjela ženu koja je bila lijepa, ali je izgubila bitku od nje, šepavice. Oprosti, izustila je tiho Lupe, ne gledajući je. Nemam ti što oprostiti, rekla je, uživajući na tren u svojoj velikodušnosti. Bila je to situacija čiju je okrutnost pojmila tek poslije, kad je shvatila da je i ona gubitnica. I tad se sjetila Lupe.

Ipak, u tom trenutku, na dan svoga vjenčanja, mislila je kako je ona bila odabrana i ljubljena, iako nije imala ništa od one raskoši tijela koju je posjedovala Lupe. Bio je to trenutak trijumfa njene mladosti i vjere u samu sebe. A njena majka, koja je s odstojanja strepila nad Fridom, nikada, baš nikada, nije ju podučila onome što će uskoro iskusiti - da je njena pobjeda kratkotrajna; da su pobjeda i poraz brat i sestra; da će lijepe noge uvijek nadvladati one šepave, jer to je božji zakon. Kao i tome da ljubav može - premda rijetko, ali samo iznimno - prerasti u nešto sasvim drugo što ne mora imati veze s ovakvim ili onakvim nogama. Frida tada još nije razumjela, niti bi mogla podnijeti, tu tako prokleta žensku patnju, ženski osjećaj odbačenosti.

Ali nije dugo trebalo da i sama upozna taj osjećaj.

Zauvijek je zapamtila taj trenutak i tri žene s tri različita iskustva - jednu napuštenu ljepoticu, jednu naivnu bolesnicu i jednu zgroženu katolkinju. A u pozadini muškarci. Maestro, njen otac, prijatelji, koji su se svi ponašali kao da ti histerični ženski ispadi s njima nemaju nikakve veze. Taj se nevažni događaj utopio u njihovom razgovoru i u muzici.

Ipak, kad god bi se toga sjetila, uvijek bi je iznova zaboljela ona majčina gesta, tren kad je Dona Matilde rukom skupila haljinu, okrenula se i izašla. Malo povijenih leđa, i sama nekako poražena.

Ubrzo nakon vjenčanja iskusila je kako za Maestra ljubav prema njoj ne isključuje i druge veze.

Naravno, on traži druge žene, znala je reći sebi, pogledaj se bolje, otvori oči. Dragi Maestro, moja bol, moje bolesti, bile su tvoj najveći saveznik. Počelo je s mojom zahvalnošću što si me uopće udostojio pažnje. Mene onako neuglednu i jadnu i k tome još bezobraznu. Bila sam nitko, talentirana početnica koja je razmazivala boje po platnu i maštala o tome kako će izdržavati obitelj prodajući svoje slike. A ti si bio poznat, najpoznatiji meksički slikar. I zavodnik. Znala sam to, naravno, svi su to znali. Ali sam umišljala, kao i tvoje dvije bivše žene, da ću te baš ja promijeniti i pripitomiti svojom neizmjernom ljubavlju. Jer, naravno, nitko te nikada nije volio kao ja.

Ali tada sam prvi put shvatila... Ne, ne, nije bilo tako, ništa nisam shvatila. Bila sam suviše djetinjasta i samouvjerena. Ti si mi sam to rekao, onako usput si mi spomenuo svoju najnoviju „asistenticu” lone. Oh, da, upamtila sam taj trenutak, njeno ime, onaj osjećaj utruća kad još vidim, još čujem, ali me više nema, ne osjećam svoje ruke ni noge, srce ne kuca više. Ne mogu se pomaknuti niti izustiti ijednu riječ. Tonem. Nema me. Tvoja me ruka pridržava da ne padnem. Smještaš me na stolicu. Tvoje lice je zabrinuto, ali ja sve to vidim samo iz daljine. Odsutna, odrvenjela.

Bila sam, priznajem, istodobno osupnuta i fascinirana jer si mi činjenicu da spavaš s tom ženom, spomenuo onako usput, u razgovoru. Ne u svađi. U sasvim običnom razgovoru. Jer za tebe je seks s drugim ženama - tvojim „modelima”, tvojim „asistenticama”, prijateljicama, zaštitnicama - bio upravo takav, usputan. Bile su ti pri ruci, uvijek oko tebe. Okruživale su te poput zraka. U početku sam pokušala razumjeti tvoju potrebu za osvajanjem, za posjedovanjem lijepih žena, kao nešto što pripada tvojoj umjetničkoj prirodi, tvojoj težnji za apsolutnom ljepotom u svemu. Ali pokazalo se da ti je slikanje samo pružalo prilike koje drugi muškarci nisu imali. Često su bile gole - jer volio si slikati aktove, i to je bio način njihovog posjedovanja - izložene tvome oku, tvojoj ruci, svim tvojim čulima. Baš kao da su na pladnju. Slikao si ih, ali si također reagirao poput mužjaka kakve životinje. U tvome ponašanju, očito, nije bilo mjesta razmišljanju, nije ti ni palo na pamet da bi me tim svojim činom mogao povrijediti. Toga dana, kad sam prvi put shvatila prirodu tvoje veze s lone, pokušao si mi objasniti kako ti ustvari do njih nije stalo. Rekao si mi, to je za tebe sasvim površan, tjelesan odnos. *Tjelesan*, rekao si, upotrijebio si baš tu riječ. Kako si bio nepromišljen kad si to rekao meni, čiji je život teroriziralo tijelo. A ipak, šutjela sam. Bila sam zatečena.

Postoji jedna tvoja fotografija s Mariom Felix, ispred njenog portreta koji si ti naslikao, Maestro. Ona stoji u profilu odjevena u svijetlu haljinu. Golih ramena, tamne, guste kose koja joj pada niz leđa. Desnu ruku drži na tvom ramenu. Stojite blizu, tijela vam se gotovo dodiruju. Njena gesta je posjednička. Gleda te ravno u oči i kao da ti upravo govori: Moj si! Ti si tada već bio malo pogrbljeni gospodin prorijeđene kose. Stajao si i gledao je smiješeći se tako blažena izraza lica da mi je ta fotografija ostala u sjećanju upravo zbog tvog očiglednog blaženstva. Najprije mi se činilo kao da se diviš njenoj ljepoti i da zbog toga uživaš u njenoj prisutnosti.

Slučajno je to bila Maria Felix, a ne neka druga ljepotica, rekla sam sebi kad sam tu fotografiju vidjela u novinama. I ne bih se bila uzbudila, ostala bih ravnodušna, da nije bilo tvoje ruke koja pridržava njezinu. Držao si je za nadlakticu i zbog toga se činilo kao da ste uhvaćeni u trenutku plesa, da ćete se okrenuti oko sebe i otplesati zajedno iz vidnog polja. No, odavao te način na koji si je pridržavao, tvoj je dodir bio suviše prislan. Maestro, bilo mi je jasno da dobro, predobro, poznaješ tu zanosnu, tamnokosu ženu. Bol koju sam tada osjetila bila je poput migrene koja te zgrabi naglo, traje danima i nikada te posve ne napusti. Živiš u očekivanju, u strahu od njenog ponovnog napada.

Nakon udaje neko vrijeme više nije ozbiljno slikala. U prvim godinama braka iznevjerila je samu sebe i zanemarila svoj talent, premda je upravo po tome bila izuzetna. Maestro joj je postao važniji od slikanja. Vjerovala je da je našao put do one druge osobe skutrene u kutu zatvora. Tu i tamo slikala je uglavnom portrete, ništa dramatično, još ništa bolno ni krvavo. Novca je bilo, o njemu više nije morala brinuti.

Trebala je smoći snage pa nastaviti slikati pokraj jednog od najvećih slikara. Živjela je okružena njegovom slavom, i to ju je u početku učinilo još nesigurnijom. U novinama su o njoj pisali samo kao o njegovoj šarmantnoj supruzi, ne kao o slikarici. Talentirana mlada žena koja nema akademiju, ne prodaje slike, nema izložbe, odmah je nakon udaje postala svjesna svog položaja Maestrove supruge. Tada joj je gotovo posve ponestalo samopouzdanja.

Zato je njen novi ideal bio da postane barem dobra supruga i nauči kuhati Maestrova omiljena jela, koja će mu nositi na skele u košarici ukrašenoj cvijećem. Zbog njega je posve promijenila i svoj izgled. Za njega je odijevanje bilo klasno pitanje, u svakom slučaju dio popularne nacionalne ideologije „meksikanizma”. Ona je ponajprije željela zadržati njegovu pažnju, fascinirati ga. Znala je, naročito je volio odjeću meksičkih seljanki iz Tehuane. I odjednom je počela oblačiti dugačke suknje i šalove živih boja, ukrašavati kosu cvijećem i vrpcama, tako da su se ljudi na ulici za njom u čudu okretali. Do jučer gradska djevojka, moderna mlada žena koja je obično nosila hlače, kožnate jakne i muške čizme, svjesno se preobrazila u seljanku iz Tehuane. Egzotična odjeća u početku joj je pružala mogućnost da mu ugodi, a tek je kasnije postala element njene individualne estetike, njenog stila. Svima koji su je poznavali, njena preobrazba bila je zapanjujuća. Ali ona se odijevala za Maestra, kuhala je za Maestra, živjela je za Maestra.

I ideologija joj je poslužila za približavanje Maestru. Okružena siromaštvom i osjetljiva na nepravdu dijelila je s njim vjeru u komunističku ideologiju i ideju pravde. Ali komunizam je za nju sve više bio otjelovljen u Maestru, osobi koja je u njenom univerzumu bila iznad svih drugih.

Dvije godine nakon vjenčanja naslikala je njihov zajednički portret. Odjevena u široku tamnozelenu suknju i zaogrnutu crvenim šalom, ona stoji i drži za ruku Maestra. Glavu je koketno nagnula prema njemu, kao da će mu se svakoga časa nasloniti na rame. Maestro u desnoj ruci drži paletu i kistove. On je slikar. Njene su ruke prazne. Ona je samo slikareva supruga, izgleda kao obična meksička seljankica. Na ovoj slici nema ničega od zavodljivosti prvog autoportreta niti od ozbiljnosti kasnijih. Naslikala je samu sebe, ali kao da to nije ona. Umiljata je i pokorna, nekako bezlična. Ni traga zanimljivoj djevojci, slikarici u koju se zaljubio Maestro, budućoj fascinantnoj ženi. U središtu slike je on, ona je tek dodatak, odjek, sjena.

Nakon preobrazbe, nakon što je kreirala novu sebe, njena prva velika javna uloga bila je uloga egzotične supruge velikog umjetnika. Njome je, prije nego svojim slikama, osvojila publiku. Svakoga jutra oblačila se kao da se priprema za nastup na pozornici. Poput

profesionalnog glumca, svako je jutro pažljivo birala kostim koji će najbolje odgovarati ulozi zbog koje je spremno potiskivala vlastitu ličnost. Svaki je detalj bio u skladu s njenom percepcijom te uloge. Više nije bilo spontanosti u nastupu, uvijek se radilo o pažljivo planiranoj prezentaciji sebe. Oblačila se zato da bi ušla u ulogu i počela glumiti.

Već odavno je bila svladala tehniku disocijacije, odvajanja od svoga tijela. Još onda kad je kroz nepostojeća vrata u mašti bježala svojoj maloj prijateljici. Ili kad je mjesecima ležala u gipsu i netremice gledala u vlastito lice u ogledalu. Nakon nekog vremena nije više vidjela sebe. Vidjela je masku. Gotovo svaki njen autoportret prikazivao je ukočeno lice maske. Maske su joj bile važne, skrivale su stvarnost. I kao i svakom glumcu, maska i kostim pružili su joj mogućnost da postane što god zaželi. Uskoro je njen život s Maestrom postao teatar u kojem je sama kreirala kostime, crtala scenografiju, izmislila sadržaj, dramatisirala ga, režirala i glumila. A zatim je sve to još i slikala.

Češljala se i odijevala satima, rutinu je pretvorila u ritual. Imala je osjećaj da sebe nekako drži na okupu kostimom, šminkom, frizurom. Imala je i smisla za humor. Zabavljalo ju je to paradiranje uz Maestra, uživala je u svojoj glumi, u trikovima. Kad bi ujutro stala pred zrcalo i vještim pokretom nanosila jarkocrveni ruž na usne, u istom bi se trenu osjetila drugačijom, postala bi neka druga žena. Kao kad s kostura lepršaju vesele, šarene krpice.

Mučilo ju je pitanje: ako zbog bolesti ne voliš svoje tijelo, kako ga može voljeti netko drugi? Povjerovala je da je u Maestru našla tu osobu i nije smjela riskirati da ga izgubi. Nije se radilo samo o taštini. Nikada, osim u najranijem djetinjstvu, odnos prema tijelu za nju nije bio jednostavan. Njeno je tijelo bilo bolni teret i objekt medicinskih intervencija. Zatim objekt njenog slikarstva. Instrument taštine. Instrument užitka, također, ali ponajprije *objekt i instrument*.

Kao kad je bila mala i oporavljala se od paralize, ponovno se našla u situaciji u kojoj se mogla sasvim povući i, zatajujući svoje nedostatke, zatajiti samu sebe. Ili je mogla skrenuti pažnju na sebe i svoju namjerno kreiranu egzotičnost učiniti takvom da bude omiljena i voljena. Radila je na tome da postane omiljena i voljena. Sklapala je saveze, nemoćni uvijek sklapaju saveze. Tako joj je Lupe, njena dojučerašnja neprijateljica, postala najboljom prijateljicom. Svaku novu ženu koja bi se pojavila u Maestrovoj blizini, shvatila bi kao prijatnju i nastojala bi je okružiti svojim prijateljstvom. Poput zmije, najprije bi je hipnotizirala, a zatim neutralizirala svojim šarmom. Ošamutila bi je svojim otrovom. Bojala se da će je Maestro ostaviti. Branila se kako god je znala.

U to vrijeme o svojim je slikama govorila kao o *malima* i *nevažnima*, baš kao da je to neki hobi, poput vrtlarstva ili vezenja goblena. Tako nije ništa riskirala. Između umjetnosti i preživljavanja, odabrala je ovo drugo. Poput svakog bolesnika posjedovala je snažan instinkt koji bi je stalno držao na oprezu, čak i kad za to nije bilo stvarnog razloga. Bio je to instinkt žene koja zna da ne smije riskirati da u Maestru izazove osjećaj ugroženosti. Ne grizi ruku koja te hrani! Dugo se skrivala iza svoje skromnosti i navodnog hobija jer se najsigurnije osjećala dok je u Maestrovim očima bila samo žena koja slika onako usput, iz dosade, za zabavu. Upravo onako kao što je Dona Matilde zamišljala njeno slikanje kad joj je poklonila prve kistove i boje. Odgovaralo joj je održavati taj privid.

Maestro je podržavao njeno slikanje, prijateljski, pokroviteljski, kao što je podržavao i svoje studente. Govorio joj je kako slika portrete bolje od mnogih poznatih slikara, bolje od njega, bolje od Picassa. Učio ju je da u slikanju nikog ne oponaša i da bude svoja. Uputio ju je u tradiciju zavjetnih sličica u crkvama, formu koju je zdušno prihvatila. Prepoznao je njen talent, ono *nešto* u njenim slikama - osobno, intimno, bolno i potpuno samosvojno. Bio je svjestan koliko su različite od njegovih. Lišene ideologije, povijesti i politike, njene su slike bile izvanredno dojmljive na drugačiji način. Ali nije ni pomislio da bi mu Frida mogla postati

konkurencija. On je ipak bio svjetski poznati slikar, a ona je bila poznata ponajprije kao njegova žena.

Kad je sagradio dvije kuće povezane mostom za njih dvoje, ona je također dobila svoj atelje, ta njegova sitna ženica koja je iz puke samoobrane tvrdila kako se slikanjem samo zabavlja, kako to zapravo nije ništa ozbiljno.

Ipak, postojao je još jedan razlog njenog oklijevanja i posustajanja. Trebalo joj je vremena da prihvati činjenicu kako demon boli u njoj nije prebivao samo povremeno već je povremeno bilo samo ono stanje između, kad su bol i bolest bili primireni i uspavani. Trebalo joj je snage da prihvati svoju osudu i nastavi slikati, da ne pristane ostati zakopana i ne dopusti bolesti da je proždre do kraja.

Maestro je dobivao važne, velike narudžbe ne samo u Meksiku nego i u Americi, u Detroitu, New Yorku, San Franciscu.

Bila je prvi put u Americi. Bilo joj je hladno. Boljela ju je kičma. Maestro je radio negdje vani na skelama. Ona nije točno znala što bi započela sa sobom u toj stranoj zemlji. Nije navikla na samoću i plašila se, naročito noću. Taj strah joj je usadila bolest. Kod kuće u Meksiku nikad nije bila sama, imala je Kity, roditelje, druge sestre i prijatelje. Zašto je uopće došla ovamo?

Kako je moguće da Maestro nije vidio da ona nije mogla živjeti u Americi? Zar mu nije bilo očito da ju je mučila odsutnost (iz sebe, iz Meksika) i da se u Americi nije osjećala dobro? Ali njemu je bilo dobro, kako bi i vidio išta osim sebe i svoje važnosti? Udvarala mu se cijela njujorška elita, čak i bogati industrijalci, iako je bio komunist. Maestro je bio tašt i pragmatičan te u tome nije vidio ništa paradoksalno, niti suprotno svojim uvjerenjima. Njegovi su američki poslovi donosili novac, a novca nikada nije bilo dosta.

Za to je vrijeme njegova egzotična ženica - njegov ukras, poput cvijeta u zapučku, znao je reći - bila melankolična, čak depresivna. Više od svega mučila ju je nostalgija. Ponekad se pitala što je ustvari radila, na što je trošila vrijeme. Na Maestra, na prijatelje... Je li to bilo trošenje vremena? Ni ona sama na to nije imala odgovor. Još uvijek nije bila načisto je li uopće slikarica. Znala je da je htjela jedino slikati i prodavati slike kako bi zarađivala i bila samostalna.

I kako se zatim pretvorila u suprugu genija.

Dok je on slikao svoje subverzivne i kontroverzne freske ogromnih razmjera, Frida je sjedila kod kuće, osamljena, i kad bi je na to natjerala ona unutarnja demonska sila, posegnula bi za kistom.

Te njene sličice bile su bolne i neobične. Iako zapravo ispovjedne, bile su duboko provokativne jer su, poput bodeža, prodirale u drugo biće. Čak i kad njihovo značenje nije bilo odmah vidljivo, od njih bi gledatelja zabolio želudac i postalo bi mu mučno.

Iz Amerike je donijela sliku Moja haljina visi tamo. Te je zime u New Yorku padao gusti snijeg i pri tmurnoj svjetlosti koja je ugmizala u stan kroz uske, visoke prozore slikala je tu sliku, dodajući otrovnozelenu boju haljini koja visi razapeta na konopcu između zahodske školjke i urne na pozadini ledenosivih tonova mora i grada u daljini. Tuga meksičke haljine koja tako visi iznad smeća i dimnjaka, iznad nebodera, iznad burze, crkvenog tornja sa znakom dolara, tog novog boga kome se Amerikanci mole i Kipa slobode u daljini. Ispražnjena od tijela, sama, nekako izgubljena u tom stranom okruženju. Pokraj nje, u pozadini, veliki pano sa slikom filmske zvijezde i slika žene ili onoga što je od nje napravio Hollywood. Na toj slici nema žive duše, ničega živog. To nije čudno. Čudno je što nema Fride. Onome tko je poznaje, njena odsutnost, to odustajanje od sebe same, sliku čini začudnom. Umjesto da, kako to obično čini,

slika sebe, kako bi se uvjerila da postoji, nje jednostavno više nema.

Prvi pobačaj, ubrzo potom drugi. Sjećanje je bilo još uvijek živo, poput noćne more: budi se u krvi, toliko krvi na plahtama. Sama je, plače. Zatim zove upomoć. Hitno je odvoze u bolnicu. Njeno tijelo leži na stolu u operacijskoj dvorani Bolnice „Henry Ford“ u Detroitu. Svjetla blješte i osvjetljavaju njeno blijedo lice zatvorenih očiju, kapi znoja ljeskaju se na njenom čelu. Noge su raširene i dignute na prečke sa strane. I dalje krvari, plahta ispod nje natopljena je krvlju, kao da ispod njenog tijela cvatu ružičaste, jarkocrvene i grimizne ruže. Sestre pripremaju zastrašujuće metalne instrumente: igle, noževe, kuke, lopatice. Tijelo je mirno, uspavano. Ovaj put izbjeci će bol. Doktor sjeda između njenih raširenih nogu i počinje svoj mesarski posao. Uvlači instrument. Kad pruža ruku prema sestri koja mu dodaje novi instrument, rukavice su mu krvave. Duboko iz tijela usnule mlade žene izvlači ostatke fetusa, čisti njenu maternicu od nakupina mrtvog tkiva. Čini joj se besmislenim tu krvavu masu nazvati djetetom. To je njen prvi pobačaj. Uskoro će se probuditi s mučninom, u hladnom znoju. Povraćat će. Još će neko vrijeme krvariti iz razrovane utrobe. Osjećat će se kao da je netko izvrnuo naopako cijelu njenu nutrinu.

Sliku „Bolnica Henry Ford“ počela je slikati još dok je tamo ležala. Maestro joj je donio knjige o anatomiji, a doktor jedan fetus u formalinu. Kasnije joj je Maestro rekao da je naslikala remek-djelo. Štoviše, da nikada ni jedna žena nije takvo što naslikala. Ako je to bila istina, skupo je platila tu svoju sliku.

Željela je Maestru roditi dijete, iako je on prema toj ideji bio prilično ravnodušan. Imao je već dvoje djece i nije mu bilo osobito stalo da dobije još jedno. Bila je dovoljno neiskusna da vjeruje kako će ga tako još više vezati uz sebe. Poslije joj je postalo jasno da to nije bio njen jedini razlog. Željela je dijete ipak najviše zbog sebe. Znala je, žene koje imaju djecu nikada nisu tako očajnički osamljene, i ona bi se s djetetom osjećala manje sama. Ljubav nije bila dovoljno jak lijek za njenu boljku, njenu posvemašnju izoliranost.

Preostale su joj lutke. Skupljala je lutke, a u noćnim morama vidjela bi svoj pobačeni fetus kako pliva u formalinu. Jesu li ga izvadili cijelog? Koliko je bio velik? Kojeg je spola bio? U nekom drugom snu njeno je nerođeno dijete bilo živo, plivalo je i micalo prstićima. Imalo je plave oči. Smijalo se. Ali to nije bilo dijete, već njena omiljena lutka. Lutka je bila mrtva. Dijete je bilo mrtvo.

Naslikala je sebe s lutkom, žalovanje za djetetom koje nikad neće imati. Na slici ne drži lutku u naručju, ne igra se s njom, ne dodiruje je, uopće je ne gleda. Lutka joj nije zamjena za dijete, samo podsjetnik, mrtvi predmet.

I tako Frida sjedi u sablasno praznoj sobi, na krevetiću, pokraj gole lutke. Sjedi, gleda, puši. Ništa joj drugo ne preostaje. Usamljena je kao i prije. Više ništa ne očekuje. Tuga, praznina.

U Detroitu, neko vrijeme nakon abortusa, kamo god bi pogledala, vidjela je smrt. Ima li izlaza, pitala se. Već tada je razmišljala o samoubojstvu. Ali bila je svjesna da je smrt uvijek prisutna kao mogućnost. Njoj, koja se mora napregnuti da preživi, smrt se cerila iz svake injekcije, prije svake operacije. Uvijek joj je bila na dohvat ruke. Život, a ne smrt, još je uvijek za nju bio daleko veći izazov. Trebalo je poroditi samu sebe. Oživjeti samu sebe. Podnositi svoju osudu bez mogućnosti žalbe. Živjeti. Kad bi mu samo mogla objasniti koliko je dubok i uništavajući taj njen osjećaj *izopćenosti* i *nijemosti*. Razumije li je Maestro, pitala se, je li ju ikada razumio? Ponekad bi joj se učinilo da je razumije, barem dijelom, na nekoj razini. A zatim bi se uvjerila da oni ipak govore različitim jezicima. On jezikom politike i ideologije, jer

njih je doživljavao kao svoju stvarnost. Ona jezikom osjećaja, jezikom boli i samoće. Muško i žensko slikarstvo? Nije razmišljala na taj način. Bila je svjesna razlike između muškog i ženskog iskustva stvarnosti, ali također između iskustva bolesne i zdrave osobe.

Ponekad, poput nesavladive sile, onaj, njoj dobro poznati demon morao je izići van. Tražio je put. Izlazio je kroz suze, krikove, psovke, ali ništa osim slikanja nije ga moglo smiriti i nadvladati. Jer dok je slikala, samo u tim trenucima, osjećala je kako više ne boravi u tijelu. Ono bi postalo samo medij. Zaboravila bi na njega, na sebe. Ti dragocjeni trenuci mira bili su joj nagrada.

Na svojim autoportretima slikala je sebe kako, urlajući iz rupe u koju je upala, doziva Maestra. Morala je vjerovati da je komunikacija među njima bila moguća. Da su njihove duše jedno. Istodobno, gore na površini, živjela je ona vesela, šarena osoba koja je sve zabavljala, koju su svi obožavali i koja se uglavnom nije žalila na svoje stanje.

Otkrila je da joj slikanje vlastitog lica pomaže u stjecanju samopouzdanja. Osnovna razlika između njenog prvog „zavodničkog” autoportreta i ostalih bila je u nedostatku samosvijesti, tako očigledno prisutne kasnije. Kasnije je postala brutalna i izravna. Na tim slikama više nije bila lijepa, samo čudna. I nije zavodila, samo je izazivala pažnju. Njena su lica postala ukočena, ozbiljna, istaknutih jagodica i naglašenih obrva, kao da su isklesana od kamena. Crne oči strogo gledaju ili kroz čovjeka ili mimo njega. Znala je svjesno pretjerati u grubosti autoportreta. Govorila je: Pogledajte me, živa sam, boli me. Osjećala je kao da tim slikama sama sebi ispisuje potvrde o postojanju: jedna, dvije, tri, četiri... Ekshibicionizam, govorili su o njenim autoportretima. Ali za nju je slikanje autoportreta bilo neka vrsta magijskog obreda, poput egzorcizma.

Nije se ulizivala gledateljima, a ponajmanje ih zavodila. Osim tog prvog, svi su njeni autoportreti, kao i sve njene slike, nemilosrdne ne samo prema njoj nego i prema gledatelju. Kao da ju nimalo nije bilo briga hoće li se nekome svidjeti. Slikala je svoj život, zašto bi se on nekome morao svidjeti? Tako je na svom licu naslikala jedva vidljive brčiče, koje bi svaka druga žena izbijelila, iščupala, obrijala, sakrila. Izazivala je, a zašto i ne bi? Tko kaže da žena ne smije imati brkove iznad žarkocrveno namazanih usana? Maestru se njena androgenost činila zanimljivom, taj muški element na ženskom licu djelovao mu je privlačno. Ah, muškarci su nesvjesni homoseksualci, uzbuđuje ih što iznad ženskih usana vide tih par dlačica kao u tek stasalog mladića, objašnjavala je ona veselo, kao da joj je ta pomisao naročito zabavna. U svakom slučaju, bila je svjesna da je to bio element koji je zbunjivao, zaustavljao pogled i tjerao čovjeka na gledanje. Oko gledatelja moralo se zadržati na tom neobičnom detalju, ali i uočiti ne samo njene brčiče nego i oči, izraz lica, odjeću, cijelu osobu. Bila je to još jedna provokacija, začudan postupak kojim je primoravala gledatelje ne samo da gledaju nego i da vide.

Kad ni to nije bilo dovoljno, posegnula je za još jačim, okrutnijim jezikom. Slikala je slomljenu kičmu, rane na nozi, izrezano srce, krv koja istječe iz prerezane žile, strelicama izbodeno tijelo, sebe mrtvu, sebe uraslu u zemlju. Slikala je fetuse i pobačaje, krvave mrlje na bijelim plahtama i porod - raskrečene noge, dječju glavu koja se između njih upravo pomalja. U kriku žene koja rađa, u kriku djeteta - sebe koja se rađa - nije bilo ničeg nježnog ni umiljatog.

Ali i dalje je često imala osjećaj da na nju vreba sjena smrti i nadvija se nad svaku njenu sliku. Njen je zadatak, činilo joj se, bio u tome da tu sjenu zadrži na odstojanju, savlada strah od nje, možda tako što će je zarobiti na svojim slikama. Maestro je izjavljivao kako je slikanje njegov život. Ona nije govorila ništa, iako samo na prvi pogled to nije bio i njen slučaj. Svoje je slike glasno omalovažavala, no slikanje je za nju bilo poput pojasa za spašavanje koji ju je održavao na površini i omogućavao joj da pliva, da diše.

Bila je u Detroitu kad su joj javili da joj umire majka. Dona Matilde umrla je neočekivano, nakon operacije žuči, baš kad se ponadala da će se konačno riješiti podmuklih napada bolova u trbuhu, stalne napetosti i zlovolje. Umrijeti od tako banalne operacije Fridi se činilo poput glupe šale. Bilo bi joj lakše da je majka umrla od neke ozbiljne operacije u koju je bio uračunat rizik smrti.

Neposredno prije toga sama Frida jedva je preživjela drugi spontani pobačaj. Gotovo je iskrvarila i još se uvijek oporavljala. Znala je kako je ležati na stolu u operacijskoj dvorani okružena hladnim zidovima i licima pod maskama koja se kasnije ponekad ponovno javljaju u noćnim morama. Dobro joj je bio poznat osjećaj između prvog udaha etera i potpunog gubitka svijesti, ona magla koja ti zastire vid, trenutak kad grabiš zrak u grču od pomisli da se više nećeš vratiti i od toga još brže toneš u nesvijest.

Posljednje čega si svjestan na tom stolu, instinktivni je strah da se nećeš probuditi. Znala je napamet svaku minutu koja prethodi operaciji, i to je više nije plašilo. Trenutak kada prestaješ biti osoba i još si samo tijelo - nečije, ničije - koje treba „obraditi“. A to znači smjestiti ga na stol, pričvrstiti ga i prekriti, zatim razgoliti onaj dio koji će kirurg zasjeći nožem. Poznaje hladan dodir vate namočene u jod, miris koji dopire do nosnica i tjera te na kašalj, šuškanje platna kojim si pokrivena, prigušeni koraci, paljenje reflektora. Glasovi govore o njoj u trećem licu, kao da već spava ili kao da je mrtva. Oči iznad maske koja prekriva nos i usta. Bezlični dodiri, automatski pokreti ljudi koji u toj dvorani provode cijele dane dok jedno tijelo smjenjuje drugo. Znala je, i Dona Matilde se morala tako osjećati onih posljednjih nekoliko svjesnih trenutaka svog života.

Nije bilo vremena, nikada nismo imale vremena jedna za drugu, razmišljala je tog jutra u krevetu. Uvijek zamišljamo da ćemo bliskim osobama sve stići reći i objasniti, pokazati kako ih razumijemo i volimo. Iznenadna smrt nepravedna je i za onog koji ostaje. Kad god smo razgovarale, bilo je to o bolestima, hrani, drugim ljudima. Nikada o nama dvjema. Ili o ocu. Ostalo je toliko toga neizrečenog. Da je poživjela, možda bih jednoga dana smogla snage da je pitam: Mama, zašto me nisi posjetila dok sam ležala u bolnici nakon nesreće, kad sam mislila da umirem, kad sam bila tako sama i bojala se smrti?

Posljednji put kad su se vidjele, prije njenog puta u Ameriku, ponovno su se posvađale oko Maestra. Dona Matilde ga nije podnosila. Nije joj se sviđalo da odlaze. Bila je uvjeren, dugačak put samo će štetiti kćerkinom zdravlju, a tamo je čekaju hladna klima, loša hrana, samoća. Matilde joj je mogla reći da oстане s njima jer će to biti bolje za nju. Umjesto toga, dobacila joj je cinično kako, eto, njen slikar, iako poznati komunist, odlazi slikati murale za kapitaliste, kako nema ništa protiv njihovog novca.

Tvoj slikar, tako je govorila o Maestru, kao da on i nije pravi slikar nego ga je njena kći izmislila. Dok je to govorila, Dona Matilde je sjedila za stolom i vezla jastučnice. Njeno je lice bilo blijedo, blijede nego obično. Izgledala je napaćeno, ali ona, za razliku od kćeri, svoju patnju nije potiskivala. Njena je patnja bila demonstrativna, jedino oružje koje je imala protiv muža i djece. Vladala je njima iznuđujući sažaljenje. Previše vjeruješ novinama, mogla bi mu iskazati barem malo poštovanja i zahvalnosti, taj čovjek izdržava cijelu tvoju obitelj! - viknula je Frida i bijesno odjurila iz kuće. Uvijek ista priča s majkom - nesporazumi, šutnja, prigovaranje. Uzalud je bilo govoriti, pokušavati zadobiti njenu ljubav. I zašto je baš ona od svih četiriju sestara morala u to ulagati najviše truda, pitala se suznih očiju.

I tako, nije stigla u Meksiko na vrijeme. Danima je putovala vlakom, ali nije stigla. Kad ju je posjetila u bolnici, majka je već bila na samrti. Nagnula se nad nju i poljubila je u čelo. Dona

Matilde je otvorila oči i stisnula joj ruku. To je bilo sve. Ali Frida nije bila posve sigurna da ju je prepoznala.

Nakon povratka u Detroit, danima je sjedila uz prozor koji gleda na ulicu. S petog kata činilo joj se da ljudi hodaju ubrzano, kao u nijemom filmu. A možda je to bila istina, možda su se u Americi ljudi stvarno kretali brže. Sjedila je uz taj prozor, posve odsutna, ukočenog tijela. Kao da je s Matilde umro i dio nje. Trebala sam ti reći da ćeš mi nedostajati, mama - mislila je dok je prstima na staklu nesvjesno crtala vrata. Ali više ih nije mogla otvoriti. Nije imala kamo pobjeći iz turobne, strane sobe. Mučila ju je nedovršenost njihovog odnosa, sve ono neizrečeno među njima. Majčina nijema briga. Nijemost kojom je okruživala kćeri.

I ta soba, i praznina oko nje.

Dugotrajna bolest, a zapravo se radilo o nizu bolesti koje su proizašle jedna iz druge, pretvorila se u gotovo neprekidno stanje trpljenja bolova. Sve je više bila primorana usredotočiti se na samu sebe. Iako se trudila da ne zanemaruje ljude oko sebe, oni su to ponekad doživljavali kao njenu sebičnost i egocentričnost. A radilo se o pukom preživljavanju. Kako im to objasniti, pitala se. Kako im reći da u sve one svakodnevne radnje kao što su ustajanje, pranje, hodanje, sjedenje - a ponekad od bolova uopće nije mogla sjediti - mora uložiti izvanredan, drugima nezamisliv napor. Njeno fizičko naprezanje bilo je neprenosivo iskustvo, što bi drugima postalo očito tek u trenucima njenog potpunog kolapsa. Mislila je da je sama kriva za nerazumijevanje koje je doživljavala. Predbacivala je sebi što se prikazivala snažnijom nego što je bila. Cijena takvog ponašanja bila je da su se ljudi naviknuli na jaku ženu, ženu koja sve može sama, koja ne treba pomoć, nego još pomaže drugima. Njoj je to godilo, ali često bi klonula od napora.

A kad više ne bih mogla dalje, kad bih morala pokazati koliko sam slaba, tada bi me optužili da sam sebična. Ili da svojom slabošću skrećem pažnju na sebe. Ne, nema kompromisa između bolesnih i zdravih, nema istinskog razumijevanja. Shvatila sam to, ali prekasno, mislila je dok se jutro prikradalo kroz prozor sve bliže i bliže, a groznica je tresla sve jače.

Obično bi svakog jutra najprije provjerila stanje svoga tijela. Oprezno, da je ne bi iznenadila neka oštra bol. Ponavljala bi iste pokrete, pomicala se i istezala uvijek vrlo oprezno, u strahu da će je bol zaskočiti ako se samo usudi opustiti. Najprije bi pomaknula nogu. Zatim bi se usredotočila na kičmu, od vrata prema križima, jer bol je najčešće bila tamo uglavljena. Tupa ili oštra, najradije se ponovno javljala baš pri dnu leđa. To provjeravanje sada je bilo samo još navika, koja više nije imala nikakve važnosti u stanju u kojem se nalazila. Ali nije joj bilo lako riješiti se tih ustaljenih postupaka, pa čak i kada su postali već sasvim besmisleni. Jer ti rutinski, gotovo automatski, postupci još su je jedini vezivali za tijelo.

Odjednom joj se u sjećanje vratio početak jednog drugog dana prije dvadeset godina. I jedne druge nesreće, izdaje koju je doživjela od dvoje najbližih ljudi. Učinilo joj se kao da se to dogodilo jučer:

Najprije se pojavila svjetlost. Sporo se uvlačila pod kapke, topla i crvena poput krvi. Kao da je sebe gledala iznutra, ispod kože, gdje se gusta krv razrjeđuje u tankim žilicama i postaje svijetloružičasta od dodira sunca. Još joj se nije dalo otvoriti oči. Kapci su ponekad bili njena jedina obrana od stvarnosti. Dva tanka kožnata poklopca koja su joj omogućavala da se povlači sve dublje u sebe, dok ne dospije tamo gdje je ni ljudi ni stvari više ne mogu povrijediti. Bilo joj je toplo i osjećala se sigurnom toga jutra dok je ležala uljuljana u neku vrstu odsutnosti.

Znala je što će vidjeti kad otvori oči. Na lijevoj strani kreveta nalazio se noćni ormarić i na

njemu bočica Demerola na metalnom pladnju, zajedno s injekcijom, vatom i alkoholom. I čaša vode koju je ostavila Mayet prije nego što joj je prethodne večeri popravila pokrivač, zatvorila prozor i ugasila svjetlo u njenoj sobi. Po stijenkama su se nahvatali sićušni mjehurići zraka, poput minijaturnih prozirnih perli. Bila je tu i vaza s buketićem cvijeća s tržnice, kutija cigareta i šibice. Na stolu je bila i zdjela sa svježim šipkovima, a iznad nje na zidu fotografije u okviru od tamnog drveta koje su isticale bjelinu zida. S desne strane vidjet će veliki prozor bez zastora. A ako se pridigne pa pogleda kroz prozor, vidjet će zelenilo drveća. Još se nije bila sasvim navikla na spavaću sobu i atelje na drugom katu nove kuće koju je, odmah pokraj svoje, za nju sagradio Maestro.

Njena je spavaća soba u novoj kući bila prostrana i svijetla, toliko različita od stare mračne sobe pune teškog namještaja u prizemlju roditeljske kuće u kojoj je odrasla. Još uvijek zatvorenih očiju, pružila je ruku i posegnula za injekcijom za umirenje bolova. To je činila svakoga jutra: najprije injekcija, zatim cigareta, koju je pušila još u krevetu čekajući da lijek počne djelovati. Tek su zatim slijedile sve ostale pripreme za novi dan: ustajanje, pranje, odijevanje, hranjenje. Prsti su joj već bili dohvatili injekciju, ali se predomislila. Toga joj se jutro učinilo da bi mogla ustati i bez Demerola. Nije osjećala bol u nozi iako je znala, vjerojatno će je zaboljeti čim ustane. Bila je spremna to riskirati jer se toga dana probudila bez uobičajenog korzeta na sebi koji bi joj presjekao dah i izazvao uobičajenu tupu bol u cijelom prsnom košu.

Prethodnog je dana došao doktor Velasco y Polo, jedini u kojeg je imala povjerenja da neće izmisliti neku novu, još bolniju napravu za mučenje zvanu korzet. On joj je napokon, nakon mjesec dana, skinuo gips. Udahnula je duboko, punim plućima. Ležala je tako još neko vrijeme i uživala u izvanrednom osjećaju slobode. Mora da su se tako osjećali srednjovjekovni vitezovi kad bi skinuli željezni oklop koji ih je u bitkama štiti od sigurne smrti, premda ih je istodobno gušio i onemogućavao im kretanje. Lišena stege, napokon se osjećala laganom poput onog leptira koji je za sobom upravo ostavio tijelo gusjenice. Svaki put kad bi se ta procedura ponovila, u času kad bi ostala bez gipsanog ili kakvog drugog kaveza za torzo, doživjela bi to kao potpunu odsutnost tijela. Odjednom bi osjetila nevjerojatno olakšanje. Taj osjećaj bestjelesnosti ne bi potrajao dugo, samo tren, možda kao treptaj oka. Ali to bi iskustvo bilo toliko snažno, pomislila je, da bi gotovo bilo vrijedno nositi taj nesretni oklop, to njeno teško tijelo. Kako mora da je divno letjeti, a ne puzati, poput mene, oduševljavala se toga davnog jutra po tko zna koji put. Doktor je pregledao ožiljke na kičmi od posljednje operacije i nešto zadovoljno promrmljao; već je zamišljala kako će leći u kadu punu mlake vode i ostati tako uronjena satima produžujući osjećaj lakoće. Jer dok je uronjeno u vodu, njeno će tijelo i dalje biti gotovo bez težine. Čeznula je za tim da osjeća samo toplinu i meki dodir vode, da uopće više ne osjeća svoje tijelo. Mora da se zdravi ljudi tako osjećaju sve vrijeme, sve dok ih nešto ne zaboli, mislila je. Fascinirala ju je pomisao kako oni svoje tijelo uglavnom ne osjećaju. Kad ga počnu osjećati, kad ga postanu svjesni, to je uglavnom loš znak. Osjećaj neudobnosti ili boli skreće im pažnju na to da ono postoji. I osjećaj užitka, ne smije zaboraviti užitak. Jer da je zdrava, ne bi osjećala tijelo kao kavez iz kojeg nema izlaza. Naprosto bi ustala i koračala misleći na nešto sasvim drugo jer njen bi tjelesni mehanizam radio savršeno i ne bi joj ometao kretanje. Kao što to svakodnevno čine ljudi oko nje: Kity, Maestro, djeca... Ali tješila se da je odsutnost svijesti o tijelu luksuz zdravih. Kad si bolesna čitavog života, osjećaš se poput zatvorenice koja služi doživotnu kaznu u samici.

Ipak, sjećala se, toga je jutro prije dvadeset godina bila zadovoljna što se probudila bez gipsanog oklopa i što je neko vrijeme mogla slobodno disati. Zapalila je cigaretu, sad već otvorenih očiju. Duboko je uvukla dim, osjećajući kako joj se pluća šire, a nikotin prodire u krv. Bio je to još jedan jutarnji ritual, senzualna zabava, neka vrsta užitka. Voljela je miris duhana i dodir finog papira dok među prstima vrti cigaretu, a mrvice duhana osipaju joj se u krilo. Kad je

sunce nahrupilo u sobu, svaki joj se predmet odjednom učinio posve novim. Boje oko nje vrištale su kao da su žive. Već dva dana nije povraćala, možda je to bio znak da ipak ima nade za djetešce koje je nosila. Bio joj je to treći pokušaj. Posljednji put doktor joj je rekao: Trudnoća će vas dokrajčiti, ostanite u drugom stanju samo ako želite izvršiti samoubojstvo. Frida je još uvijek željela roditi, željela je sebi dokazati kako i to može, no istodobno se bojala svoga tijela koje se do sada svaki put pobunilo protiv takvog tereta.

Reći će služavki kako je odlučila da neće doručkovati u krevetu. Bila je slobodna i proslavit će to tako što će sjesti za stol kao normalna osoba i doručkovati listajući novine. Ako je u toj namjeri ponovno ne spriječi bolesna noga. Bol se probudila, ali bila je još podnošljiva, još nije postala demonska. Znala je, smirit će se nakon injekcije, ali hodati neće moći, možda samo do Maestrovog ateljea u drugoj kući. Moram se pripremiti na amputaciju prstiju, pomislila je. Nakon što joj je jedan prst sam otpao, više nije mogla odgađati operaciju. Gangrenu nije mogla zaustaviti samo snagom svoje volje, shvatila je to kad je u zavoju našla pocrnjeli komadić usmrdjelog mesa. Ali toga jutra nije željela misliti na gangrenu.

Kad god bi pomislila na taj dan, prvo bi se prisjetila kako je bila neobjašnjivo vesela. U kupaonici je provela gotovo cijelo dopodne, sluškinja joj je zbog oboljele noge pomagala kod pranja. Zatim je došla medicinska sestra da je previje. Loše izgleda, morat ćete uskoro nešto poduzeti, rekla je, kao da ona i sama to nije znala. Sutra, odgovorila je, sutra ću se s doktorom dogovoriti o operaciji. Samo ne danas, pomislila je, danas sam slobodna, bez korzeta, bez crnih misli. Uplela je kosu i pričvrstila je s dva nova češlja od kornjačevine koja je nedavno dobila na dar od Maestra. Poslije je popila jaku crnu kavu i pojela voćnu salatu. Uz doručak je pročitala i novine. Uspon fašizma i događaji u Njemačkoj te 1934. godine zaokupili su njenu pažnju.

Napokon je krenula k Maestru u atelje, polako, oslanjajući se na štap. Krenula je k njemu da mu kaže kako se jutros osjeća dobro, možda će čak uspjeti sačuvati trudnoću. Odlučila mu je to reći bez obzira na to što će se on namrštit pri spominjanju trudnoće, uvjeren da nije trebala riskirati zdravlje tako uporno, tako ludo.

Kao da nije znao kako su za nju karakteristični upravo nemogući pothvati, nepotrebni rizici, luda tvrdoglavost i naprezanje tijela do krajnjih mogućih granica.

Poslije joj je bilo čudno što toga dana nije imala nikakav loš predosjećaj, baš kao ni pred sudar autobusa i trolejbusa. Umišljala je kako zna čitati znakove, kako je uvijek mogla naslutiti kad bi se u Maestrovom životu pojavila nova žena. Znala je to po njegovom izbjegavanju pogleda, po nervozu u njegovim pokretima, po žurbi. Zatim po odsutnosti pogleda i onoj lažno veseloj atmosferi za ručkom. Razgovor bi skrenuo na političke događaje kako bi izbjegao govoriti o onome što se stvarno s njima događa. Bili su to Maestrov mali trikovi kako bi situaciju u kući učinio koliko-toliko podnošljivom.

Uz to, bila je čvrsto uvjerenjena, njegovu novu ljubavnicu može prepoznati po mirisu. Kad bi joj Maestro dao ovlašni, brzi poljubac u obraz prije odlaska u atelje, vjerovala je da na njemu može osjetiti miris druge žene. Ali toga dana ipak nije prepoznala miris svoje sestre Cristine. Možda zato što je na njega bila naviknuta. Kity je uvijek bila u njihovoj blizini, a njen miris već dugo pomiješan s njenim mirisom i mirisom samog Maestra. Ili ga možda, razmišljala je poslije, tada nije osjetila jer njenog mirisa na njemu još nije ni bilo. Možda ih je toga dana strast prvi put preplavila, iznenada, poput morskog vala.

Cristina je Maestru često pozirala, čak je jednom rekao da mu je ona najdraži model. Osim toga, bila mu je pri ruci, uvijek prisutna, dio njegovog života. Ali Frida se pitala kako je i zašto postala njegova ljubavnica. Kako se dogodilo da su je oboje zanemarili, iako su morali znati koliko će je njihova dvostruka izdaja povrijediti? Možda nije bila pravedna prema Kity,

razmišljala je poslije, kad je u prvi čas svu odgovornost za tu vezu pripisala samo svojoj sestri. Ali što je uopće mogla učiniti? Maestro je od samog početka njihovog braka svoju slobodu uspostavio kao svoj uobičajeni obrazac ponašanja na koji se morala priviknuti ako ga nije željela izgubiti. Trebalo joj je odmah biti jasno da je on morao biti taj koji je povukao prvi potez, a ne Cristina. Ona je uvijek bila klasično, pasivno žensko biće, možda je baš zbog toga bila privlačna Maestru.

Da, poslije je postala svjesna da je Cristinu optužila kako je zavela Maestra i da je to učinila instinktivno. Tako je u svojim očima umanjila njegovu odgovornost za izdaju i opravdala ga sama pred sobom. Bilo joj je više stalo do toga da opravda Maestra nego Cristinu. Nije smjela riskirati da izgubi njegovu ljubav, bez nje ne bi mogla preživjeti. Bez Cristine bi mogla, vjerovala je tada, iako, kako su godine prolazile, sve je manje u to bila sigurna. Kity joj se posljednjih nekoliko godina, točnije od operacije kičme, kad joj se zdravlje naglo pogoršalo, potpuno posvetila. Ona je, a ne Maestro, s njom provodila dane i noći, pravila joj društvo, zabavljala je, hranila, prala, češljala i podnosila njene nagle promjene raspoloženja. Je li to Cristina činila upravo zbog svoje izdaje i osjećaja krivnje, pitala se. Ali sve se to dogodilo prije dvadeset godina, zar se osjećala toliko krivom? Znala je da ni ona sama nije bila bez krivice. Prije Cristinine veze s Maestrom, nikad u nju nije posumnjala, nikada na nju nije bila ljubomorna. Nikada u njoj nije vidjela ženu, samo sestru.

Bože, kako sam samo bila arogantna, razmišljala je sada, tako sigurna kako se Cristina ni u čemu ne može s njom mjeriti.

Tijelo. Cristina. Fridino bolesno tijelo i Cristinina izdaja. Jedanaest mjeseci mlađa, plaha i povučena Kity. Majka dvoje djece, njenih obožavanih nećaka Antonija i Izolde. Jedina od četiriju sestara i dviju polusestara Kahlo koja je imala djecu. Nitko joj, osim Maestra, nije bio važniji od njene male sestrice. Nije ni pamtila vrijeme prije Kity. Poslije su bile kao blizanke, uvijek zajedno, no Frida je bila ta koja je dominirala. Vrtić, škola, dječja paraliza. Njena poslušna Kity koja zna koliko se boji samoće i koja je ne ostavlja samu, tješi je kad plače, leži s njom u krevetu dok ne zaspi. Bile su nerazdvojne sve dok nije krenula u srednju školu. Po mišljenju Don Guillerma, Kity je, kao i ostale dvije sestre, bila nezainteresirana i „spora“. Zelenooka, svjetloputa, mekana, obla. Uz to, tiha i nezahitjevna. Uvijek njoj podređena. Ona je sve što ja nisam, mislila je. Ipak, bilo joj je prirodno da je njena mlađa sestra sluša. I da je služi. Jesam li nešto previdjela, pitala se nakon što je sve prošlo i sve bilo oprošteno. Da, previdjela je da je Cristina bila ljepotica i poželjna žena.

Jednom je došla u Maestrov studio dok mu je Cristina pozirala. Sjedila je na stolici posve gola, već očigledno umorna. Nije se ni pokušala zaogrnuti zbog sestrinog posjeta. Kako je lijepa, pomislila je tada Frida gledajući je s nježnošću. Imala je ravan trbuh i čvrste grudi, kao da dva poroda nisu utjecala na njen izgled. Maestro je bio nervozan, nije mogao slikati dovoljno brzo jer se Cristina umarala u nemogućoj pozi s jednom nogom u zraku. Njen ih je dolazak oraspoločio, jeli su zajedno i smijali se, ona i njen muž i njezina gola sestrice.

Bilo je već rano poslijepodne kad se toga dana napokon iz svoje sobe uputila u atelje. Zastala je pred odškrnutim vratima. Nije čula glasove, a to je obično značilo da je sam i da radi. Otvorila je vrata i ušla. U prvi tren nije ga vidjela. Maestro nije bio za stolom nagnut nad skicama, niti je stajao ispred štafelaja. Kad se okrenula prema izlazu, pogled joj je pao na krevet u kutu. Još uvijek je mogla prizvati u svijest tu sliku, baš kao da toga trena stoji na onom istom mjestu na vratima njegovog ateljea, na drvenom pragu. Ili kao da se radi o fotografiji koju je često gledala.

Možda još jedna slika koju nikad nisam naslikala, pomislila je, neočekivano uznemirena tim sjećanjem.

...na krevetu je ležala gola Cristina. Zaspala je na boku skupljenih koljena, onako kako je kao dijete znala pokraj nje ležati u krevetu. Zagrlj me, rekla bi joj tada. Ona bi joj rukom obgrlila trbušić i držala je tako obgrljenu sve dok ne bi zaspala. Godinama poslije Cristina će nju grliti kad ne bude mogla zaspati.

Ležala je mirno, kao da je mrtva. Blago popodneвно svjetlo milovalo je njenu blijedu kožu. Vidjela je kako je Cristinino tijelo cjelovito i savršeno. S praga ateljea, pogled joj je skliznuo na bijeli ožiljak ispod njenog koljena, jedinu sitnu nesavršenost na Cristininom tijelu. Sjetila se kako su se igrale u parku i kako ju je Cristina molila da vozi njezin bicikl. Ali bila je nespretna i već je nakon nekoliko metara pala i raskrvarila koljeno. Očistila joj je ranu od kamenčića i zemlje i izvukla komadić stakla koji se zabio duboko u meso. Sjećala se kako je krv bila ljepeljiva na njenim prstima i kako je digla prozirno zeleno staklo prema suncu.

Maestro je spavao pokraj nje. I on je bio gol. Pokraj njegovog velikog tijela Cristina se doimala krhkom poput lutke. Ako se samo pomakne, ako se nasloni na nju, zgnječit će je, pomislila je.

Neko je vrijeme stajala naslonjena na dovratak, nepomična, dok je u nju ulazio taj trenutak, taj dan. I kao da je Kity stvarno umrla, iskrsnule su joj pred očima slike: Kity koju drži za ruku dok uči hodati u dvorištu, ili kako se penje na njen krevet dok leži bolesna, kako joj se smije i pruža ruke uprljane čokoladom. Kity kako doji malu Izoldu, s modricom od muževih udaraca na licu, kako je žlicom hrani juhom, u operacijskoj dvorani drži je za ruku dok tone u narkozu.

Nebo je bilo azurnoplavo, bez ijednog oblaka. Kroz prozor je čula glas muškarca s ulice koji je nešto dovikivao, zatim lajanje psa. Do nje je dopirao miris boja, lanenog ulja i nečeg još intenzivnijeg. Bio je to miris njihovih tijela. Dok ih je tako promatrala, osjetila je kako je onaj nekadašnji komadić stakla ušao u nju i zarinuo se negdje duboko u njeno meso. Naviknuta na bol, ispustila je jedva čujni jecaj.

Maestro je prvi otvorio oči. Bio je iznenađen što je vidi kako stoji naslonjena na dovratak i gleda ih. Nije izgledao uzrujano. Lagano je dotaknuo Cristinino rame. Cristina se polako budila. Okrenula se prema njemu. Tek tada, slijedeći njegov pogled, ugledala je sestru. Naglo je sjela i bez riječi uronila lice u ruke, kao da će zaplakati. Sjedila je tako pognute glave i skrivenog lica sve dok Frida nije konačno izašla i za sobom zatvorila vrata.

Ponovno se osvrnula po sobi. Neko je vrijeme promatrala napredovanje svjetlosti, ali pogled joj se mutio od temperature. Između nje i drugih ljudi bio je već navučen neki tanak ali neproziran zastor, poput onog koji ponekad okružuje bolesnički krevet u bolnici. Ne samo njen pogled, nego ni njen glas, ni plač, ni molbe, ni dodiri, nisu više do njih dopirali. Nije li uvijek bilo tako, pitala se. Nije li cijeli život provela umotana u opnu koja sada postaje sve mutnija, sve nepropusnija? Preostalo joj je još samo hirovito i nesigurno sjećanje. I učinilo joj se, to njeno sjećanje je poput mreže satkane od fine paučine. Još joj je uspijevalo balansirati na tankoj niti između dviju rupa, sa slabom nadom da će joj se na koncu ipak ukazati cijela mreža, da će se pokazati kako je njen život ipak imao smislenu strukturu.

U mislima se ponovno vratila na sliku, dokaz Cristinine izdaje. Stotinu je puta prije tog događaja vidjela sestru голу. Kad su se kao djeca kupale u kadi, kad je dobila prvu menstruaciju, kad su se zajedno presvlačile... Ipak, toga dana kao da ju je vidjela prvi put. Ležala je na krevetu, gola i lijepa, toliko ljepša od nje. I savršeno podatna - očima, kistu, rukama. Svijetle puti i oblina koje kao da su bile isklesane. Tad je prvi put vidjela svoju sestru

Maestrovim očima, očima muškarca i slikara. Bila je uvjerena kako je Cristinino tijelo za njega istodobno bilo umjetnički predmet. I čak joj se činilo nekako razumljivim što je on, u čežnji za harmonijom, posegnuo za tim tijelom. Bio je to dvostruki izazov kojem nije mogao odoljeti, mislila je kad se pribrala od tog prizora.

Ali nije joj bilo jasno, barem ne u tom trenutku, zašto je njena sestra, njena mala sestrice, njena čuvarica i zaštitnica, prešla granicu. Osim ako je ta granica - razumjela je to tek poslije - postojala samo u njoj, Fridinoj, glavi.

Znala je i prije toga događaja da je Maestro vara. U stvari, nije to zvala prevarom. Dok je bila sasvim mlada, tješila se kako mu je potrebna takva vrsta zanosa, bio je umjetnik željan senzacija, vječno u nekoj potrazi. A žene su se i same bacale na njega. Željele su mu pozirati i biti ovjekovječene na njegovim muralima. Seks s Maestrom bio je prečica do vječnosti. Ta podavale su se i za manje dobitke, sigurno, poznavala je neke od njih.

Bjesnjela je. Vrijeđala se. Povremeno je to sebi mogla dopustiti. Ali postojala je još jedna, samo njoj poznata, brutalna strana priče. Njeno bolno, ranjeno tijelo nije moglo biti na raspolaganju Maestru kad god bi on to poželio. Često je mjesec provodila u bolnici, još češće je bila umorna ili u bolovima. Zato je ponekad osjećala kako ona izdaje njega. Tako je jedne godine, doduše mnogo poslije događaja s Kity, imala sedam operacija na kičmi. U bolnici je provela devet mjeseci. Osjećala se nemoćnom i nije bila u poziciji od njega zahtijevati vjernost, tako je barem mislila.

A on je konzumirao žene kao što drugi jedu svoje omiljeno voće ili kuglice sladoleda. Nije se mijenjao. Ali nakon događaja sa sestrom, nešto se u njoj zauvijek promijenilo.

Zamišljeno je prstom prešla preko suhих usana. I preko zuba, kao da ih prebrojava. Zubi su joj bili ružni, neki i pokvareni. Uvijek je morala paziti kako se smije. Sjetila se kako bi njena služavka, koja je također imala loše zube, rukom pokrila usta kad bi se smijala. Zbog toga se Frida uglavnom samo smješkala. Kad bi se nasmijala, ako bi se zaboravila, vidjeli bi se njeni potamnjeni zubi, od cigareta, možda od lijekova. Ona koja je vodila računa o svakom detalju svoga izgleda, o boji ruža i nakitu, o vrsti cvijeća u kosi, ipak je zanemarila zube. Još da i o tome brine, pokraj bolesne kičme, rana na leđima, prstiju koji gnjiju... Mučilo ju je da na njoj ništa, baš ništa, nije funkcioniralo samo od sebe. Čak joj ni zubi nisu bili zdravi. Ali loši su se zubi također mogli sakriti. Bolesnu nogu skrivala je dugačkim suknjama, korzet širokim košuljama, a pokvarene, nelijepe zube sakrivala je osmijehom i - zlatnim navlakama. U posebnim, svečanim, prilikama stavila bi zlatne navlake s ugrađenim ružičastim dragim kamenom i tada se smijala vedrim, širokim osmijehom. Lakše je bilo kamuflirati se, smješkati se tako da se zubi ne vide. Volja, kamuflaža, kontrola, to su ionako bili njeni principi pomoću kojih je preživljavala.

Baš zbog tog suzdržanog osmijeha na fotografijama je izgledala nježnije nego na autoportretima, iako se pred kamerom nikada nije mogla posve opustiti. Uvijek je pozirala. Bila je dobra glumica. Voljela je djelovati spontano, iako je zapravo vjerovala u čvrstu volju. Njena volja bila je poput čeličnog oklopa koji joj je stezao tijelo bolje od omrznutih korzeta. Volja joj je omogućavala da preživi.

A Kity je svoj život živjela bez te posebne volje i takvog napora oko svojih tjelesnih funkcija. Na tome joj je cijelog života zavidjela, još od vremena kad je kao dijete mjesecima ležala u krevetu, dok je Kity trčala od njene sobe do kuhinje, donosila joj hranu, dodavala igračke, zabavljala je plešući... I tako je, na račun bolesti, svoju sestru, kao i sve druge u svojoj blizini, pretvorila u svoje slugе. Kity je imala slobodu kretanja koju Frida nikada nije imala. Imala je tijelo koje nije nagrdila nikakva bolest niti nesreća, čak niti dva poroda. Imala je dvoje djece, dok je Frida imala samo pobačaje, zbog kojih je svaki put bila na rubu smrti. Već joj je

zbog tih činjenica bilo teško preživjeti sestrin udarac.

Imala je zdrave noge, zdrave zube, osmijeh - sve što Frida nije imala. Ona je sve to morala nadoknaditi, stvoriti novu sebe uz pomoć egzotične odjeće i čudnih frizura, šminke, nakita. Morala se naprezati, iz dana u dan. A Kity nije trebala ništa od toga, baš ništa. Osim toga, ona je jedina točno znala koliko joj je potrebno snage da se svako jutro ustane iz postelje, opere, obuče, prohoda. Ali ipak nije imala sažaljenja. Izdala ju je bez razmišljanja i bez milosti! Njena je izdaja bila drugačija od Maestrove, ali jednako intimna i zbog toga jednako bolna.

Ti me tretiraš kao glupaču, rekla joj je sestra jednom kasnije. On razgovara sa mnom, sluša me, razumiješ li? Za razliku od tebe, ponaša se prema meni kao prema ljudskom biću. Ali rekla je to u pogrešnom trenutku jer tada je Frida još bila uvjerenjena da je Kity ustvari počašćena što je Maestro konačno i na nju obratio pažnju. Bila je tamo, bila mu je model. Zašto bi se baš ona oduprla velikom Maestru kad tolike druge to nisu uspjele? Mogla je točno zamisliti tu scenu među njima, njegov izraz tužnog djeteta: Tako sam usamljen, Kity! I Kity ga je tješila. Uvijek su ga žene tješile. Izazivao je u njima divljenje i sažaljenje istodobno. Njemu je bilo svejedno na koji će ih način pridobiti. I zašto bi ta afera nju pogodila više nego druge veze, za koje je, naravno, znala? Zašto, zaboga, od svega radiš dramu? - rekao joj je Maestro.

Njih dvoje bili su joj najbliže osobe, toliko bliski da su znali za svaki njen ožiljak i ranu, sve ono što je tako pažljivo skrivala od drugih ljudi. Nikad više, obećala je sebi toga dana, nikad više nikome neću dopustiti da mi priđe toliko blizu. To je opasno po život.

Još se dobro sjeća tog obećanja koje je dala sama sebi, nemogućeg, naravno. Jer ni Kity ni Maestra nije mogla ukloniti iz svog života, jednako kao što nije mogla sama sebi odrezati trulu nogu.

Cristinina veza s Maestrom trajala je barem godinu dana. Kupio joj je stan u blizini roditeljske kuće, potom i auto. Vozila je njime oca i djecu i njega, sve osim sestre. Frida se pravila da Kity više ne postoji. Za to vrijeme, imala je abortus i operaciju u kojoj su joj amputirani prsti na nozi. Prazna maternica, rana, bolovi u leđima, osjećaj totalne napuštenosti.

Na slici je gola, izbodena žena, toliko je krvi oko nje da se prelijeva na okvir. Umočila je kist u crvenu boju, svjetliju i zagasitiju od krvi, i zatim je razmazala po podu, po košulji ubojice koji stoji pokraj mrtve žene dok mu se s noža još uvijek cijedi njena krv. Ubojica, grubi macho s ciničnim smiješkom na licu i jednom rukom u džepu govori: Pa što, samo nekoliko malih uboda. Ženina noga sa spuštrenom čarapom i elegantnom crnom cipelom doima se grotesknom, kao i pretjerana količina krvi. Možda zbog toga cijeli prizor gledatelja naočekivano tjera na smijeh.

Njihove su svade - a uvijek su to bile ljubavne svade - proizlazile iz dvaju različitih pristupa ljubavi. Ta razlika joj je postala očita tek poslije, nakon njenih drugih veza, koje nisu nimalo umanjile njenu vezanost za Maestra niti su ublažile njenu patnju. Nije bila sigurna ima li to veze s tim što je on muškarac. Ali njemu je njegova umjetnost bila važnija od ljubavi. Njoj je bio najvažniji Maestro. U takvoj hijerarhiji ona je bila predodređena za patnju.

Kad ju je prevario sa sestrom, Fridi je bilo dvadeset i sedam godina. Dogodilo se, mislila je, ono zbog čega je strepila (i o čemu je šutjela) njena majka Dona Matilde. Sve su Maestrove ljubavnice imale nešto što ona nije imala - tijelo s kojim se nije mogla natjecati. Tada je vjerovala da je to razlog njegovih čestih prevara i zbog toga patila. Ali u jednom njena majka ipak nije bila u pravu. Koliko god je Maestro, kao umjetnik, čeznuo za posjedovanjem ljepote same, one harmoničnosti koju njeno tijelo nije imalo, jednako je tako, ako ne i više, čeznuo za slobodom da posjeduje bilo koju ženu, bez obzira na njen izgled. Da je njeno tijelo bilo savršeno zdravo, da je bila lijepa poput najljepše glumice toga vremena, Dolores del Rio, koja

mu je (ona je to znala) također bila ljubavnica, ni to ga ne bi zaustavilo. To joj je postalo jasno tek kada je već bilo prekasno za nju, kad u svome životu više ništa nije mogla promijeniti.

Godinama sam tolerirala njegove veze jer, mislila sam, ljubavnice mu pružaju nešto što mu ja ne mogu pružiti - nešto tjelesno, naravno. I godinama su to bile poznate ljepotice, a ja sam davno odustala od pokušaja da se s njima natječem. Napokon se zaustavio na Emi. Ema je bila sve samo ne ljepotica, ali je imala strpljenja i razumijevanja koje je Maestru trebalo. Možda sam i prije bila u krivu, možda ni prije nije čeznuo za harmonijom, za savršenstvom. Maestru je jednostavno trebalo rame za plakanje. Spao si na Emu, rekla sam mu zlobno. Bila sam odvratna prema njemu, a još više prema njoj. I to ne zato što sam imala nešto protiv jadne Eme, koja ga je godinama izdaleka obožavala, prodavala njegove slike u svojoj galeriji, pomagala mu i vjerojatno patila jer na nju nije obraćao pažnju. Ne, bila sam odvratna jer sam bila ogorčena. Osjećala sam se bijedno jer me je, svjesno ili ne, očito smatrao posljednjom glupačom. Gotovo sve vrijeme, svih tih dvadest i pet godina braka s Maestrom, živjela sam u uvjerenju da u njegovom izboru žena ima nečeg od uzvišene čežnje umjetnika za savršenstvom. Nečeg u čemu ja, takva kakva jesam, nisam mogla sudjelovati. I trudila sam se to nadoknaditi upotrebom najrazličitijih ženskih trikova. Kakav gubitak vremena... Oduzimala sam vrijeme od slikanja, do kojeg mi je jedino bilo stalo, da bih se njemu umilila, da bih ga zavela, da bih bila u njegovoj blizini.

Mislila sam, to je ona vrsta natjecanja u kojem ja - možda briljantna, ali svakako bolesna - nikako ne mogu pobijediti. Tješila sam se, međutim - a što mi je drugo preostalo? - da smo ja i Maestro povezani na poseban način i da je naša duhovna povezanost toliko čvrsta da je druge veze samo privremeno mogu ugroziti. Činjenica je, drugi ljudi u našim životima nisu imali značenje koje smo nas dvoje imali jedno za drugo. Naša je ljubav, bila sam uvjerenja, tako posebna vrsta ljubavi u kojoj ti drugo biće predstavlja cijeli univerzum koji te ispunjava, u kojem postojiš, u kojem ne postoji više ni muško ni žensko, već *samo bića*.

Neko sam vrijeme u očajanju slikala samo slike s Maestrom. Kao da ću ga tako, poput neke čarobnice, začarati i zadržati samo za sebe.

U našem odnosu nije bilo ravnoteže. Ja sam bila ta koja je osjećala neizmjernu potrebu za njim, uvijek gladna ljubavi, uvijek željna pažnje, željna potvrđivanja. U mojem su svijetu svjetlo i toplina dolazili od njega. Maestro je bio moja hrana, moja droga, moja opsesija. Zašto sam dopustila da mi se to dogodi i da postanem potpuno ovisna o njemu? Zato što sam bila bolesna i zbog toga ranjiva i slaba.

Jezikom je ponovno prešla preko preostalih zuba. U donjoj čeljusti nedostajala su joj tri, u gornjoj dva, ako nije računala one koje bi trebala izvaditi, mada joj se i sama pomisao na budućnost činila besmislenom. Imala je osjećaj da joj se svi klimaju i da bi ih mogla iščupati prstima. Ionako je već mjesecima poput djeteta jela samo kašice i juhe. Jadno je kako bolest odraslog čovjeka na kraju svede na dijete, mislila je. Njeni su zubi bili stariji od njenih četrdeset i sedam godina, kao što su to bile i njene kosti. Njena unutrašnja računica govorila joj je da ima dvostruko više godina jer joj je za preživljavanje trebalo ulagati dvostruko više napora nego zdravoj osobi. Dakle bilo joj je barem osamdeset, čak možda devedeset četiri godine. Ta joj je pomisao odjednom postala zabavna. Još nije izgubila smisao za humor.

Napustila je Maestra. Nakon događaja s Cristinom odselila se iz kuće koju je za nju sagradio. Kuća je imala atelje i bilo joj ga je žao napustiti. Svakako, nije se mogla žaliti da on nema poštovanja za nju kao umjetnicu. Nakon što je odbolovala treći pobačaj i operaciju noge, našla je jednog ljubavnika, pa drugog; zatim ih nije više brojala, niti joj je bilo važno jesu li bili

muškarci ili žene. Koža, dodir, strast, to joj je bilo važno. Uz njih je naučila odijeliti ljubav (ono što je zvala ljubavlju, a sve je više sličilo na ovisnost) od strasti, što joj nikako nije uspijevalo s Maestrom. Od njega je željela oboje, ali u njihovom zajedničkom univerzumu neutaživa strast je bila jednostrana, samo njena. Za nju je strast značila potvrdu njegove ljubavi, i trebala se dogoditi Cristina kako bi shvatila da to dvoje nije nužno povezano. Ali ona je i dalje za njega tražila opravdanje. Možda ljudima koji osjećaju neizmjernu strast prema svojoj umjetnosti ne preostaje više strasti za ljude? - pitala se ponekad u svojoj tuzi. Ili je strast jednostavno neka posebna vrsta energije koja nije neiscrpna? Ili je problem upravo u njihovoj bliskosti? Mogu li dva toliko bliska bića osjećati strastvenu požudu? Napokon, možda je njena (da li pretjerana?) seksualna požuda bila izraz strasti prema samom životu? Ali sve su to bila pitanja koja su je mučila još i prije događaja s Cristinom.

Počela je ozbiljno piti i ozbiljno slikati. Morala je slikati jer je bol koju je osjećala zbog raskida - i koja kao da se nataložila poput sedimenta na njenu fizičku bol - bila prevelika da bi ostala zatvorena samo u njenoj nutrini.

Osjećala se bolje kad je bila s nekim muškarcem, tako je liječila ranu koju joj je nanio Maestro. Njen mladi ljubavnik, kipar, koji je dobro poznao obje sestre, opisao joj je razliku među njima: Ti u sebi imaš vatru, Cristina nema. I još joj je rekao: Takvu vatru imaju u sebi samo oni koji poznaju smrt.

Danju je slikala, a navečer su odlazili na ples. Imala je potrebu raditi sve ono što ne može. Zato je plesala, promatrala ga. Sviđao joj se taj mladić preplanulog tena i fino oblikovanog lica, odjeven u bijelu košulju, njegovi glatki mišići i čvrst trbuh. Dok je u polumraku zadimljene prostorije njeno tijelo pratilo njegove pokrete, osjećala je kako čezne za njim. Naslonila bi mu glavu na rame i udisala njegov miris dok se privijala uz njega. Utapala se u njegovoj blizini. Zatim bi joj iskliznuo iz ruku, izmaknuo iz zagrljaja. Brz i okretan, izgubio bi se u gomili plesača da bi joj se opet vratio. Primila bi ga čvršće, sve dok ne bi osjetila toplinu njegovog tijela. Uskladili bi svoje pokrete. U tom trenutku ništa joj ne bi bilo važno osim njegovog dodira i žudnje za njim. Želim te, šapnula bi mu u uho. Zahvaljujući tom muškarcu osjećala se živom, snažnom, poželjnom.

A poslije, dok su razgovarali o ljubavi, rekla mu je: Ti si moj ljubavnik, ali ne i moja ljubav. Mladić je gledao i nasmiješio se. Nije ga bilo briga za njene riječi. Te noći u sobi dodirivala je njegovo usnulo tijelo vrhovima prstiju, nježno, da ga ne probudi. Mlado muško meso. Pohlepna sam, mislila je. Želim užitak, želim da moje tijelo iskusi nešto drugo osim boli...

Je li joj se to samo činilo ili je ona oštra zraka svjetlosti sada pala na pod i puzala poražena dok je tama ponovno osvajala sobu? Ili ju je groznica toliko savladala da više nije mogla razlikovati nijanse svjetla i tame oko sebe, pitala se, sve umornija.

Dok je ležala u svome krevetu u praskozorje, osjećala je još samo pojedine dijelove svoga tijela: nogu koje nema, zube, lice, ruke, kosu, srce. Srce? Njeno je srce još kucalo i tjeralo joj krv kroz žile, ali već s naporom. Bilo je izmučeno to njeno srce koje je toliko puta naslikala ranjeno, na zemlji, u svom krilu... lijeva klijetka, desna klijetka, lijeva pretklijetka, desna pretklijetka... zalisci, vene, arterije. U anatomskom atlasu to je jednostavna pumpa. A u stvarnosti, njenoj stvarnosti, srce je zgnječena, krvava, bolna gruda koja podrhtava od zvuka njegovog glasa, od izostanka njegovog glasa.

Mislila je na Maestra i njegove ruke u kojima je dugo, sve ove godine, podrhtavalo njeno živo srce, njen život.

Nakon svega, trebalo je vremena da se iz njenog tijela iskristalizira slika. Boje su sićušni kristali boli koji se dugo talože u organizmu. Zatim putuju krvotokom do vrhova prstiju. Ruka

uzima kist i dodiruje boju. Kist dodiruje platno. Započinje proces u kojem se kristali sele na platno i tada se dogodi slika. Poslije toga, neko joj je vrijeme lakše, baš kao da je njeno slikanje primitivni obred istjerivanja zlih duhova. Obredi, misli dok slika, ne mogu bez njih. Previše se crnog nakupilo u meni, hoću li izdržati?

Na slici Autoportret s odrezanom kosom Frida sjedi na stolici i u ruci drži škare. Već je odrezala dugu svilenkastu kosu koju Maestro toliko voli i crni dugački pramenovi razbacani su svuda po podu. Oko nje vlada nered, nered i pustoš. Boje su tamne, atmosfera teška i sumorna. Frida je skinula dugačke suknje i šalove, seljačku odjeću koju je nosila zbog Maestra. I kao nekada, ponovno je u muškom odijelu. Maestro je sada kažnjen. Nema više tvoje Fride, poručuje mu Frida sa slike.

Boli me ovdje, unutra me boli, govorila je pritiskajući grudi rukom. Pila je litru konjaka dnevno. Nakon Cristine sve je postalo komplicirano. Ona i Maestro živjeli su odvojeno, ali nisu mogli jedno bez drugoga. Nastavili su se viđati svakodnevno.

„Živimo lažne živote prepune gluposti, ne mogu to više podnijeti. Njemu je na prvom mjestu posao, koji ga štiti od mnogo čega, a zatim slijede avanture koje ga zabavljaju. Ljudi traže njega, a ne mene. Znam, on, kao uvijek, ima puno briga u vezi s poslom, pa ipak, živi punim životom, bez moje praznine. Ja nemam ništa, jer nemam njega... Vjerovala sam da mu pomažem da živi koliko god sam mogla i da sama mogu riješiti svaku situaciju u svome životu bez poteškoća. Ali sada shvaćam, nisam drugačija od bilo koje druge žene koja je razočarana jer ju je ostavio muškarac. Potpuno sam bezvrijedna, ne znam ništa raditi, ne mogu živjeti sama.

Moja mi se situacija čini toliko glupom i besmislenom, i drugima je teško zamisliti koliko sam sama sebi nepodnošljiva i koliko sebe mrzim. Potrošila sam svoje najbolje godine kao izdržavana žena, radeći ono za što sam mislila da je dobro za njega i da će mu pomoći. Nisam uopće mislila na sebe, a nakon šest godina njegov je odgovor bio da je vjernost malograđanska vrijednost, da ona postoji samo radi eksploatacije i u svrhu ekonomskog dobitka”, pisala je prijateljici.

Nije željela da je Maestro i dalje uzdržava. Htjela je napokon zarađivati svoj novac. Počela se pitati je li novac bio razlog zbog kojeg je, sve do veze s Kity, tolerirala Maestrove seksualne eskapade. Novca nikada nije bilo dovoljno u roditeljskoj kući. Gutali su ga lijekovi, doktori, korzeti, injekcije, bolničarke. Nakon nesreće nije mogla biti sigurna da će ga otac imati dovoljno i da se zbog toga njeno stanje neće pogoršati. Nedugo nakon vjenčanja, još dok su boravili u Detroitu, liječnici su Fridi rekli da se stanje njene kičme pogoršalo zato što nije bila operirana na vrijeme, odmah nakon nesreće. Vjerojatno zbog toga jer roditelji nisu mogli platiti još i tu operaciju. Potrošili su na nju svu ušteđevinu. Zato je i htjela raditi, slikati, prodavati slike. Onda joj se dogodio Maestro. On je preuzeo na sebe financijski teret njezine bolesti. Njoj nije bilo stalo do novca, ali je bila svjesna da ga treba. Htjela ga je imati dovoljno kako bi se osjećala sigurnom. A nije ga mogla sama zaraditi. U potpunosti je ovisila o Maestru, uvjerala se u to čim je počela živjeti odvojeno od njega.

Ujesen 1938. našla se prvi put sama u New Yorku. Za prijašnjih posjeta bila je samo gospođa Rivera, suprugova pratilja. Mlada. Sramežljiva. Nije još odavala ništa od buduće fascinantne egzotične ličnosti. Ali na otvorenju svoje izložbe bila je posve druga žena, žena koja je okupila ljubitelje avangardne umjetnosti i njujoršku elitu. Iako su neki od pozvanih došli samo zbog Maestra, nakon izložbe promijenili su mišljenje. Njene slike, njih dvadeset i pet, bile su drugačije od svega do tada viđenog. Polovicu je odmah prodala i zbog toga je osjećala više samopouzdanja nego ikada prije. Upoznala je nove ljude koji su joj se divili i koje je šarmirala

svojim izgledom i smislom za humor. Napokon je bila sama, uspješna i - činilo joj se - oslobođena Maestra. „Mala Frida”, tepali su joj kritičari koji su pisali o njoj nakon izložbe. Kao da je dijete, a bila joj je trideset i jedna godina. Ali pisali su o njenim slikama, i to joj je davalo nade da će napokon postati neovisna. Bila je neobično ravnodušna za slikaricu koja je prvi put izložila svoje slike američkoj javnosti, zabilježili su kritičari.

Dobro se sjeća kako je te večeri samo u jednom trenutku osjetila istinsko uzbuđenje. Na otvorenju se pojavila i Georgia O’Keeffe. Poznavala je slike te američke slikarice i njene stilizirane, seksualizirane cvjetove. Julien, vlasnik galerije, upoznao ju je sa ženom u dugoj svijetloj tunici i s turbanom na glavi. Primila je Fridu za ruku - ruka joj je bila topla - i odvela pred njenu sliku „Rađanje”. Stala je i pažljivo gledala. Nitko prije vas nije se to usudio naslikati. Naslikali ste ono što se ne gleda, u što se ljudi ne usuđuju gledati, jer ih šokira moć žene koja daje život, rekla joj je. Osjetila je kako se naježila. Ta žena nije mogla znati da joj te riječi znače više nego riječi ijednog kritičara, čak više nego riječi samog Maestra. Njene su je baršunaste oči gledale prodorno, ozbiljno, kao da vide kroz njenu pažljivo namještenu masku, ispod slojeva šarene odjeće, ispod korzeta, ispod njene kože. Kad joj je Georgia, nimalo slučajno, lagano dotaknula usne svojima, uzdrhtala je. Ne od želje, nego zbog njenog ispunjenja, trenutačnog prepoznavanja. Osjetila je da je s tom, potpuno nepoznatom ženom, kojoj je bio dovoljan jedan jedini pogled na njenu sliku, dosegla razumijevanje za kakvim je oduvijek žudjela.

Ošamućena i kao zabljesnuta spoznajom da je takvo što doista moguće, makar na kratko, gledala je svoju vlastitu sliku kao da je prvi put vidi. Ali približavao joj se vlasnik galerije, i sam potpuno očaran i njom i njenim slikama. I već je bila s nekim drugim, i već joj je taj drugi govorio nešto o njenim slikama, samo joj to više nije bilo važno. Bio joj je važan jedino onaj djelić sekunde u kojem je drugo biće pokazalo potpuno razumijevanje.

Te se večeri kretala među ljudima kao Frida Khalo, slikarica. Zavodljiva i zanimljiva. A bol je toga časa šutjela, milostivo, mislila je. Njen demon je spavao, umiren, zavaran.

Već sutradan nije mogla hodati. Na stopalu joj se otvorila rana. Tek toliko da je podsjeti kako nije sama, da postoje dvije Fride - ona vidljiva i ona druga skrivena, izložena na njenim slikama. Zato je najradije sjedila u kavani i promatrala ljude. Nije mogla pobjeći od sebe, od bolesti.

Dane je provodila s Nickom, u njegovoj blizini. Otkad ga je upoznala u Meksiku, nedostajali su joj njegov glas, ruke, smijeh. Pisala mu je kako je njihova ljubav tako stvarna i prekrasna, da zbog nje zaboravlja svu bol i probleme, čak i kad je daleko od nje. Tako sam ti blizu da čujem tvoj smijeh, napisala mu je.

U svom ateljeu Nick je razvijao fotografije dok bi ona slušala muziku. Ili ju je fotografirao. Dok je fotografirao, podsjećao ju je na oca. Stajao je nagnut, glave pokrivene crnim platnom. Vidjela je samo njegove noge i ruke. Kao da je čudovište, napola čovjek, napola mašina. I Don Guillermo je, kad je fotografirao, zahtijevao mir i pažnju, dok bi se sestre namještale i kikotale pripremajući se da ih fotografira „za vječnost”, kako je govorio. Uozbiljite se, ovo je fotografiranje za vječnost. Ta riječ, vječnost, Fridi se nije sviđala i na tren je pomislila da će to reći ocu, ali se predomislila. Što bi mu, ustvari, mogla reći? Da vječnost ne postoji. Postoji samo ovaj trenutak, komešanje njihovih tijela, njegove riječi, miris naftalina zaostao u posuđenom svijetlom muškom odijelu koje je imala na sebi, dodir sestrine haljine, iščekivanje. Bila sam tamo. Vjeruj mi, tamo nema ničega, mislila je dok je netremice gledala u oko očeve kamere. Ali ništa od toga nije izgovorila. Već je tada dobro poznavala nemoć riječi.

Dok ju je Nick fotografirao, smiješila se pred njegovim kiklopskim okom. Bila je umotana u šal boje ciklame. Ti njegovi lijepi dugački prsti, volim njihov nježni dodir, mislila je napola

zatvorenih očiju, kao da upravo tone u njegov zagrljaj. To njegovo mršavo i vretenasto tijelo ispruženo uz moje... Nick ju je promatrao kroz oko kamere. Ostani tako, rekao je. I ona je stajala nepomična sanjajući još trenutak. Kamera je uhvatila trag tog snenog, sretnog osmijeha na njenim usnama, osmijeha koji se nikada nije pojavio na njenim slikama.

Svjetlost koja je obasjala njeno lice toga dana bila je rasplinuta i meka. Nick je bio majstor svjetlosti. Princ svjetlosti, tako ga je zvala još otkada je prvi put vidjela njegove fotografije, tamo u Meksiku. Nick je bio lijep muškarac, uskog, pravilnog lica. Najviše je voljela blagost u njegovom glasu i pokretima. Nije joj bilo teško pozirati za njegovu kameru. Gledala ga je sa čežnjom. Razgrnula je šal, kao da će mu se predati. Šal je skliznuo niz njenu glatku kožu otkrivajući vrat i ramena. Boja ciklame njenom je licu dala vedrinu, kao da se otopilo ono nešto mračno i tvrdo u njenim očima. U jednom trenu Nick je ostavio kameru i zagrlio je. Iz ateljea je na terasu dopirala muzika i tužan glas neke pjevačice. Nježno ju je poljubio. Prenježno, pomislila je i nije joj bilo dosta. Zašto mi nikada nije dosta nježnosti i strasti, nikada? - pitala se, čak i u tom tako savršenom trenutku predanosti.

Ponovno je vidjela oca u njegovom ateljeu, prije toliko godina. Otac se nasmijao njenom muškom odijelu, njejoj pozi arogantnog mladića izazovnog pogleda. Kad je snimanje bilo završeno, Don Guillermo joj je prišao, potapšao je po ramenu odmahujući glavom. Kakva sjajna ideja, rekao joj je, slikati se kao muško! Oboje je zabavljala ta njena ideja i otac je na čas zaboravio koliko je njegova kći bolesna. Čovjek s njom lako zaboravi koliko je bolesna, pomislio je. Krajičkom oka primijetila je da Dona Matilde ne odobrava njenu šalu i to ju je rastužilo.

Uznemirena zbog tog sjećanja na majku, ponovno je skupila šal i pokrila ramena. Ne moraš ništa skrivati, doviknuo joj je Nick, još uvijek s glavom ispod crne krpe. Opusti se! Istoga je časa Frida još čvršće omotala šal oko sebe. Začas se skupila u loptu, poput ježa, kao da se priprema za slučaj da je Nick povrijedi. Neke riječi bi u njoj izazvale takvu reakciju. Zašto joj je govorio riječi koje mrzi, koje u njoj bude sumnju? Ne, nije mogla biti sigurna ni u Nicka. Nije se mogla sasvim opustiti i predati mu se jer je znala, njegove bi je povrede previše zaboljele. Odjednom joj je bilo žao što se ponadala, još jednom. Dopustila mu je da priđe preblizu, bila je svjesna da ponavlja pogrešku. Ostavit će me, pomislila je s tugom, kao da je u njegovom prenježnom poljupcu već osjetila gorak okus udaljavanja i naslutila svoj budući poraz.

Ubrzo po njenom povratku kući Nick joj je poslao pismo u kojem je potvrdio njen strah. Dok ga je čitala, ruke su joj drhtale od bijesa. Bila je bijesna na sebe. Trebala sam to znati, mislila je. Žena u njoj bila je poražena, ponovno je bila odbačena od muškarca do kojeg joj je bilo stalo. Nešto kasnije, kao odgovor, napisala mu je posljednje, sasvim smireno i prijateljsko pismo, kao da se među njima nikada ništa nije dogodilo. Ili kao da je ono što se dogodilo bilo ništa, tek mala, zanemariva avantura. Bio je to njen način osvete.

Njena odluka da živi sama i bude nezavisna bila je kratkog vijeka. Slike se nisu prodavale, a njena je bolest zahtijevala novac koji nije imala. Osiromašeni roditelji nisu joj mogli pomoći. Nije pomoglo ni to što je prodala slike s izložbe u New Yorku, niti sve veća javna priznanja. Morala je promijeniti odluku, nije imala drugog izlaza. Kao i toliko puta do tada, morala se prilagoditi situaciji.

Izdržala je bez Maestra godinu dana. I onda mu se vratila. Rekla mu je kako mu je sve oprostila. Nikoga nikada nije volio kao nju, rekao je on. Nije mu vjerovala. Bili su ponovno zajedno, ali ništa više među njima nije bilo isto. Oprostila je i Kity jer ni bez nje nije mogla, iako nije bila sigurna da je *oprost* bila prava riječ za ono što je osjećala.

Počela je slikati autoportrete s dugom, raspuštenom kosom. Nakon Maestrove veze s Mariom Felix, duga je kosa postala još jedan znak tuge. Maestro je volio kada bi je podigla na vrh glave, poput krune. Ali kruna je pala, duga se kosa zaplela oko vrata kao da će je ugušiti.

Mislila je kako bi, zapravo, umjesto sebe trebala naslikati vlakove, dva vlaka koji voze paralelnim tračnicama jedan uz drugi i nikada se ne sretnu. Pokušala se sjetiti trenutka u kojem je njihov zajednički život krenuo u dva pravca, kad jedna osoba više nije prepoznavala nijanse u ponašanju one druge jer na nju više nije obraćala dovoljno pažnje. Nije se mogla sjetiti.

Ali možda se taj trenutak i nije dogodio. Možda su tako živjeli od samog početka, a da ona toga nije bila svjesna.

Više se nije mogla boriti s drugim ženama za njegovu naklonost, a da bi joj situacija bila podnošljiva, primijenila je iskušanu taktiku. Sprijateljila se s Marijom Felix, kao što se bila sprijateljila s njegovom bivšom ženom Lupe, s Carmen, Lolom, Paulette, Dolores... Njegove ljubavnice postale su njene prijateljice, tako ih je neutralizirala. Dolazile su nove, ali nakon Kity Frida više nije imala snage za taktiziranje. Od bolova u kičmi nije mogla sjediti, ponekad nije mogla ni ležati. Koliko god korzeta je isprobala, svi su bili neudobni, smetali su, stezali, otežavali disanje i spavanje. Stanje noge se pogoršavalo i nakon amputacije prstiju. Ipak, tješila se, Maestro je i dalje bio tu negdje, u njenoj blizini.

Sanjala je, ne prvi put, kako se iščahurila iz tijela i poletjela. Kako se napokon riješila tijela, kao da je leptir a ne ljudsko biće. A zatim je shvatila da je moguće da se i ljudsko biće oslobodi vezanosti za tijelo. Iz kruga tijelo-prevara-ljubomora izaći će tako što će prestati dijeliti krevet s Maestrom. Rekla mu je da među njima seks više ne dolazi u obzir. Njihov je odnos prerastao tijelo, rekla mu je. Čemu mučiti i sebe i njega? Ta i sam Maestro joj je puno puta tumačio kako seks za njega nema neko posebno značenje. Ako doista nikada nije prestao voljeti onu njenu nevidljivu stranu, dodala je, bit će mu lako zanemariti njeno tijelo. Kad ju je ponovno zaprosio, rekla je: Dobro, samo zapamti da te ne želim u svome krevetu. Pristao je. Suviše lako, učinilo joj se poslije, kao da je to jedva dočekao. Ipak, bez obzira na tu sumnju, novi odnos snaga donio joj je olakšanje.

Kako su se sve više udaljavali jedno od drugoga, Maestro kao da je postajao sve manji i manji, sve dok se nije pretvorio u dijete koje bi mogla držati u naručju.

Tako se dogodilo da se njen muž, odrastao muškarac stariji od nje dvadeset godina, postupno pretvorio u sina kojeg nikad nije imala. Maestro je te promjene i sam bio svjestan, možda čak prije nego ona. Na muralu *San ljetnog popodneva* naslikao je sebe kao dječaka od dvanaest, trinaest godina kako drži za ruku Gospođu Smrt u elegantnoj haljini i šeširu ukrašenom perjem. Naslikao je i Fridu kako ga zaštitnički grli, poput majke. Na tome portretu, s njenom rukom na dječakovom ramenu, ništa nije bilo slučajno.

Ono što Maestro nije želio ili nije mogao artikulirati ni na koji drugi način izrazio je, poput nje, na svojim freskama. Iako nije slikao intimne scene, ona je znala odgonetati njegove znakove. Prema položaju žene na slici, kao i po drugim detaljima, primjerice po tome kako je naslikao oči, jednostavno je znala koji mu je od modela bila ljubavnica.

Nakon Cristine, njegove su je ljubavne avanture posve prestale zanimati. Nije mu više radila scene. U svojoj bolesti pronašla je tako uvjerljivo, tako očito, opravdanje za njegovu nevjeru. Ali ga je prezirala, jer nije mogao svladati svoju seksualnu pohlepu, i to je bio novi element u njihovom odnosu. Ako je išta mrzila, bio je to gubitak samokontrole. Iz njene perspektive to je bio jedan od smrtnih grijehova. Maestro je pak mrzio samokontrolu.

Ponekad, u trenucima sumnje, predbacivala si je sebičnost. U ljubavi je sreća drugoga važnija od vlastite sreće, mislila je. Maestro je - u to je bila sigurna - nije prestao voljeti, ako ljubav podrazumijeva brigu i životnu podršku. No, njegovo poimanje ljubavi nije isključivalo odnose s drugim ženama. Odnose, tako je on to nazivao. Jedno ne isključuje drugo, govorio je. Nije to bilo prvi put da čuje takve njegove izjave i prisiljavala se na njih naviknuti disciplinirano

vježbajući nezamjeranje. Čak se, nakon što ga je zatekla s Cristinom, počela pitati zašto bi mu to uskraćivala, zar joj njegovo zadovoljstvo nije važnije od njezinoga? Štoviše, tek su sada, lišeni tjelesne veze, mogli postići onu razinu duhovne povezanosti o kojoj je nekoć maštala. U takvim trenucima postajala je svjesna paradoksalne situacije, da je upravo zahvaljujući sestrijoj izdaji, njen odnos s mužem ušao u novu, gotovo uzvišenu fazu.

Jer čežnja za apsolutnim jedinstvom i dalje je postojala. On je i dalje ispunjavao njezin svijet. Je li to bilo iz straha od napuštenosti i neimaštine ili zato što je težila nemogućoj ljubavi, bilo joj je svejedno. Nije željela analizirati svoje motive, bojeći se onoga što bi možda otkrila duboko u sebi. Istodobno, postala je svjesnija prepreke koju predstavlja tijelo - njeno vlastito kao i drugih žena - prepreke koja je oduvijek postojala, a sad se pretvorila u nepremostivi zid. Zid koji ona sama više nije mogla preskočiti.

Zbog toga je bila primorana pronaći drugu formu njihovog odnosa. I baš kao da je ljubav tekućina koju je lako pretočiti iz jedne u drugu posudu, našla je načina da svoju ljubav, ljubav žene pretoči u ljubav majke. Za nju je to bilo bolno, no vjerojatno jedino rješenje. I samo zahvaljujući samodisciplini, hrabro je prebrodila tu promjenu. Kad nije uspjela potisnuti svoje tijelo, ostala joj je ista ljubav, ista toplina, isti osjećaj bliskosti i ovisnosti.

I jednaka želja za posjedovanjem drugoga.

Na slici Ljubavni zagrljaj univerzuma Maestro je u središtu njenog svijeta. Naslikala je njihov novi odnos: on je dijete, velika zadovoljna beba ugniježđena u njenom krilu, ona je majka koja ga ljulja, koja se brine za njega, štiti ga. Maestro leži izložen i gol, nemoćan. Groteskno je, možda čak i perverzno, da je Maestro, odrastao muškarac, u položaju djeteta. Ona sada u naručju drži svoga muža-dijete. A dijete se prepušta udobnosti i sigurnosti toga zagrljaja. Frida od njega ne traži više ništa, samo da bude tu, da se odmara u njenom krilu. Tako je sigurna da je nikada neće napustiti - njen mali dječak, njen mali žabac, kako ga je zvala. I dok ljulja tog malog dječaka, osjeća se ispunjenom kao što bi se, vjeruje, osjećala da je rodila dijete.

Slikanje više nije bilo „zabava” niti „hobi” besposlene mlade domaćice i supruge velikog Maestra. Postalo je njena nasušna potreba, način da preživi njegovu izdaju i svoju novu ulogu, njegove majke. Kao što je nesreća iz korijena promijenila njen život, tako je i izdaja s Kity postala katalizator promijenjenog odnosa prema slikanju. Bila joj je zahvalna što joj je pružila priliku da se uozbilji.

A slikati mora, ne može stalno urlati od boli.

Nekada, čini joj se da je to bilo davno, željela je biti snažna poput Maestra. Napisala je kako je on za nju bio „...kao kaktus koji uspijeva svugdje, na pijesku jednako kao i na kamenju. A kad cvjeta, njegovi su cvjetovi predivno crveni, prozirnobiljeli ili žuti poput sunca. Pokriven bodljikama on štiti svoju unutrašnjost... Njegova je stabljika jaka, iako raste na neprijateljskom terenu, a korijenje mu prodire dublje od tjeskobe, usamljenosi i tuge.”

Ali ona sama nije bila snažna na taj način. Nije imala tu vrstu obrambenog mehanizma. Njena snaga iscrpljivala se u obrani od bolesti, od boli. Maestro je znao isključiti druge, čak i kad su bili prisutni. Ponekad je mrzila tu njegovu sposobnost da se usredotoči na sebe, da živi samo za sebe (za svoju umjetnost, govorio je) i da druge podređuje svojim potrebama, a da toga nije bio svjestan. Tu usredotočenost na samog sebe nazivala je ravnodušnošću. Ali postojala je i teža riječ - samoživost.

Kako se mogla oduprijeti njegovoj snazi? Vjerovala je tada da je on poput sunca koje u svoju orbitu privlači druge planete. Bila je u njegovoj orbiti, nije bila slobodna, nije se mogla suprotstaviti gravitaciji. Bila je ovisna o njemu, o njegovoj snazi, o sposobnosti da zaradi

novac, da je izvuče iz depresije, da se za nju brine. Znala je, ona je trebala njega više nego što je on trebao nju. Jer u svojoj je bolesti bila nezasitno usamljena. Gutala je pažnju, divljenje, nježnost..., ali je i dalje ostajala gladna.

Bolno tijelo, neželjeno tijelo. Moja je patnja bila dvostruka. Patila sam ne samo zato što sam osjećala bol nego i zato što sam bila odbačena. Ma koliko sam pokušavala odvojiti tijelo od duše, nikada mi to nije uspjelo. Nije mi pošlo za rukom uzvisiti se na taj način, pretvoriti se u leptira... Da sam barem bila religiozna. Koliko bi mi samo bilo lakše. Vjerovala bih u boga i vraga, u raj i pakao, u besmrtnost duše. Ali nakon nesreće sam znala, život moje duše ovisio je isključivo o mojem tijelu, o tom sarkofagu iz kojeg nije bilo izlaza. Oslobodi me moga strašnog zatočeništva, rekla sam Maestru, tako što ćeš zamisliti da ti moje tijelo ne stoji na putu do mene.

Molila sam ga za ljubav, bilo kakvu ljubav.

Sjećam se, jednog je dana Maestro sjeo pokraj moga kreveta i primio me za ruku. Bilo je to nakon jedne operacije kičme kad sam po tko zna koji put ležala na leđima, nepomična. Gledala sam njegovo vedro lice, velike oči, osmijeh. Bio je dobre volje kao i uvijek kad bi mu slikanje išlo od ruke. Mirisao je na razrjeđivač, ruke su mu bile prljave od boje. Zamisli, rekao mi je, ponovno sam se zaljubio. Stvarno, opet, pitala sam, ne uspijevajući prikriti cinizam u glasu. Primijetio je to. Ma sasvim malo, ispravio se brzo, namigujući mi kao da se zapravo šali. Nije se šalio. Djevojka je model, trebam nekoliko modela za novu fresku, pojasnio je. Naravno, zar bi moglo biti drugačije, pomislila sam, ali to nisam izgovorila. Kad se pojavila, činila mi se nezanimljivom, nastavio je Maestro. Imala je bezizražajno lice, već sam je skoro poslao kući. Ali kad se skinula, to tijelo! Da si je samo vidjela, rekao je opisujući rukama u zraku njen oblik. Ruke su mu bile velike i snažne i u tom je njegovom pokretu bilo nekog naivnog, gotovo dječaćkog oduševljenja djevojčinom ljepotom. Kao da govori o posebno lijepoj životinji, pomislila sam.

Pokret njegovih ruku i njegovo oduševljenje bili su mi dovoljni da zamislim tu djevojku, gotovo da je vidim kako stoji pred njim gola. I njega kako je gleda. I bilo mi je grozno što sve to vidim. Jer nije se radilo o životinji.

Nisam smjela o tome dalje misliti, morala sam obuzdati maštu, inače bih ponovno ugledala Kity na njegovom krevetu. Plašila sam se boli koju bih tako nanijela samoj sebi. Dok mi je Maestro pričao, osjećala sam tugu i radost istodobno. Pogodila me njegova okrutnost, dok je opisivao tijelo mlade djevojke. Rana od operacije još me više zaboljela. Ali bili smo ponovno zajedno i on mi se povjeravao. Ponovno sam osjetila staru dvojbu: govori li to iz njega muškarac ili slikar, ili pak obojica, nesvjesni da ih odvajam, kako bi me te riječi manje zaboljele. Kad je govorio o svojoj fascinaciji savršenim tijelom, znala sam da govori prvenstveno o svojoj fascinaciji ljepotom. Divio se ljepoti i skladu, bez obzira gdje ih nalazio i u tome nismo bili različiti. Ali ako je bio u prilici tu ljepotu posjedovati - za razliku od mene - ne bi propustio priliku.

Dok mi je pričao o toj djevojci, postalo mi je sasvim jasno: ja sam za njega kao žena zaista postala posve nevidljiva. Čula sam glas te nevidljive žene u sebi, čula sam njene riječi, svoje riječi: Mili moj, dijete moje, koliko te volim. Moj glas nije lagao. Bio je to glas žene koja je napokon prihvatila situaciju u kojoj se našla. U tom času mrzila sam svoje majčinsko prihvaćanje Maestra, potpuno prihvaćanje svega što to moje obožavano dijete čini.

Ranilo me to odricanje od vlastite ženstvenosti. Dobila sam dijete, ali sam izgubila muškarca. Dok mi je povjeravao svoje priče - koje majci nikada ne bi povjerio, ali mi smo jedno drugome uz to bili i najbolji prijatelji - Maestro je napokon bio zadovoljan. Tješila sam se da je definicija našeg odnosa manje važna od činjenice da ga oboje prihvaćamo, to je za oboje bio

način da ostanemo zajedno.

Ono za čim sam čeznula bilo je isključivo i potpuno međusobno prihvaćanje, takav odnos bio je jedini način da to postignem. Još i sada mogu osjetiti dodir njegove ruke onog dana, njegove tople ruke koja obuhvaća moju. Stala sam sva u tu ruku, skutрила sam se u nju i čučala tamo u tami, pokrivena, ne mičući se, ne dišući. Bilo mi je teško izdržati žudnju za dodirom njegovog tijela, toliko željeti dodir muškarca a dobiti dodir djeteta. Žudjela sam za njim. Ali morala sam svoju žudnju ukrotiti, preusmjeriti.

Maestro je bio sve ovisniji o Fridi, o tome kako se njegovim ljubavnim avanturama smije smijehom odobravanja. Smijehom majke. Voljela ga je onom sverazumijevajućom i sveopraštajućom ljubavlju o kojoj svi sanjaju, o kojoj je i sama sanjala. Ostvarili su lojalnost, koja joj je možda ipak bila najvažnija. Bila je uvjerena kako ništa više ne može poremetiti njihov odnos, nikakva nevjera, ni njegova ni njezina.

Na njihovom drugom vjenčanju u San Franciscu Frida je bila drugačija žena. Riječ ljubav bila je još samo zajednički nazivnik za njihovu međusobnu ovisnost. Strašan strah od samoće vratio ju je Maestru. Bez njega bi joj bilo nepodnošljivo u rupi koju joj je iskopala bolest. Nije mogla biti sama.

Nitko ne može živjeti sam s boli, to je nemoguće.

Ipak, sebe više nije vidjela samo kao njegovu žrtvu. Opsjednuta Maestrom, koji je ostao objekt njenog divljenja i njene želje za posjedovanjem, vjerovala je da je našla način na koji će to postići a da ih oboje ne uništi težina njene opsesije. Ako je Maestro bio samoživ, ona je bila posesivna, i toga sve svjesnija. Htjela ga je posjedovati samo za sebe, i ta je njena želja nadvladala onu tjelesnu. Hoću tvoju dušu, kad već ne mogu imati i tvoje tijelo, govorila mu je. Imaš je, odgovarao je smijući se njenim „mistifikacijama”, kako je nazivao njene opsesivne zahtjeve. Bila je sebična, jer je bila ranjena i jer nije našla način da mu se osveti. Seksualnu je želju usmjerila na druge muškarce i žene.

Nakon promjene ostala je neka praznina u njoj, kao da joj nedostaje nešto veliko i bitno. Neispunjena ljubav bila je poput okrutnog boga koji je vladao njenim životom. Ali Maestra nitko nije mogao nadomjestiti.

Dnevno je svjetlo postajalo sve jače. Nekada se bojala mraka, a sada joj je smetalo toliko svjetlosti, jasno omeđene plohe, nestanak sjena. Ili možda jednoznačnost tog vidljivog svijeta. Posebno su joj se sunčana jutra činila okrutnima, način na koji dan guta posljednje ostatke noći u kutovima sobe. Više se nije imala gdje sakriti. Od bjeline zida zaboljele su je oči. Bijelo, poput bjelina u njenom pamćenju. Ove mrvice sjećanja zadnji su komadići moje svijesti, mene, mislila je Frida. I oni će uzmaknuti, svjetlost će izbljediti moje sjećanje poput fotografije uronjene u pogrešnu kemikaliju.

Uzela je čašu vode i otpila gutljaj. Tekućinu je na čas zadržala u ustima, ali više nije osjećala njen okus. Moglo je to biti mlijeko ili čaj, njena osjetila više nisu reagirala. I s tim je dakle gotovo, pomislila je bez tuge.

Ovlažila je čelo i sljepoočnice. Osjećala je kako temperatura raste, već je puzala uz kičmu, pretvarajući se u laganu drhtavicu, u jezu koja ju je cijelu prožela. Drhtavom rukom spustila je čašu na stolić. Tako je bilo već danima, groznica se izmjenjivala s periodima nemirnog sna.

U snu vidi sebe, nasmiješenu, u bijeloj dugačkoj spavaćici, raspuštene kose, raširenih ruku kao da nekog dočekuje. Naginje se da dohvati nečiju ruku i baš tada se budi. U bijeloj spavaćici, raspletene kose, ispružene ruke.

Samo u posljednje tri godine isprobala je dvadeset i osam različitih korzeta od gipsa, plastike, željeza i kože. Korzet je bio kavez - što nikako nije metafora - stvarni kavez napravljen

posebno za njeno tijelo. Bez njega bi se raspala, meso bi se opustilo a kosti razišle, ne bi mogla sjediti, kamo li stajati. Bila je strpljiva dok su je mjerili, dok su namještali korzet i pritezali šarafe, istezali joj kičmu pomoću vrećica pijeska ili je vješali o gredu uz pomoć specijalne naprave. Ili dok se na njenom trupu sušio gips. Vjerovala je doktorima kako će svaki novi, moderniji korzet biti bolji. Pristajala je na sve, pogađajući se sama sa sobom, nije se tužila. Pritom nije imala puno nade da će joj stvarno biti bolje, već samo da će i dalje živjeti, postojati.

Ali i u tome je bilo moguće ići samo do određene granice. Prijeći granicu, patiti do samog kraja, čekajući da se smrt smiluje, to joj se sada činilo kukavičkim. Nitko joj nije mogao predbaciti da se lako predaje. Tridest i dvije operacije (a možda ih je bilo više, nije bila sigurna, njena evidencija više nije bila precizna kao nekada) dokaz su da se borila sve dok je u tome vidjela smisla.

Njeno disanje, gutanje, kucanje srca još je samo čekanje da joj smrt zada konačni udarac.

Je li Maestrov odnos prema njoj možda od samog početka bio utemeljen na sažaljenju? Na tu pomisao u grlu je osjetila nešto gusto i gorko, što nikako nije uspijevala progutati. Nije se htjela vraćati na tu sumnju koja ju je znala mučiti.

Jer ako je bilo tako, po čemu bi onda njena veza s Maestrom bila drugačija od veze njenog oca i majke? Je li Dona Matilde doživljavala muža kao slabića, zato što je bio padavičar, sramežljiv i preosjetljiv muškarac umjetničkih sklonosti? I je li za njega osjećala ponajprije sažaljenje i vezanost, zapravo odgovornost za nemoćno ljudsko biće? To nije isključivalo toplinu i privrženost, ali ni onu vrstu hladnoće i udaljenosti koja je postojala među roditeljima. Majka je patila. Ona je možda očekivala nešto drugo, nešto više. Kao svaka žena, kao Frida.

Ako i nije bilo tako od samog početka, Maestrova se ljubav na kraju svela na sažaljenje. Osjećala je kako je između njih uvijek postojala neka nejednakost, pukotina koju je nastojala zatrpati svim i svačim. Znala je to po nevjerici i zahvalnosti koju je osjećala od prvog trenutka i koja se nikada nije posve izgubila. Što bi drugo invalid poput nje i mogao osjećati osim duboke zahvalnosti što ga netko uopće hoće pogledati? Isprva bi zatekla sebe kako je obuzima ganuće i naviru joj suze dok gleda Maestra kako uz nju spava. Nikada, nikada ga ne smijem napustiti jer tko zna može li mi se ovo čudo ponovno dogoditi, mislila bi tada. Osim toga, trebalo joj je nešto čvrsto za što bi se mogla uhvatiti da ne potone. Maestro je bio poput stijene. Ako hoćeš biti ovdje, na ovome svijetu - govorila je sebi - onda se čvrsto drži za ovog čovjeka i ne puštaj ga ni po koju cijenu.

Je li ta njihova velika i, kako je dugo vjerovala, kozmička ljubav nastala upravo iz takve vrste bolesničke nužde, iz njene očajničke potrebe i Maestrovog sažaljenja, pitala se. I od čega je ona stvorila mit? Jer na kraju, dok ju je bolest gutala dio po dio, jela je živu a ona se otimala kao kad je bila dijete u groznici i vjerovala da joj pas hoće odgristi nogu, nije više sebi mogla dopustiti luksuz da se odrekne ni najmanjeg njegovog osjećaja, ma kako se on nazivao...

Na vlastitom primjeru iskusila je da svaka bolest živi od sažaljenja a raste od samosažaljenja i zbog toga taj osjećaj - najlakši, najrazumljiviji - prije nije dopuštala ni sebi ni drugima.

Ali što ako je Maestro osjećao ponajprije sažaljenje? Je li to bilo premalo? Da, željela sam više od njegove samilosti, mislila sam kako zaslužujem više. Naravno da mi Maestrova samilost nije bila dovoljna, kad mi je njegova ljubav trebala nadoknaditi šepavu nogu, izliječiti bolove i učiniti da se osjećam zdravom i normalnom. A kad se to nije dogodilo, kad ta ljubav nije imala moć da me učini zdravom i normalnom, našla sam način da postanem izuzetna - ne zahvaljujući svojoj hrabrosti, nego iz očaja. Nisam čak bila ni običan invalid, nego pravi freak-show. Brkata žena s cijelom cvjećarnicom na glavi, odjevena kao za smotru folklora ili cirkusku

predstavu. Nije čudo da su djeca u Americi za mnom vikala: A gdje je cirkus?!

Estetika, a ponajviše egzotika, poslužile su mi uspješno kao proteze. Bila sam dobra glumica. Samo što je u mom životu sve ono vidljivo bilo lažno. Moj muž nije mi bio muž nego dijete, naša veličanstvena ljubav počivala je na sažaljenju prema invalidu...

Trebalo je to moći naslikati.

Moje su slike vodič u svijet prikaza i dvoznačnosti. Slikanje mi je bilo jedino sigurno utočište, mjesto istine. Jedino mjesto gdje sam istinski postojala.

Odjednom joj je postalo mučno od vlastitih laži, od silnog samozavaravanja. Pomisao da Maestro prema njoj osjeća ponajprije sažaljenje prije bi joj bila ponižavajuća, odbijala je te njegove osjećaje kao manje vrijedne, kao da je bila kakva kraljica kojoj to nije potrebno. A to su ipak bili osjećaji, njoj ionako nikada nije bilo dovoljno ni osjećaja ni pažnje - ni od koga, nikada. Istodobno je umišljala kako je ona ta koja daje. Kakva zabluda osobe koja je neprestano vrištala, odjećom, slikama, licem, ne bi li skrenula pažnju na sebe, sebe, sebe...

Bilo joj je već dosta same sebe. Mora da smrt dolazi kao olakšanje kad čovjek sam sebi postane nepodnošljiv, razmišljala je.

Mislila je na oca i koliko joj je nedostajao svih tih godina. Vezivala ih je bolest, ista vrsta usamljenosti u koju bolest zarobljava čovjeka. Don Guillermo je umro od srčanog udara, ali ona je vjerovala da je ustvari umro jer više nije mogao podnositi svoje tijelo, sebe.

Na njegovom je primjeru najprije naučila kako je to kad te izda vlastito tijelo. Bili su u gradu kad se otac pred njom srušio na pločnik. Pao je iznenada, bez upozorenja, kao da je dobio snažan udarac u trbuh. Ili kao da ga je pogodio metak. Ležao je na leđima zabačene glave i otvorenih usta na kojima se skupljala pjena. Njegovo se cijelo tijelo mahnito trzalo, a koščate ruke ispružene u zrak savijale su se od snažnih grčeva. Moglo joj je tada biti devet ili deset godina. Stajala je pokraj oca koji je, vjerovala je, upravo umirao. Strah joj je istisnuo zrak iz pluća i činilo joj se da će se i sama ugušiti.

Slutila je da je to ona tajanstvena bolest koja ga je ponekad napadala, obično noću. Kad bi počeo napad, Dona Matilde bi uznemireno otpravila djevojčice u drugi dio kuće i zatvorila vrata spavaće sobe. Kad bi pitala majku o tome, ona bi samo odmahнула rukom i rekla: Nije to ništa strašno, samo onaj njegov napad. Kakav napad, tko je to napadao njenog oca? - to od nje nije mogla saznati. Još bi je više zbunilo kad bi se ujutro otac pojavio na doručku, i mirno pio kavu i čitao novine kao da se prethodne noći baš ništa nije dogodilo.

Sada je taj čovjek, njen otac, odjeven u elegantno sivo odijelo i bijelu košulju, sa zlatnim lancem od sata i svilenom kravatom, ležao pred njom na prašnjavom pločniku ispred dućana s bojama. Kao zadnji pijanac, pomislila je i posramila se te svoje misli. Nagnula se nad njega. Tata, tata, što ti je, reci mi što ti je?! Palo joj je na pamet kako izgovara iste riječi kao nekoć otac, kad ju je prvi put napala demonska bol u nozi. Ali otac je nije čuo. Njegove su oči bile otvorene, vidjele su se samo bjeloočnice. Odjednom ju je uhvatila drhtavica. Naslonila se na zid. Neko vrijeme se tresla stisnutih zuba, stisnutih šaka.

Oko njih su se okupili ljudi. Iz apoteke preko puta došao je muškarac i pogladio Fridu po glavi. Ne boj se malena, odmah će mu biti bolje, rekao je. Zatim se sagnuo nad oca i stavio mu nešto pod nos, nije uspjela vidjeti što. Otac se prestao grčiti. Onda je ustao, izvadio maramicu i obrisao usta s kojih je curila tanka nit pljuvačke. Rukom je otresao prašinu s odijela i uhvatio je za ruku. Bez riječi. Netko je pitao trebate li doktora, ima jedan tu u blizini. Don Guillermo je samo odmahnuo glavom i zatim su krenuli dalje ulicom. Odavalo ga je jedino bljedilo njegovog lica. Put do kuće prešli su šutke. Sjećala se tišine u kojoj se čuo samo odjek njihovih koraka na asfaltu. Nije ga se usudila ništa pitati, otac nije ništa objašnjavao. Njegova je tajna izašla na vidjelo pred nepoznatim ljudima, pred djetetom. Dok se podizao s pločnika na njenom je

dječjem licu opazio ne samo strah nego i sram. Znao je kakav je prizor moralo pružiti njegovo tijelo dok se grčilo, kao i poniženje koje je doživjela njegova djevojčica, ne samo on. U jednom je času zagrlio Fridu i šapnuo joj: Ne boj se, dobro mi je. Kimnula je glavom. Znala je kako ocu nije dobro i osjećala se bespomoćnom.

Kad je otac sljedeći puti krenuo na snimanje, Dona Matilde ju je pozvala u spavaću sobu. S komode je uzela malu bočicu i dala je Fridi. Ovo ćeš nositi sa sobom, rekla je, i ako se opet dogodi da otac padne, samo otvori bočicu i stavi mu je pod nos. Unutra je alkohol, čim ga udahne, odmah će mu biti bolje. I pripazi na kameru, da je netko ne ukrade, dodala je u istom dahu. Tako je saznala da otac pati od epileptičkih napada. Na svom je primjeru već naučila da je svaka bolest sramotna, a ova je, uvjerala se, još sramotnija jer napad može zateći čovjeka na bilo kojem mjestu, u bilo kojem trenutku i nije bilo načina da se prikrije.

Frida je pažljivo uzela bočicu i spremila je u džep. Bila je nekako ponosna na sebe, ali istodobno prestravljena što joj je majka povjerala brigu za oca. Slika njegovog iskrivljenog lica, bjeloočnica umjesto očiju, nije joj izlazila iz glave. Ali za nju je još gora od tog prizora bila spoznaja da njen otac, odrasla osoba i glava obitelji, do te mjere može izgubiti kontrolu nad svojim tijelom.

Kasnije nikada o tome nismo razgovarali, mislila je Frida. Kad sam preživjela nesreću, on je jedini znao kako sam se osjećala. Znao je što me čeka i očajavao...

Osjećala je kako se Don Guillermo sve više povlačio u sebe. Njegova je bolest za njega bila nešto što je po svaku cijenu trebalo skrivati. Zbog bolesti nije završio studij u Njemačkoj. Zbog bolesti nije imao snage nositi se sa svakodnevicom. Svojoj je ženi prepustio donošenje svih važnih odluka. Brinula se za odgoj djevojčica, za kućanstvo, za služavke, za hranu, za goste. A Fridina je nesreća samo pogoršala njegovu situaciju. Nikada se nije posve oporavio. Da bi preživio i nekako se zaštitio, stvorio je niz pravila koja je sitničavo slijedio: morao je jesti sam, u određeni sat, a zatim se povlačio u sobu i svirao klavir, određene kompozicije, također sam. Zatim je čitao određene knjige. Svjetlo se u sobi gasilo u deset sati. Stroga pravila, ograničenja koja je sama sebi nametnula, poput korzeta, pomislila je. Inače bi mu se život urušio poput napuklog kamenog stupa.

Različiti smo po tome što sam ja imala više snage od njega. Borila sam se sa svojim demonom tako što sam ga ogolila, pokazala, prokazala. Bila sam nemilosrdna. Izmorila sam svoju bolest, isisavala je i iskorištavala. Žilavo sam joj se odupirala. Živjela sam u stanju stalne unutrašnje napetosti, podijeljena na dva dijela koji se bore na život i smrt. Izvlačila sam bol iz dubine na površinu, a zatim je izložila svjetlu i pogledima, a demon to mrzi. Izlagala sam ne samo njeno lice, nego i tijelo i noge i rane i srce i truh i kičmu... To mi je davalo snagu. Moja je pobuna bila skandalozna jer ne samo što sam slikala, već sam slikala bol i bolest! Bolesni ljudi to ne rade. A otac? On je tonuo sve dublje i dublje u svoju samicu. Na kraju ga je bilo teško dozvati među nas. Za razliku od njega, ja nisam pristala na svoju osudu.

Samo, jesu li me ljudi zbog toga manje sažalijevali? Ili možda više?

Pitala se što bi joj u ovoj situaciji rekao njen blagi otac. Bio je melankoličan čovjek i da je imao snage, pobjegao bi nekamo gdje ga nitko ne bi poznavao i uznemiravao. Možda čak i u smrt, da je za to imao snage. Znala je, otac bi razumio njen bijeg iz tijela i života, koji više i nije ništa do golo, ponižavajuće trajanje. Urušavanje.

Sjećala se koliko je bila jadna dok je slikala Slomljeni stup. Ne samo zbog bolesti, jer bolest se ne sastoji samo od boli, bolest je i sve ono što bol okružuje, što je rezultat boli. Poput čavala zabijenih u njeno golo tijelo. Gotovo je mogla imenovati svaki od tih 56 komada: melankolija, usamljenost, umor, dotrajalost, odustajanje, nesreća, jad, beznađe, strah, žudnja...

Nije mogla sve to izdržati, očajavala je.

Osjećala je kako se raspada. Naslikala je kameni stup tamo gdje je trebala biti kičma. Ali i kamen je popucao. Slomljeni stup koji se urušavao bila je Fridina okomica, njen duh koji se držao uspravno, a sada se rušio pod prevelikim teretom. Ne mogu više, govori Frida na toj slici. Deset godina prije smrti počeo je proces njenog raspadanja, ali još je to unutarnji proces, nevidljiv na njenoj vanjštini, samo na slikama. Tijelo je još cijelo, iako već otvoreno kao na operacijskom stolu. Prvi put slika otvoreno, rascijepljeno, gotovo prepolovljeno tijelo koje podsjeća na dvije svinjske polovice. Razrezano meso zastrašujuće zjapi. Rana je cijelom dužinom duboka i krvava. To više nije ni rana niti pukotina, već raspuklina. Tijelo kao raspuknuta suha zemlja u pozadini, željna kiše. Željno tijelo sputano umjetnom napravom. Ali ni to pomagalo, kao ni sve operacije, lijekovi, injekcije, nisu više mogli zadržati opći raspad. Stup se ne može popraviti, rana ne može zacijeliti. Frida plače jer se baš ništa ne može promijeniti, jer je to slika njene sudbine.

Čudno je, ipak, što iz rana od zabijenih čavala jedva curi koja kap krvi, kao da je tijelo mrtvo već neko vrijeme.

Njene su slike bile malih dimenzija kako bi stale na štafelaj na krevetu. Ili na onaj, nešto veći, u ateljeu. Naslikala je samo nekoliko većih slika. Za razliku od nje, Maestro je oslikavao ogromne površine fasada, čitave dvorane, zidove visoke deset metara. Njegove su freske vrvjele ljudima i idejama. Iskreno mu se divila, ali nije dolazila u iskušenje da ga imitira. Međutim, Maestru su ideje i ideologije bile važnije od ljudi. Povodila se za njim, on je imao snagu privući ljude svojim idejama - ali samo u životu, ne i u slikanju. Njene su sličice bile premalih dimenzija za potlačene mase, za radnike i njihovu klasnu borbu. Gdje bi smjestila sve te siromašne i pobunjene ljude, Azteke, Toltece, Indijance, seljake, revolucionarne vođe i povijesne ličnosti koji su se gurali na njegovim freskama? I zastave i industrijske strojeve i marševe tisuću ljudi na putu prema boljoj budućnosti? Sve to zahtijevalo je prostor. Maestrovom velikom tijelu kao da je trebao zamah, a njene su slike bile poput nje same: male i snažne, precizne i zastrašujuće.

Ipak, bila je članica komunističke partije Meksika, ali je istupila iz stranke kad je Maestro izbačen i kasnije se ponovno učlanila. Marširala je, protestirala, pjevala Internacionalu, mrzila nepravdu i vjerovala da će komunizam spasiti svijet od bijede. S drugom Staljinom na čelu. U kutu na štafelaju još je stajao njegov nedovršeni portret. Poput sive mrlje. I simbola njene vlastite zaslijepljenosti komunizmom, iako je njen komunizam samo ponekad bio više nego deklarativan, kao primjerice kad je skupljala novac za pomoć borcima u Španjolskoj. Uglavnom se svodio na riječi, pjesme, zastave, govorancije i solidariziranje s Maestrom, ma što on mislio. I na nekoliko loših slika koje bi najradije zaboravila. Loše slike su neoprostive. Ipak, bile su izraz ljubavi prema Maestru više nego prema komunizmu. Nije vjerovala da su mu bile osobito drage, imao je nepotkupljivo oko. A nije bila sigurna ni koliko je vjerovao njenoj vjeri u komunizam.

Pogled joj je pao na štafelaj. Na njemu je još stajao nedovršeni portret Staljina. Zašto nikada nije naslikala Lava Trockog? Jesu li je u tome sprečavale njene emocije prema tom čovjeku ili to što se Maestro s njim politički razišao?

Potkraj prve godine njihovog boravka u Meksiku, Frida je Trockom, za njegov pedeset i osmi rođendan poklonila autoportret. Nježniji od njenih ostalih autoportreta. Zaogrnutu šalom pastelne boje, u ružičastoj suknji sa zelenkastim rubom, stoji između svijetlih zastora iste boje, kao na pozornici. Pažljivo je našminkana, uređene kose, žarkocrvenih usana i ružičastih obraza - gotovo bi se moglo reći da je naslikala plakat za predstavu u kojoj je ona glavna

glumica. Ruke drži skupljene oko malog buketića šarenog cvijeća, koji izgleda kao da ga je upravo dobila od nekog gledatelja iz razdragane publike. Na slici nema dramatičnih detalja, nema ni rana, ni krvi, ni životinja. To je sasvim blaga i pitoma slika na kojoj je ponovno u ulozi zavodnice kao na prvom autoportretu naslikanom za Aleksa. To je prava slika za uspomenu.

Kad je primio dar, Trockij je poljubio u obraz, vrlo srdačno. Njegova se supruga Natalija pomno zagledala u sliku. Još uvijek sumnjičava, tražila je znakove njihove intimnosti. Nije ih našla i to ju je umirilo. Ali kad je napustio kuću, Trockij je portret morao ostaviti u svojoj, tada već bivšoj, radnoj sobi.

Kada su toga siječanjskog jutra 1937. putnici silazili s tankera „Ruth” u luci Tampico, Frida se činilo da silazi samo Trockij. Ne zbog toga što je on bio naočit muškarac, nego zato što ju je uzbuđivala pomisao da će upoznati autentičnog heroja komunističke revolucije, k tome jednog od Maestrovih idola. Zato joj se činilo kao da je taj ogromni tanker dovezao jednog jedinog putnika, sitnog starijeg gospodina, malo pogrbljenog, s naočalama i sijedom kozjom bradicom. Imao je na sebi sako od tvida i pumperice. Na glavi je nosio sportsku beretku. Frida ga je dočekala u pristaništu kao izaslanica bolesnog Maestra i kao njegova domaćica i prevoditeljica. On i njegova supruga Natalija iz sigurnosnih razloga odsjst će u kući njenih roditelja.

Tek potom je obratila pažnju na njegovu pratilju. Pokraj Trockog Natalija joj se učinila poput sjene, iako je hodala tek pola koraka iza njega. Natalija se nije htjela iskrcati. Ponovno nepoznata zemlja, nepoznati ljudi. Kako je mogla biti sigurna da su ljudi koji ih dočekuju doista njihovi prijatelji? Nakon godina bijega i egzila nije mogla znati što ih čeka.

Gotovo dva desetljeća poslije sjetila se te scene. Natalija se, pokazalo se, s razlogom bojala. Da se toga dana nisu iskricali u Meksiku, da su poslušali njezin instinkt, Trockij bi, možda, još bio živ.

Tada joj je njezino oklijevanje išlo na živce. Natalija je, činilo joj se, bila nekako nevidljiva, usprkos elegantnom kaputu, visokim petama i šeširu. Možda zbog dugog putovanja, hladnoće, straha, bila je tiha i djelovala nesigurno, izgubljeno. Odmah je vidjela, bila je naviknuta da se ljudi odnose prema njoj kao da je statist, tek anonimna sjena svoga muža. A ni Frida se nije bolje ponijela prema njoj jer svu je pažnju usmjerila na Trockog. Jedva da su se upoznali, a on je već izrazio oduševljenje njenom ljepotom. Kakva ljepotica, čuo sam toliko o vama, ali sada, kad vas gledam ovako uživo... Zastao je kao da mu nedostaju riječi, a oči su mu zaiskrile od istinskog oduševljenja. Frida se već smijala, već mu je pričala o Maestru, o klimi, o rasporedu kuće. Trockij je bio šarmantan i govornjiv. Već dok su se vozili prema željezničkoj stanici, gdje mu je trebao biti priređen svečani doček, Frida se uz njega osjećala potpuno opušteno. U jednom času, kad je u Natalijinim očima uhvatila svoj odraz, učinilo joj se kako je obična, šarena, kreštava papiga. I onda je, kao i uvijek kad bi primijetila nečije neodobravanje ili čak samo suzdržanost, postala još glasnija i nametljivija.

U toku prve godine u kući Fridinih roditelja, Natalija je morala primijetiti koliko vremena Trockij provodi s Fridom, kako nalazi nove i nove povode da budu zajedno - izlete, sastanke, putovanja. Morala je čuti njihov smijeh koji je u valovima dopirao iz radne sobe, dijelove razgovora, riječi koje ne razumije a koje zvuče mekano, nježno. Njihova je veza počela značajnim pogledima za vrijeme zajedničke večere. Zatim bi joj Trockij sugerirao da pročita neku knjigu, koju bi joj posudio. Kasnije je među listovima nalazila njegova pisma s lascivnim ponudama. Svidjela joj se njegova drskost, prihvatila je igru.

Ustvari, prvo se zainteresirao za Kity. Pipao ju je ispod stola za nogu ili bi se u prolazu zaustavio i pozvao je da uđe u njegovu sobu. Zanimao ga je samo seks a ne romantika,

zaključila je Kity, koja ionako nije bila njime impresionirana, nije mu se dovoljno divila da bi popustila, ne poput sestre.

Kad su postali ljubavnici, i Frida i Lav pokušali su održati privid prijateljskog, ali službenog odnosa. Bilo joj je dvadeset i devet godina i godila joj je pažnja tog čovjeka, revolucionara svjetskog glasa, briljantnog intelektualca. Oduševljavao ju je i divila mu se na isti način kao i Maestru. Možda ju je Trockom najviše privukla sama činjenica da mu se Maestro divi. I podsvjesna želja da mu se na taj način osveti za vezu s Kity.

Sastajali su se u Kitynom stanu. Tjelohranitelji, sekretar, služavke, Kity, vozač - svi su znali za njihovu vezu. Čak i Natalija. Svi osim Maestra, koji kao da je bio posve slijep i nije obraćao pažnju na očite znakove njihove bliskosti.

Trocki je svakodnevno diktirao Lenjinovu biografiju svom sekretaru Jeanu. Kad bi Frida ušla u njegovu radnu sobu, poslao bi ga da mu skuha čaj. Dogodilo se jednom da je upravo izlazila iz sobe zakopčavajući bluzu, kad je naišla Natalija. Zastale su obje, jedna blijedog lica uokvirenog sijedom kosom, druga preplanula, raspuštene kose i razgolićenih ramena. Fridu je uplašila Natalijina tiha tuga. Bilo je nešto u Nataliji što ju je podsjećalo na nju samu. Prepoznala je u njoj očaj prevarene žene. Napravila je pokret rukom kao da će je dodirnuti, možda čak i zagrliti. Osjetila je potrebu da je utješi i da joj kaže kako ovo s njenim mužem nije ništa ozbiljno s njene strane, neka se ne brine. I da je mogla, možda bi dodala još nešto, da sve to čini zbog Maestra. Želim mu nanijeti bol na isti način kao što je on to učinio meni, s Kity, rekla bi joj.

Ali Natalija nije govorila engleski. S Natalijom, jednostavno, nije mogla komunicirati. Shrvana malarijom i zlim slutnjama o mlađem sinu zatočenom u logoru u Sovjetskom Savezu, povlačila se u osamu. Još umornija, još zabrinutija. Bilo joj je pedeset i pet godina, a trideset i pet bila je s Trockim. Znala je da je ženskar, naučila je s tim živjeti. Bila je potpuno shrvana, potpuno nemoćna pred Lavovom željom za Fridom. Nije ga mogla spriječiti. Nijemo je prisustvovala njegovim izljevima nježnosti, promatrajući ga iz prikrajka, čekajući da on primijeti da i ona postoji, da i ona ima osjećaje. I da nema nikoga osim njega. Strpljenje je bilo njeno jedino oružje, strpljenje i vjera da će joj se muž vratiti samo ako bude dovoljno dugo čekala.

Natalija se okrenula i otišla niz hodnik. Fridina ruka ostala je na tren u zraku, bez oslonca.

A Maestro se ponašao kao da baš ništa nije primjećivao. Nije bila sigurna ni je li čak bio polaskan pažnjom kojom je njegov revolucionarni idol obasipao njegovu suprugu. Već nakon nekoliko mjeseci bila je umorna od veze s Trockim, od njegove pubertetske žudnje i političkih tirada. Na kraju, umorna od Trockog, koji joj je postao naporan i koji je više nije osobito zanimalo, ustanovila je kako je njena namjera prošla potpuno neprimijećeno, postigla je tek to da se osjeća poput pijuna. Njena je osveta potpuno promašila cilj.

Jer, shvatila je, ni za jednog od ta dva muškarca žene nisu bile centar života. Maestro je živio za svoje slikarstvo, Trocki za revoluciju. Žene, čak i voljene žene, u njihovim životima nisu zauzimale središnje mjesto. A druge ljubavne veze bile su usputne, nešto što im je pripadalo, što je išlo uz uspjeh i slavu, bilo da se radilo o slikarstvu ili o revoluciji. Natalija je to znala, kao i to da može samo čekati. Njenog je muža povremeno, poput kakve infekcije, obuzimala vrućica. Simptomi su uvijek bili isti: nemir, drhtavica, slatkorječivost, požuda, katkad čak nesаница... Jedini lijek njegovoj bolesti bio je posjedovati željenu ženu. Groznica bi tada prolazila relativno brzo, a Nataliji bi preostalo da liječi posljedice, obično kratkotrajne i ne osobito dramatične. Sve je to mogla reći Fridi da je znala kako. I mogla je već sada citirati pismo koje će joj Lav napisati kad ga Frida bude ostavila: *Toliko te volim, Nato, jedina moja, vječna moja, vjerna moja ljubavi, žrtvo moja...*

Još se sjećala kako joj je tada, u početku Lavove zaljubljenosti i njene fascinacije njime, bila odbojna njegova žena, kako je prezirala život koji provodi u vrebanju i čekanju. O Nataliji,

obrazovanoj na Sorbonnei, povjesničarki umjetnosti koja je i sama postala revolucionarka, a kasnije bila ne samo njegova nevjenčana supruga (čemu ta buržuska formalnost!) s kojom je imao dva odrasla sina, nego i njegova sekretarica i družbenica u progonstvu - o toj Nataliji Frida nije znala ništa.

Dok je ležala u krevetu toga ranog jutra, mislila je kako je od Natalije naučila da čovjek mora i sam biti progonjen ili ugrožen da bi iskusio svu dubinu zajedništva. I kako toga postane svjestan tek u trenutku kada mu neka osoba postane jedino pribježište, jedini dom.

Jednom su se zatekle same u kuhinji, ponudila je Nataliju čajem. Oklijevajući, pridružila joj se za stolom. Vani je lijevala kiša i obje su kroz otvoren prozor osluškivale jednoličan, umirujući zvuk. U jednom času, u nedostatku riječi, Natalija je iz svoje torbice koju je držala nekako grčevito, s obje ruke, kao da se bojala da će joj je netko ukrasti, izvadila dvije fotografije. Pružila joj ih je preko stola, preko dviju kineskih šalica od finog porculana sa zlatastom tekućinom unutra, preko čajnika oslikanog scenom lova i tanjurića s keksima. Fotografije su bile male, s nazubljenim rubovima. Na jednoj je bio mlađi sin - Sergej 1911., pisalo je na poledini. U ruci je držao neku igračku, psića ili možda medvjedića. Drugi sin, Lav, koji je ime dobio po ocu, imao je ozbiljno lice starijeg brata. Bili su odjeveni u mornarska odjelca. Nisu pozirali, to nisu bile fotografije iz fotografskog studija. Netko, možda njihov otac ili neki prijatelj, pozvao je zadihane dječake koji su se igrali loptom u vrtu i rekao im da stanu pred fotoaparat. Lav i Sergej mirovali su samo jedan čas - nestrpljivi, oznojeni, žedni. Natalija nikada nije prestala strepiti nad njima, znajući predobro kako ih ne može zaštititi od činjenice da im je Trocki otac. Frida je od njega čula da je Sergej bio u Krasnojarsku, u logoru, nisu znali je li živ. Lav je živio u Parizu. Iako su već bili odrasli muškarci, na fotografiji koju je Natalija izvadila iz torbice oni su zauvijek ostali dječaci.

Znala je i za sudbinu dviju kćeri rođenih u Lavovom prvom braku. Zine, koja se ubila 1933. u Berlinu, i Nine, koja je još ranije umrla od tuberkuloze. Ali sve do tog časa, dok nije vidjela fotografije dječaka i njihova sitna lišća uokvirena bijelim rubom, Frida nije bila svjesna da su te fotografije jedino što je Nataliji ostalo kao uspomena na njihov zajednički život. Pa ipak, Natalija nije pokazala nikakve emocije, kao da je se sve to više nije ticalo, kao da se to dogodilo u nekom prijašnjem životu, davno. Sada ih je izvadila samo radi Fride, kako bi pokušala razumjeti njihov uništen život. *Staljin*, izustila je, gledajući odsutno kroz prozor, u dvorište. Kao da je u tom jednom jedinom imenu bilo objašnjenje svih njihovih nevolja.

Frida je držala u ruci fotografije, ne znajući što bi s njima. Pitala se da li da ih spusti na stol ili pruži Nataliji. Uz koje riječi, kakav pogled ili gestu? Kad je napokon dotakla njenu ruku, osjetila je da joj je koža suha i topla.

Odjednom je pred njom sjedila neka druga Natalija, žena koja je s njom podijelila svoj najdublji strah. Bila je potresena njenom sudbinom, sudbinom žene koja je u bijegu od Staljinove osvete, od Alma Ate i Osla, preko Turske i Francuske, stigla do njih u Meksiko. I koja nije znala koja je sljedeća stanica na njenom putu. Jedini dokaz nekadašnjeg života bile su te fotografije njihovih dvojice sinova.

Pred njom nije mogla braniti Staljina, sve da je i znala ruski. Ne pred tom ženom.

Pogled joj se vratio na portret Staljina u dubini sobe. Znala je da će njena posljednja slika ostati nedovršena. Već dugo je nije imala snage završiti. Kad god bi primila kist u ruku, sjetila bi se Natalije tog popodneva, bubnjanja kiše po krovu i dječjih lica s fotografije. Nedugo nakon njihovog susreta u kuhinji, u Parizu je u bolnici ubijen njihov stariji sin. Sergej je nestao, iščezao, vjerojatno je i on bio ubijen.

Zašto sam uopće htjela naslikati njegov portret, razmišljala je u praskozorje nazirući njegov obris na platnu. Zbog onog istog razloga zbog kojeg se neki dan pridružila Maestru na

demonstracijama, usprkos kiši, hladnoći i samoj sebi. Da bi bila s njim, da bi mu pokazala kako je uz njega, uvijek. I taj je Staljinov portret bio još jedan pokušaj približavanja Maestru: pogledaj, s tobom sam, razumijem te. Bila je to jedna od Fridinih strategija (Natalijinih, ženskih) - zadržati muškarca približujući mu se preko onoga što je njemu važno, preko politike, preko ideologije. Pokušala je, sve je učinila. Učlanila se u komunističku partiju Meksika i ispisala se kad su njega izbacili, da bi se kasnije ponovno upisala, pred kraj, kad joj je partija trebala jer više ništa drugo nije imala. Prestala se čak družiti s Lavom i Natalijom kad se Maestro s njim sukobio iz političkih razloga. Savladala je njegovu retoriku. Naučila je govoriti o onome što mu je bilo važno, o revoluciji, siromaštvu, pravima, radničkoj klasi. Zagovarala je iste ideje ali nikad tako gorljivo kao Maestro; znala je da nije posve uvjerljiva i da njeno slikarstvo svjedoči protiv njenih riječi. Ono je, naime, otkrivalo da njen pravi interes nije ideologija već njena vlastita patnja i da njena umjetnost nije u službi revolucije. Pokušavala je više puta, ali te su slike ispadale jadno. Maestro je previše cijenio njenu umjetnost a da to ne bi razumio. Nikada joj nije rekao kako bi, ni što bi, trebala slikati.

Natalija je spremila fotografije djece u torbicu i izvadila još jednu. Bila je to fotografija mladog Trockog, bujne tamne kose koja mu pada na čelo, nasmijanog i nekako razgaljenog. Bila je očito snimljena davno prije nego što su pobijena sva njegova djeca, a njihov se život sveo na bijeg. *On je duša moje duše* - rekla je Natalija i položila ruku na grudi. Fridina je prva reakcija bila instinktivna odbojnost prema tom patetičnom pokretu. Natalija je imala na sebi tamnoplavu haljinu i njena se svijetla ruka prošarana staračkim pjegama jasno ocrtavala uz tamnu tkaninu. Frida je osjetila kako joj se grlo suši. Tuga s kojom je živjela Natalija prešla je sada i na nju. Nije morala znati ruski da bi je razumjela. Ali znala je tu riječ, naučila ju je od njenog muža. *Dušo, dušo moja*, govorio bi Fridi dok bi joj ljubio lice, vrat, grudi. I u tome je bila Lavova izdaja, pomislila je tada, u tome što je istu riječ govorio i Nataliji i njoj.

Upamtila je jednostavnost njene geste i njenih riječi. Činilo joj se da nitko nikada nije preciznije opisao ono što je sama osjećala za Maestra. Jer Maestro je bio upravo to - duša njene duše, centar njenog univerzuma, sam život. Mnogo godina poslije naslikala je sliku „Diego i ja”. Mислеći na Nataliju, u svojim je očima naslikala suze. Trebalo je proći desetljeće od toga njihovog susreta kako bi shvatila ženu iz koje je bila isisana sva snaga i sve boje. Ona je postojala još samo zbog njega. Bila je sklonište za njegovu nemirnu, progonjenu dušu. Bila mu je poput košulje ili sada već druge kože.

Što ako je uvjet za idealnu ljubav da se duša jednoga može useliti u prazninu onog drugoga, pitala se poslije toga susreta, ali nije bila sigurna da je znala odgovor. Dvije godine kasnije, u kolovozu 1940, Trockog je ipak sustiglo ono pred čim je Natalija strepila. Ubio ga je alpinističkim cepinom čovjek kojeg je Frida poznavala i čija je djevojka radila za Lava.

Kad je čula tu vijest, pomislila je na Nataliju, kako je ušla u radnu sobu i našla ga na podu, s cepinom u lubanji, u lokvi krvi. Morala je tada osjetiti kako njegova duša izlijeće iz njenih grudi i njeno mjesto zauzima ledena praznina.

Ti si komet koji juri noćnim nebom - rekao joj je Trocki jednom. Svidjela joj se ta metafora. Vatrena kugla koja spaljuje sve čega se dotakne da bi na kraju sama izgorjela. Odakle dolazi ta tvoja *allegria*, te boje, ta radost življenja, želio je znati. Od blizine smrti, odgovorila mu je. Pogled njegovih plavih očiju iza naočala bio je ozbiljan i dubok. A ja se branim disciplinom, to mi je još jedino preostalo, promrmljao je više za sebe.

I Trocki je bio borac, privlačila ju je ta njihova zajednička karakteristika. Bio je od onih koji se nikada ne predaju. Živio je kao da prkosi okolnostima, sudbini, bogovima, tiranima. Kad je čula za njegovu smrt, obuzela ju je tuga. Prošle su više od dvije godine a da se uopće nisu

vidjeli zbog njegovog razilaženja s Maestrom, kojeg je optužio da je staljinist. Sjetila se kako se taj muškarac, taj „starac” kako ga je zvala, iako je od Maestra bio stariji samo osam godina, u njenoj blizini pretvarao u mladića koji na trenutak zaboravlja Nataliju, svoju mrtvu djecu, svoj život prognanika. I kako joj je bio zahvalan za te trenutke zaborava koje mu je znala pružiti.

Ali u njegovoj je brutalnoj smrti bilo nešto gotovo neljudsko, uplašila se kad je doznala detalje. Čula je da čuvarima nije dopustio da dotuku njegovog ubojicu Ramona Mercadera. Bio je još dovoljno priseban da ih zaustavi. Nemojte ga ubiti, on mora progovoriti, rekao im je ležeći na podu u lokvi krvi. Dovoljno je poznavala Lava da shvati kako to nije rekao iz samilosti za drugo ljudsko biće čija je sudbina ovisila o njegovoj volji, već svjestan mjesta koje će zauzeti u povijesti. Premda na samrti, Lav Trockij mislio je na to kako taj čovjek, njegov ubojica kojeg je upoznao pod imenom Frank Jackson, na svome suđenju mora potvrditi da je ubojstvo naručio Staljin. Znao je da je život ubojice bio dragocjeni zalog za njegovo mjesto u vječnosti. Fridu je fascinirala njegova čelična volja u trenutku dok je iz njega s krvlju istjecao život. On je, a ne Staljin, bio čovjek od čelika, pomislila je tada.

Nije mogla odvojiti pogled od Staljinovog portreta. Bilo je kasno da uništi to svjedočanstvo svoje nemoći i očaja. Pomislila je kako ju je zasigurno bilo obuzelo ludilo kad je o njegovoj smrti prije godinu dana govorila kao o gubitku. Jer sada, i sama na samrti, mogla je sebi dopustiti da bude cinična spram sebe, ali u tom je času njegovu smrt doživjela upravo tako. Posljednju godinu dana provela je u nekoj vrsti religiozne vrućice. Bila je to posljedica njenog fizičkog stanja, već očitog raspadanja. A kada se raspadaš, moraš naći nešto za što ćeš se uhvatiti, što će te održati na životu. Vratila se politici - jer je politika, poput ljubavi, ljepilo koje drži ljude zajedno. I to je bio način komunikacije, od toga je mogla živjeti još neko vrijeme. Osim toga, Staljin je još uvijek predstavljao simbol borbe protiv fašizma. Nije bila jedina koja je zatvorila oči pred sibirskim logorima ili pred ubojstvom Trockog i njegovih sinova. Evropska ljevica, kao i njeni prijatelji i Maestro, bolovala je od iste vrste sljepila.

Kao i u svakoj religiji, i za komunizam je bila važnija vjera u samu ideju od zločina počinjenih u ime te ideje, mislila je dok se svjetlost u sobi pojačavala.

Toga jutra ponovno je u sjećanju vidjela dvije male fotografije Natalijinih mrtvih dječaka. A Natalija je sjedila, sama, opustošena i bez duše, negdje u Mexico Cityju, dok se Frida, osam godina nakon ubojstva Trockog, ponovno učlanila u Komunističku partiju i govorila kako želi posvetiti život revoluciji i slikati nešto korisno. Može li se čovjek toliko promijeniti, pitala se, no znala je da može. Učinili su to od nje lijekovi, velika količina lijekova. I alkohol. I narkotici. I bol, onaj njen demon koji se već posve oteo kontroli.

Uzalud se sada sramim tih slika, mislila je. Osjećala je da nakon nekoliko operacija kralježaka već četiri godine klizi prema ponoru. Amputacija je bila zadnja stanica na tom putu. Njene su ruke bile sve nesigurnije. Najprije je izgubila kontrolu nad bojama. Postale su mutne, kao da je u svakoj bilo previše sive. Nanosila ih je širokim potezima prljavim kistovima, sloj na sloj. Raspadanje je, znala je, postajalo sve vidljivije, od načina na koji je miješala boje do izbora motiva. I napredovalo je, baš kao i njena gangrena. Kao infekcija, koja iz noge, preko krvi prelazi na njena platna. Slikanje zahtijeva preciznost i kontrolu, a ona to više nije mogla postići. Lagala je sama sebi da su slike imale veze s revolucijom, ali je znala da su to samo i jedino - loše slike. Nespretno, kaotično, glupe slike. Jer bolest je već bila u glavi. Komunizam je bio Fridina posljednja veza sa svijetom i očajavala je što njena ruka nije slijedila njezino uvjerenje.

Kao da je tijelo znalo da je pristajanje uz ideologiju njen totalni poraz, kraj.

Slojevi boje na platnu i šminke na licu bili su sve deblji.

Gasila se, osjećala je to u vršcima prstiju.

Djevojčica u njoj nikada nije skinula masku smrti.

Nakon amputacije sve je češće razmišljala o samoubojstvu. Rekla je Maestru da više ne može slikati. Kad ti ruka drhti dok držiš kist, rekla mu je, kad više ne možeš pomiješati boje, kad ti se muti vid, kad gubiš kontrolu i osjećaš smrtni umor, tako neodoljiv i zavodnički, moraš se predati. Ne samo da više ne mogu kontrolirati ruku, ne mogu ni misli. Nemam više što reći i znam da će sve biti samo gore, a ne bolje. Što bi ti učinio, pitala ga je. Ostani zbog mene, ostani sa mnom, trebam te - rekao je Maestro, ne odgovarajući na njeno pitanje.

Tada joj je bilo dovoljno da je povjerovala kako je on treba. Njenoj taštini to je bilo dovoljno. Ali sada je mislila da nije razumio njeno pitanje. Maestro tu vrstu bolne nemoći i osjećaj gubitka kontrole nikada nije iskusio.

Oprosti mi, Natalija, za Staljinovu sliku, ako ikako možeš. Naslikala sam je zbog Maestra. Da, on mi je služio kao opravdanje za toliko pogrešaka i gluposti. Mislila sam da ću, žrtvujući potrebu da u svojim slikama izrazim svoju bol, ponovno zadobiti njegovu pažnju. Ali kakva je to žrtva koja nikome ne treba, koju nitko ne traži i, napokon, kojom nisam dobila ništa? Pomisao kako bi slikanjem slika „korisnih” revoluciji mogla uz sebe još jače vezati Maestra zapravo je bila komična. Bila je to jeftina ideja i jeftina vrsta trgovine. On nikada od moga slikarstva nije tražio politički angažman i dobro je znao da su moje posljednje slike, uključujući i portret Staljina, bili potezi očajnice.

Kada se neka osoba počne raspadati, kao što se dogodilo sa mnom, što joj preostaje? Vjerovala sam u sebe, u svoju snagu da ću nadvladati bolest. Sada te snage više nemam. Vjerovala sam u mit o ljubavi koji sam sama kreirala. Ni on više nije dovoljan da me održi u životu. Jer moja je posesivnost prema Maestru nakon nekog vremena postala smrtonosni otrov za nas oboje. Umirem njime otrovana. Posljednjih sam se godina sve više pretvarala u krpu, u bolesnu poderotinu, luđakinju koja je zabijala pandže u živo meso žrtve i živjela od njene krvi i topline. Dugo vremena ja sam bila Maestrova žrtva, a sada je on postao moja.

Natalija, samo sam još nametnik na životima drugih. Još samo tako trajem.

A ti si, kao dobra građanka, barem znala kako diskretno zatamiti sebe, kako živjeti u sjeni genija. Posvetila si mu se, to ti je uspjelo. Ja sam ti zavidjela na samozatajnosti kojom si prepuštala svoje mjesto drugome i istodobno prezirala tvoje ropsko ponašanje.

Mene je moja divlja priroda uvijek tjerala da se omatam oko čovjeka poput povijuše, dok ga ne počnem daviti. Već dugo sam osjećala kako sam Maestru teret i da smo oboje postali gubitnici. Bojim se, pretvorila sam se u biljku-ljudožderku. Bojim se sebe. Svjesna sam, ako mi je stvarno stalo do Maestra, moram se što prije ukloniti iz njegovog života.

Nitko ne dijeli moju patnju, čak ni Maestro. On zna koliko patim, ali znati nije isto što i supatiti, razmišljala je toga jutro.

Na svojim je slikama progovorila jezikom boli. Ali, jednom naslikana, bol više nije bila samo njena. Ono što su slike izražavale, prestalo je biti samo njeno iskustvo i njena stvarnost. Svaki se gledatelj mogao s njom identificirati i doživjeti njenu bol kao *svoju*. Ma kako bile dramatične, njene slike nisu samo pobuđivale suosjećanje, već su budile sjećanja na vlastito neugodno iskustvo ili čak patnju. Jednom naslikane, slike joj više nisu pripadale. Otele su se njenoj kontroli. I Maestro je bio gledatelj, i on je u njima vidio svoju vlastitu bol. Znala je, to je bio njen trijumf, ali istodobno i poraz.

Kad je u proljeće 1938. Andre Breton posjetio Tockog u Meksiku i upoznao Fridu, oduševio se njenim slikama i proglasio ih nadrealističkima. Ona se smijala i odmahivala glavom. Ne, govorila mu je, ne, one su naprosto autobiografske. Ja slikam svoj život i ništa

više. Slikam svoju bol. On nije razumio da je sam njen život čisti nadrealizam.

Njegova je omiljena slika bila „Što mi je dala voda”. Vidio je u njoj egzotiku, maštu, snove... Ona je vidjela svoje sjećanje. Breton joj je predložio da u ožujku 1939. u Parizu sudjeluje na izložbi o Meksiku. Pristala je, shvatila je to kao obavezu na koju ju je nagovorio Maestro. Breton je izložbu postavio površno i amaterski, pisala je kasnije kući.

U Parizu joj je bilo hladno (hladno joj je bilo i u New Yorku i svugdje osim u Meksiku), stanovala je kod Bretonovih u njihovom zapuštenom stanu, u sobi s kćerkom. Zbog upale mjehura i bubrega završila je u bolnici. Da nije bilo Bretonove žene Jacqueline, s kojom se sprijateljila i koja je s njom obilazila tržnice u potrazi za starim lutkama koje je skupljala, bila bi sasvim izgubljena.

Na otvorenju izložbe „Mexique” u galeriji Pierre Colle tog ranog proljeća i sama se osjećala više kao izložak, kao jedan od elemenata meksičkog folklora, nego kao slikarica čije su slike dominirale izložbom. Njenim su se slikama divili Juan Miro, Kandinski, Marcel Duchamp. Kritičari su bili oduševljeni, prepoznali su njenu autentičnost i iskrenost. Ali Frida je bila mrzovoljna i bijesna jer je Breton zajedno s njenim slikama izložio i fotografije, predkolumbijske skulpture i svoju zbirku kiča kakav se prodaje na Dan mrtvih: mrtvačke lubanje od šećera, papirnate kosture, lutke, cvijeće, slatkiše... „Vogue“ je na naslovnoj stranici donio fotografiju njene ruke s prstenjem i proklamirao stil „Madamme Rivera”. Našla se na najboljem putu da postane nadrealistička ikona, ali to je nije zanimalo. Oduševljeni Picasso poklonio joj je naušnice od kornjačevine, dvije minijaturne ruke koje su joj odmah postale najdraži nakit. I naučio ju je španjolsku pjesmu o siročetu: „... nemam ni majke ni oca da podijele moju bol” koju je kasnije često pjevušila.

Ipak, nije vjerovala da postaje slavna čak ni kad je muzej Louvre otkupio jedan od njenih autoportreta. Kao slikarica, nije bila tašta. Kao i svakom teškom bolesniku, činjenica da je živa, da preživljava, bila joj je dovoljna nagrada. Osjetila bi to ponekad posebno intenzivno kad bi zastala usred kuhinje s drvenom kuhačom u ruci s koje bi kapao umak ili kad bi se zagledala u mrvice i ureze na dasci dok bi rezala kruh. Ili bi ostala zatečena bojom na vrhu kista prije nego što bi ga spustila na platno. Okusom zalogaja hrane u ustima. Stajala bi tako zatečena iznenadnom sviješću o svakom predmetu oko sebe, o svakom svom pokretu i udisaju, o prisutnosti u tijelu, na svijetu. Izvjesnost postojanja, barem na kratko: toga dana, toga časa, na tom mjestu, bila je neporecivo živa.

Takvi trenuci njenom su životu davali drugačiju perspektivu. Činilo joj se da je sve što joj se događa, a prelazi okvire preživljavanja, za nju čisti dobitak. Kad je samo preživljavanje uspjeh, drugi uspjesi postaju relativni.

Predstavljanje sebe kao egzotične i šarmantne amaterke, umanjivanje važnosti slikanja u vlastitom životu, kako bi izbjegla ozbiljno prosuđivanje i natjecanje, nije bilo povezano samo s njenim odnosom s Maestrom. Jer i kad se kritičarsko prosuđivanje ostvarilo, u Parizu i u New Yorku, Frida je ostala prilično ravnodušna. Godilo joj je što je u centru pažnje, što je neke slike uspjela prodati, no to je bilo sve.

Njene slike nisu, kako je običavala govoriti, bile *male* i *nevažne* u odnosu na Maestrovu slikarstvo, već u odnosu na njeno temeljno životno iskustvo. Svijest o tome djelovala je na Fridu oslobađajuće.

Zato je i mogla slikati svoj abortus, slomljenu kičmu, krvareće srce ili nezacijeljene rane od operacije, kao u Drvu nade. Gledajući tu sliku, lako je zamisliti kirurški nož kako klizi po golim leđima žene koja leži na krevetu i reže njenu nježnu kožu. Zatim zarezuje dublje, u meso, i prodire do kosti. Gledatelj zadrhti dok zamišlja ono što mu slika tako snažno sugerira. Ali čak ni dva krvava reza, koja prva privlače pažnju, ne izazivaju toliko iznenađenje kao činjenica da

druga Frida, koja sjedi uz onu prvu, još u narkozi, u ruci drži korzet. Korzet je ružičaste boje, kao da se radi o kakvom ukrasu a ne „instrumentu torture”, kako ga je Frida često nazivala i kakav nosi na sebi ispod široke crvene haljine.

To ortopedsko pomagalo ograničavalo je njene pokrete i izazivalo neugodu i bol, dok joj je istodobno leđa držalo uspravna i omogućavalo joj da se kreće, sjedi i slika. Trebala je imati ne samo odstojanje već i dozu humora da bi korzet obojila bojom proljetne haljine, mašne za kosu, glazure na dječjoj rođendanskoj torti. Da bi uopće posegnula za tom nježnom bojom oleandrovog cvijeta i tako toj mračnoj slici dala privid lepršavosti i radosti.

Ipak, jedan se element te slike lako mogao previdjeti ili zanemariti. Fridi slikanje ne omogućuje samo čelični korzet nego i njena čelična disciplina. Da bi uopće mogla slikati, ona prvo mora pričvrstiti taj isti ružičasti korzet pa tek onda sjesti na stolicu pred platno. Ili se u krevetu uspraviti u sjedeći položaj. Prije nego što se odjene (ako se osjeća dobro toga dana, možda će se moći odjenuti bez ičije pomoći), mora najprije namjestiti pomagalo. Ovisno o tome kakve je vrste, a promijenila ih je raznih, od gipsanih, koji su je činili nepokretnom i ponekad zahtijevali dugotrajno ležanje, do manje ili više fleksibilnih kožnatih, plastičnih ili metalnih konstrukcija, poput onog koji drži u ruci. Tek tada može navući široku odjeću koja će prikriti napravu. Nije bilo dovoljno da bude disciplinirana kao svaki drugi slikar, Frida je istodobno morala moći podnijeti neugodu koju joj je prčinjavalo slikanje u korzetu.

Zatim će sjediti dok se ne umori, dok je potpuno ne savlada bol. Ponekad samo dvadesetak minuta, ovisno o tome koja bi je vrsta boli obuzela nakon što bi neko vrijeme provela ukočena u istoj pozi. Mogla je to biti trenutačna, probadajuća bol, koja bi prošla nakon što bi promijenila položaj. Ili pak ona potmula ali blaža, koja je odavala prisutnost stalnog žarišta. Često je bol pratila i groznica, i tada je osjećala kako joj nešto lomi kosti na sitne komadiće, kao da je tijelo upalo između dva mlinska kamena. Ta vrsta boli bila je iscrpljujuća i dugotrajna, i tada bi brzo odustajala od slikanja. Ponekad joj se činilo, lakše je podnosila oštru bol jer, iako joj je oduzimala dah, ostavljala joj je i trenutke predaha. No najčešće je trpjela neugodu na rubu boli koju je, uz pomoć injekcije Demerola, mogla gotovo zanemariti, čak zaboraviti i zadubiti se u slikanje.

Kad je dobila upalu pluća, nije željela u bolnicu. Svima bi bilo lakše da je u bolnici, ali ona je još uvijek bila dovoljno tvrdoglava da to odbije. Kity i Maestro vjerovali su kako će ozdraviti, upala pluća nije bila ništa strašno, preživjela je i gore stvari. Nisu razumjeli da je njen problem bio baš u tome što joj je bilo dosta *preživljavanja*. Na koncu konca, postojalo je nešto kao zbroj bolesti, ožiljaka, boli i umora. Sve se to taložilo u njenom tijelu, tijelo je pamtilo. Ono i nije činilo ništa drugo nego postupno zbrajalo, do konačnog zbroja. Razlika između njih i Fride bila je u tome što je ona toga bila sve vrijeme potpuno svjesna. Odjevena u svoje najljepše haljine, pripijena uz kostur kao svoga vjernog partnera, spremno je i vješto plesala tango smrti.

Pa ipak, da nije bilo nesreće, ne bi bilo ni njenog slikanja. Ni života s Maestrom. Bila bi liječnica u meksičkoj provinciji. Bila bi netko drugi. Iskustvo bola i sve te operacije bile su nit koja je povezivala njeno iskustvo i njene slike, spajajući ih poput konca kojim kirurg zašiva ranu. Ili poput pupčane vrpce, preko koje se slike hrane njenom placentom, usisavajući njen život.

Sada je njenom plesu došao kraj. I ne samo zbog upale pluća, koja ovoga puta nije prolazila, vidjela je to po ljudima oko sebe. Kad bi Kity ulazila u sobu, obično je bila tiha jer je mislila da spava. Naravno, bila je u pravu: spavala je ili se, zahvaljujući lijekovima, ljuljuškala u ugodnom prostoru između sna i jave. Ali posljednjih nekoliko dana osjećala je kako se Kity, uza svu brigu da je ne povrijedi, ponaša drugačije. Više nije bila tako pažljiva. Kao da vježba

za život nakon mog odlaska, prošlo joj je kroz glavu. Na to se čovjek mora naviknuti kako bi sam mogao dalje. Nije se radilo o nečemu očiglednom, odao bi je tek neki nehotičan pokret kojim bi izazvala buku, primjerice kad bi pomakla stolicu. Ili njene oči, u kojima se već ugnijezdila neka hladnoća kad bi pogledala prema krevetu kao da je prazan.

Kity je slutila sestrin kraj. Znala je, njeno umiranje više ne može dugo trajati. U tom tijelu koje se raspadalo, još jedva da je i bilo Fride. Odlazila je. Svakog je dana boravila sve duže i duže u tom međuprostoru, omamljena, ne osjećajući bol, ali ni sebe.

Već neko vrijeme nije uspijevala odrediti izvor boli koja je već odavno postala dio njenog tijela, gotovo sinonim za tijelo, ali sad je postala sveobuhvatna, razlivena, preplavljujuća. Više nije bilo trenutaka odmora, nije bilo stanke.

Dezintegracija je jedina precizna riječ koja mi je pala na pamet. Baš glupo da sam se ponekad usuđivala nadati. Čemu? Kako će bol, taj moj demonski gospodar, potpuno iščeznuti? Da će stanke između napada biti duže, a ne kraće? Čemu je služilo to samozavaravanje? Možda tome da ne poludim do kraja. U trenucima kad mi je bilo preteško, bilo je pametno nadati se. Ustvari, ponašala sam se sasvim racionalno, taktizirala sam. Cijelim mojim životom vladalo je tijelo. Mrzila sam što sam bila svedena na taj užasni instinkt samoodržanja: daj što daš samo da se živi! Šepava, kljakava, nikakva, slomljena, polumrtva. A sad već i mrtva, crknuta. Koliko mi je još dana ili sati preostalo? Osjećam kako se još uvijek nešto u meni drži za tu jadnu olupinu u kojoj se trulež širi i osvaja je, samo što me nije progutala.

Što je najgore, svjesna sam da bi se i u ovome ostatku ostataka tijela našlo još snage da se gura dalje. Bez jedne noge, bez obje ako treba, pa onda možda i bez ruku, bez čega li se sve može živjeti? Možda ipak ne bez srca? Guralo bi tijelo, izdržalo bi. Može ti se to uopće nazvati življenjem? Što je najgore, tijelo je pristalo i na postojanje bez ikakvog užitka. Ono - jer više nismo jedno. To što ga još uvijek osjećam, evo, mičem se, okrećem se na bok, kašljem, naprežem se - to ne znači više ništa. Jer mi se gadi. Gadi mi se ta jadna slomljena hrpa mesa, postalo mi je odvratno ovo sustanarstvo. I evo me, na kraju, poražene. Jer što radim? U ranu zoru, još pri ostatku zdrave pameti, opipavam preostale dijelove i brojim operacije!

Kako to da ne brojim orgazme, kojih je svakako bilo više od trideset i dva. Zato što sam orgazme već odavno zaboravila, jer se užitak zaboravlja brže od boli.

Znam i po mirisu, ovo je kraj. Već čujem kako se zemlja poda mnoom bestidno naslađuje.

Na slici Korijenje iz Fridinog tijela pleglog na zemlju već niču zelene biljke mesnatih listova. Obavijaju ga kao pipci neke životinje, plaze naokolo, prodiru u pukotine suhe zemlje, ruju po njoj sve dublje i dublje. Na njihovim vrhovima niču korjenčići, tanki poput žilica ispunjenih krvlju. Pitanje je vremena kad će sva njena krv iscuriti u žednu zemlju. Srce je već ispražnjeno, kao i utroba, kroz rupu koja je nastala vidi se dio krajolika. Tijelo koje leži načeto je, ali još uvijek cijelo. Možda nije imala snage naslikati raspadanje živog mesa, zato se gledateljima na prvi pogled može učiniti da je naslikala tek jednu od onih dekorativnih, morbidnih, ali još uvijek lijepih slika na kojima višak ljepote bode oči. Je li ljepotom željela izazvati sažaljenje za tu ženu/sebe koja mirno leži, dok je proždiru biljke? Ali kad se bolje pogleda, Frida je nalakćena na jastuk, kao da se sunča, a ne kao da je i sama već napola biljka. Ta samoironija onemogućuje sažaljenje i unosi zbnunjenost.

Oči su joj otvorene, još je živa, iako iz nje već rastu mesožderke. Ljepota živog leša očito nije ni ugodna ni privlačna. Upravo obratno, skladno tijelo je tu da podcrta kako se neizbježno rastače i pretvara u hranu za biljke, u biljno gnojivo. Zato umiruća Frida ne izaziva sažaljenje nego užas od smrti, čije sjeme svi nosimo u utrobi. Iz tog je sjemenja niknulo gigantsko bilje koje čereći njenu nutrinu prije vremena.

Ali zašto je onda tako mirna, zašto ne pokazuje znakove agonije? Zato što njena agonija predugo traje i što se na nju naviknula. Izgleda kao da je ignorira. Očito, ona je osoba koja zatomi bol i k tome prezire smrt. Leži na zemlji, što je mali ustupak gledatelju koji će tako lakše pojmiti blizinu smrti. Jer da leži na krevetu, moglo bi se pomisliti da je sve to lišće puka dekoracija, zgodna dosjetka, a ne povijesna smrti. Njena razdiruća bol postaje očigledna, njen urlak ne izlazi iz stisnutog grla, nego iz samog prizora tijela razorenog biljkama. Jer kako bi netko drugi razumio njenu patnju, osim ako je sam ne doživi barem tako što će ga ova slika na neki način potresti.

Jučer joj je Kity - je li to bilo jučer ili neki drugi dan, nije više bila sigurna - donijela svježe ruže. One žarkocrvene koje se, čudnog li slučaja, zovu Don Juan. Uronila je lice u buket i duboko udahнула. Umorna sam, rekla joj je. Kity ju je razumjela, znala je točno o čemu govori. U posljednje vrijeme ona joj je davala injekcije protiv bolova. Znala je gdje je Frida skrivala zalihe Demerola i morfija. Stvar je bila jednostavna, trebalo je povući malo više te blažene supstance u špricu i više se ne bi probudila.

Oslobodi me ovog strašnog zarobljeništva, rekla joj je pomislivši kako sada moli za spas, istim riječima kojima je nekada davno Maestra molila za ljubav.

Ali Kity joj nije odgovorila. Nije rekla ni da ni ne. Podigla joj je glavu i prinijela čašu vode njenim suhim usnama. Zatim joj je na čelo stavila novi oblog od razvodnjenog octa. Svoju hladnu ruku položila je na njen gorući dlan i držala je tako dok temperatura nije malo popustila. Disala je plitko, svaki joj je udisaj predstavljao napor. Molim te, rekla je tihim, preklinjućim glasom. Molim te.

Prije nego što je otišla, Kity je stavila ruže u vazu i odložila je na stol kako bi ih mogla vidjeti. Doći ću ponovno sutra popodne, rekla je. Sutra popodne, pomislila je Frida, kako je daleko to njeno sutra.

Osjećala je kako gori. Groznica je uzmakla pred visokom temperaturom. Pred očima su joj skakale svjetleće mrlje, više nije jasno razaznavala predmete u sobi, iako se danilo. Koliko još vremena treba proći kako bi dočekala kraj?

I zašto bi ga uopće čekala?

Već dugo, umjesto Maestra, s njom je u krevetu spavala smrt. Njihov je prešutni dogovor bio da Frida na nju ne obraća pažnju, iako je osjećala njenu prisutnost. Bila je mirna susjeda, nije se nametala niti je imala potrebu oglašavati svoju nazočnost. Smrt ju je puštala na miru dok ne dođe njeno vrijeme. Sada je to vrijeme došlo.

Maestro ne može podnijeti da te gleda ovakvu, rekla joj je neki dan Kity. Toliko te voli da ne može gledati kako patiš. Maestro je kukavica, odgovorila joj je i istog trenutka zažalila zbog svoje grubosti. Siroti čovjek, nije on bio kriv što nije mogao gledati raspadanje i smrt, pomislila je. Obično bi se pojavio rano ujutro da joj poželi dobar dan. Kako si ljubavi, pitao bi je tek da nešto kaže. Što mu je uopće mogla odgovoriti? Dobro sam, rekla bi mu, dobro sam, danas mi je bolje. Lagala bi, naravno, ali tako bi joj bilo lakše, tako bi im oboma bilo lakše. Dosadilo joj je govoriti istinu jer to više nije vodilo ničemu. Neće joj biti bolje, to je bilo posve izvjesno, pa zašto trošiti riječi? Još nedavno mu je podnosila detaljni dnevni izvještaj, nabrajala mu što je točno boli, kako i koliko. Zapravo, dosadila je sama sebi, kako ne bi i njemu? Ionako joj nije više mogao pomoći. Najviše što je mogla postići bio je njegov osjećaj krivnje što joj ne može pomoći, a njega bi ionako ubrzo nadvladalo samosažaljenje. Predvidivi slijed. Znala je, njen je odgovor „dobro mi je” bio opravdanje za njegovu mirnu savjest, neka vrsta njenog blagoslova da nastavi živjeti kao da je sve normalno.

Stalno mi govoriš da ti je bolje, govorio je Maestro koketno, s lažnim predbacivanjem.

Svejedno je, dragi moj, što ti ja govorim, mislila je Frida. Važnije je ono što ti ne govorim, to si do sada već mogao naučiti. Za mene riječi više ne znače ništa, razumiješ li? Pitam se ponekad što sada uopće vidiš u meni.

Ja bih da me ništa ne pitaš, da ne govorim. Da legneš uz mene i da me zagriješ. Da me griješ. Hladno mi je, to bih ti željela reći. Zapuhuje me hladnoća iz groba. Budi sa mnom dok umirem, bit će mi lakše ako me držiš u naručju, ne želim umrijeti sasvim sama. Drži me. Neće to dugo trajati, obećajem ti. Osjećam, imam još sasvim malo snage, tek toliko da se saberem, da pogledam oko sebe i u sebe. A sada je i to pri kraju. Ruke su mi ledene, mili moj, ugrij ih. Otići ću mirno, evo pogledaj kako sam mirna. Nisam više ljuta. Sada samo čekam. I tebe sam već otpustila, ljubavi moja, dijete moje. Još sinoć, kad sam ti dala prsten koji si trebao dobiti tek na našu dvadeset i petu godišnjicu braka, za nepunih tjedan dana. Tako si se začudio! Zašto mi sada poklanjaš prsten, zar nije još rano, pitao si. A meni je bilo drago što se čudiš. U tebi je, pomislila sam, bilo još nade, nade koja se izmjenjivala s beznađem.

Znam, jedini moj, teško je kad ne možeš pomoći onome koga voliš. Kad gledaš kako se muči. Odlazim, brzo ću te napustiti, rekla sam ti sinoć. I evo, sada se to događa. A tebe nema. Prekasno je i uzaludno da se pitam jesi li ikada bio uz mene u najtežim trenucima. Kad sam imala prvi abortus, ili kad sam imala operaciju noge ili kičme, kad su mi stavljali novi korzet ili kad sam se noću prevrtala u agoniji. Uvijek su tu bile sluškinje i bolničarke, sestre, prijateljice. Uz mene su u najtežim trenucima bile samo žene, bez njih ne bih preživjela. Kuhale su juhe, prale me, presvlačile. Češljale su me kako bih bila lijepa - za tebe. Da bih se uvijek iznova mogla pretvarati kao da mi nije ništa, kao da je moje stanje samo mala neprilika. Proći će to, govorila sam, već prolazi. Iz mene je govorio strah da bih te mogla suviše opteretiti, da bi se mogao uplašiti svojih obaveza i odgovornosti, da bi ti mogle dosaditi moje bolesti. Moj je strah bio opravdan, one su ti ipak dosadile, unatoč svim mojim mjerama opreza, zavaravanja i samozavaravanja. Ti nisi imao vremena ni strpljenja baviti se sa mnom na taj način, kao što ga nemaš ni sada. Ti si, ljubljeni moj, od onih muškaraca koji se ne sjete pitati trebam li čašu vode. Ti mi nosiš cvijeće, ali ne i vodu. Plaćaš druge, uglavnom žene, da se za mene brinu. Da, ponekad sam ti zbog toga radila scene, bacala ti predmete u glavu. U napadu bijesa, zapravo bespomoćnosti. Jer nisi bio uz mene kad sam te trebala. Ali to je bilo uzaludno. Opet skrećeš pažnju na sebe, pa ti nisi centar svijeta, bio je tvoj komentar koji sam bila primorana slušati. Poniženoj, pokunjenoj, nije mi preostalo drugo nego da se vratim u ulogu heroine. Heroina šutke podnosi patnju, ne tuži se i ne zahtijeva. Sve radi sama. I umire sama, to se samo po sebi razumije.

Obično ponovno svraćaš navečer, kako bi mi zaželio laku noć, iako za mene već dugo nema ni lakog dana ni lake noći. Obavija me nešto ljepljivo i teško što se taloži u svijesti poput katrana. Hoće li mi i zemlja biti tako teška? Izranjam povremeno iz tog taloga, otimam se na odlasku posljednjim snagama. Kako li je samo to odupiranje, to trzanje karakteristično za mene! Nije lako prepustiti se smrti, čak ni kad je priželjkuješ. A onda te ponekad danima nema. Ponašaš se poput dječaka koji bježi iz škole jer zna da će učiteljica toga dana ispitivati. Ah, kako ljudsko biće čuva sebe, štedi sebe, uvijek sebe! Jer bol drugoga nije tvoja bol. Samo tvoja bol te boli, samo se ona računa. I što u ovoj situaciji radi moj ljubljeni? Već ima drugu, rezervnu ženu. Emma te - kakvog li paradoksa - tješi u tvojoj patnji zbog mene.

Ne kažem, i ti patiš, ali rano si se počeo tješiti (pogledaj, u meni se još koprca smisao za ironiju!). Smiješno mi je tvoje ponašanje, smiješno, jedno i nevažno. No, potvrđuje mi koliko si ti još živ, za razliku od mene. Razumijem te, uz Emminu pomoć ti spašavaš svoj život, već unaprijed pokušavaš ublažiti gubitak i bol. Kako je to sve prozirno i jednostavno. I kako tipično *muški*.

A morala bih biti blaža prema tebi. Već sama tvoja prisutnost u mom životu bila je potvrda koju sam tražila, činjenica da me, usprkos svemu, nisi napustio. Dobila sam od tebe najviše što sam mogla. Ali zašto ti sve to nisam rekla, ljubljani moj? Zato jer sam te štitila? Zar i sada? Možda sumnjam da bi me razumio i ne želim to znati. Bolje je ovako. Štitim, dakle, sebe.

Umirem. Umiranje je, znam to - naslikala sam to - usamljenički posao. Ali ne mogu a da te ne poželim uz sebe. Jer najteže mi je rastati se od tebe. Ipak si sve vrijeme bio uz mene. Ti si jedini našao načina da uđeš u moju samoću i u njoj se nastaniš. Trebala sam ti i to reći, ali bila sam kukavica.

Ali u svemu ovome, dragi Maestro, ozbiljno govoreći, važno mi je bilo znati da si u mojim slikama nešto vidio, da su te se dojmile.

Bila je sama toga jutro i bojala se. Nije više bila ni heroina ni glumica. Navečer se bojala zaspati, jer nije znala hoće li se probuditi. Ujutro se bojala dana jer je predugo trajao i donosio još više boli.

Negdje je pročitala da je svaki čovjek uvijek na gubitku. A ona je činjenicu da je preživjela paralizu, nesreću, pa čak i silovanje metalnom šipkom, računala kao dobitak. I bila je zahvalna da je takva nezdrava živjela u svijetu zdravih i normalnih. Znala je da je glupo zbrajati i oduzimati dobitke i gubitke, da je ta njena matematika gotovo komična, a, uz to, sjećanje je koštalo napora.

Znala je također, zapravo će prestati postojati kad se prestane sjećati, i bila je zahvalna za taj predsmrtni trenutak jasnoće.

Osloboditi se strašnog tereta.

Presjeći nit.

Otpustiti. Oprostiti. I vratiti se u ništavilo.

Nije je bilo briga što će biti poslije, kada više ne bude ona, Frida. Da bi bila ona, trebalo joj je ovo tijelo. Sada joj je još preostao zadnji napor: prerezati onu tanku nit kojom se svijest još drži za tijelo, za svijet. Jer jedino tako može poletjeti i konačno se vinuti izvan i iznad svega, poput onog divnog leptira koji joj je jednom sletio na ruku.

A prije samo tjedan dana proslavila je svoj četrdeset i sedmi rođendan. Znala je da je to njen posljednji rođendan, posljednja šansa da okupi svoje prijatelje i da se od njih oprost. Cristi i Mayet okupale su je tako da su je posjele na stolicu postavljenu u kadu. Dugo su je sapunale i oprale joj kosu.

Frida nije dizala glavu. Izbjegavala je pogled u zrcalo preko puta kade. Klonula je zureći u batrljak, u nogu koje više nema. Ništa je na njenom tijelu nije rastuživalo kao pogled na goli, zaobljeni dio noge odmah ispod koljena s nježnom ružičastom kožom. Sjetila se zadaha prije amputacije, zadaha koji je dolazio od njene vlastite noge. Bio je to miris truleži, ali ne one vlažne i zagušljive biljne truleži ili kiselkastog skašenog voća. Činilo joj se, njena je noga zaudarala kao ostaci mesa u mesnici po najgoroj vrućini, zaudarala je neljudski, na smrt. Možda nije bilo tako, ali imala je osjećaj da se nije riješila toga smrada ni onda kad je noga amputirana i kad je rana zarasla. Ostao je u kutevima sobe, u pregibima pokrivača, ispod jastuka, ispod njenih pazuha. Nije se dao odagnati i pitala se osjećaju li ga i drugi, njeni posjetitelji koji pristojno šute i brzo napuštaju njenu sobu. Osjećaš li još uvijek taj smrad, Kity, pitala je. Ili možda haluciniram? Kity ju je pokušala umiriti. Umišljaš, govorila joj je, pa noga jedva da ima neki miris... Pažljivo je posušila i zamotala batrljak, a zatim joj pomogla da remenjem pričvrsti svoju umjetnu nogu, već obuvenu, koja je stajala naslonjena na zid kupaonice nekako suviše stvarna i zato jeziva.

U bijeloj haljini i crvenim čizmama, iako svjesna kičaste simbolike tih boja, tog se popodneva pojavila u dnevnom boravku. Njen režirani oproštaj bio je, naravno, morbidna ali

vesela predstava. Posljednji put u ulozi hrabre, ponosne, nepobjedive heroine gledala je svoje goste kako se tiskaju oko stola prepunog hrane i naprezala se da pokaže radost. Čitavog života nosila je tu masku radosti. Osim na svojim slikama. Kao i svaki klaun, živjela je dvostrukim životom. Sve te godine provedene u poniženju i samoći, sada je tome kraj, mislila je. Ljudi vide samo ono što žele vidjeti, samo kulise. Razumijevanje znači odgovornost. Razumijevanje bi obavezalo na pomoć. Čak i kad su mi željeli pomoći, moj im ponos to nije dopuštao, razmišljala je gledajući kako njen nećak Antonio pohlepno puni usta kolačima.

U njenom životu već dugo nije bilo zadovoljstva. A ipak, bilo joj je teško napustiti sve te ljude, kuću, stvari... Sjedila je za stolom i gledala razrezane zelene lubenice s crvenom utrobom, crvenom poput mesa. Bile su sočne i žive. Za razliku od mrtvog mesa njene noge. Već na sve gledam iz te perspektive, vrijeme je da odem, pomislila je.

Jedan dječak joj je prišao i ljupko spustio glavu na njeno krilo. Nekome će ipak nedostajati. Spustila je umoran poljubac na njegov meki obraz. Oprezno, kao da se bojala da bi ga mogla zaraziti svojim raspadanjem.

Miris dječakove kože. Blisko. Toplo. Koža. Dodir Maestrove tople kože noću u krevetu kad bi se preнула iz sna i sasvim se pripila uz njegovo usnulo tijelo grijući se uz njega, udišući njegov miris po začinima, duhanu, suhom voću. Maestro je mirisao tako jestivo da bi mogla zagristi u njegovo glatko tijelo od silne dragosti. Ili možda kako bi se uvjerala da on postoji, da je stvaran i leži pokraj nje. Da je samo mogla, da joj je bilo dano ostati tako opružena uz njega dok spava.

Nekada je dovoljna i sama prisutnost. Disati tiho, sve tiše.

Bojala se da će je smrt ugrabiti dok spava, kao u onom davnom snu nakon nesreće. Ponekad se budila gušeći se. Tada bi vikala. Kad se nitko ne bi odazvao, drhtala bi budna do jutra.

Dok je milovala dječakovu kosu, mislila je kako joj je teško dok sjedi s njima te večeri pretvarajući se da još ima snage. I kako više nema želje za predstavama.

U osam sati se pozdravila sa svima i povukla u spavaću sobu.

Zraka svjetlosti počivala je na plahti bjelinom od koje je željela pobjeći. Pogledala je injekciju na poslužavniku. Još jedan čas, pomislila je, još samo jedan čas.

Rukom je prešla preko praznog mjesta na krevetu. Njena prijateljica Adela bila je s njom kad je doktor Farill odlučio, krajnji je čas za amputaciju, ne može se čekati, bilo bi opasno. Frida je izvukla nogu ispod pokrivača i pokazala joj. Nije više imala prstiju. Noga je izgledala kao da nije bila dio ljudskog tijela. Sjećala se lica prijateljice kad je ugledala to nešto što je prije sličilo na osušenu granu nego na nogu. Odstraniti je bio je još samo tehnički dio posla. Ionako više ničem ne služi, rekla je razumna Adela, jedva prikrivajući mučninu. Sjeća se kako je tada dotakla svoju pocrnjelu, iskrivljenu nogu posljednji put. Nije osjećala ništa, niti svoje prste koji dodiruju kožu. Ponovno, po tko zna koji put, pomislila je kako joj je baš ta noga odredila sudbinu. Kao i zaboravljeni suncobran, Maestro koji je sišao sa skele da vidi njene slike, gola Kity u njegovom ateljeu... Ili je sve to bio samo niz slučajnosti?

U životu Natalije jedina slučajnost bio je njen susret s Trockim u Parizu. Da toga dana nije otišla na izložbu, ne bi ga susrela. Poslije se više ništa nije odvijalo slučajno. Natalijinim životom zavladao je volja i logika jednog jedinog čovjeka koji je progonio Trockog. Da ona sama onoga dana nije sjela u autobus, ne bi doživjela nesreću i bol se ne bi uselila u njeno tijelo i upravljala njenim životom. Slučaj je sudbina, rekla je sebi dok je opipavala svoju već mrtvu nogu, opraštajući se od nje.

Prije operacije gledala je dio svoga tijela kako trune i zamišljala kako će tijelo polako trunuti u sanduku pod zemljom i pretvoriti se prvo u istu takvu trulu hrpu usmrdjelog mesa, a

zatim će postati zemlja. Od te joj se pomisli smučilo više nego od samog smrada. Obećaj da ćete me spaliti, rekla je sestri. Kity je iskolačila oči i pogledala je ustrašenim pogledom koji je prezirala i koji bi Fridu obično razbjesnio. Obećaj mi! - izderala se na nju. Morala joj je obećati. I Maestro joj je obećao, iako ju je pokušao uvjeriti da bunca. Zašto govoriš o spaljivanju, pa bit će ti bolje nakon operacije, rekao je. Znala je da je to rekao samo zato što je još uvijek bila u stanju povisiti glas, dobro joj je bila poznata njegova moć samozavaravanja.

Kako se samo bojiš smrti, odvrtila mu je ironično. Maestro je problijedio i onako golem sagnuo se da je poljubi, iako je morao osjetiti neugodan bolesnički miris njenog tijela i zaudaranje noge iz tolike blizine. I u tom času učinilo joj se kako je Maestro hrabriji od nje, jer ona nije više podnosila slatkasti zadah gangrene. Čitavog je života mrzila tu vječno bolesnu, odvratnu nogu koja baš kao da i nije bila njezina. Kad su je napokon otpilili, mržnja - taj mračni dio nje koji je cijelog života zatomljivala i prikrivala veselošću - izbila je naglo na površinu. Bila je invalid, sada se to više nije dalo prikriti dugačkim suknjama ni glumom. Nedostajao joj je dio tijela i više nego ikada imala je osjećaj da je izložena i potpuno nezaštićena. Sva se njena obrana srušila. Nakon operacije zamrzila je sebe.

Kao da se ona odvratnost koju je osjećala prema nozi zadržala u ostatku tijela i trovala ga.

Kad je ostala bez noge, Maestro je naručio drvenu protezu. Proteza je bila savršeno izrađena, imala je oblik kakav njena noga nikada nije imala. Puni list, lijepo izrađeni prsti s lakiranim noktima, čak je i boja bila ista kao boja njene kože. Ta umjetna noga bila je daleko ljepša od prave i zato morbidno privlačna. Uzela bi je u ruke i razgledala sa znatiželjom i divljenjem. Gotovo mi i nije žao što sam ostala bez noge, sada imam ovu divnu zamjenu - mjesec dana nakon amputacije rekla je Kity s osmijehom. Bilo je to nalik na nju da izgovara takve zapanjujuće rečenice, pomislila je Kity. Nije joj ništa odgovorila. Moglo se lako dogoditi da joj Frida sljedećeg časa baci tu istu protezu u glavu, mijenjala je raspoloženja tako brzo da to nitko nije mogao pratiti.

Uz protezu, dobila je na dar i par novih crvenih čizama od najfinijeg telećeg boksa sa zvončićima izvezenim zlatnom žicom. Još su mirisale na novu kožu kad je otvorila kutiju. Bila je tako vesela, prvi put nakon operacije nasmiješila se Maestru, koji je stajao pokraj njenog kreveta očaran njenim dobrim raspoloženjem. Ne brini, Frida, još ćeš ti plesati, rekao je veselo. Zagrlila je nove čizme kao dijete novu igračku. Maestro je pogodio njen ukus, njenu boju i model. Znao je da će je podsjetiti na one stare dječje čizmice, prve koje je dobila nakon preležane paralize, koje su služile da sakriju tanju nogu. Nosila ih je i po najvećoj vrućini dok ih nije prerasla i dobila nove. Još ih je čuvala kao relikviju. Već tada, s prvim parom čizmica, svladala je vještinu kamufliranja. Nove crvene čizme poslužit će joj da sakrije protezu. Ponovno ću moći hodati, još bolje nego s bolesnom nogom, rekla mu je i poljubila ga, oduševljena.

Kad bi obula te čarobne čizme, da, tako ih je zvala, učinilo bi joj se na trenutak kao da je opet cijela. Njen izgled zavarao bi slučajnog prolaznika. Ali ona je već bila navikla na to da svojim izgledom zavarava, zavodi, fascinira. Hodanje s protezom bilo je nešto sasvim drugo. Zahtijevalo je novu vrstu napora. Morala je, poput djeteta, ponovno naučiti hodati. Najprije bi sjela na rub kreveta i ogolila batrljak. Kity bi joj kožnatim remenjem pričvrstila protezu. Trebalo ju je namjestiti tako da ostatak noge prijanja u ležište i ne žulja dok hoda, da joj drvena noga pruži oslonac, a istodobno bude udobna poput iznošene cipele. Zatim bi ustala uz pomoć sestre koja bi je primila ispod ruke i naglo povukla prema gore. Bila je mršava, nije imala ni pedeset kila. Kao da si vreća brašna, govorio je Maestro smijući se kad bi je podizao i smještao u krevet. Taj ga je nerazmjer među njima zabavljao - doista su izgledali kao slon i golubica, kako su ih zvali prijatelji. Činila se smiješno malom i lakom uz onako golemog čovjeka. U početku bi stajala neko vrijeme oslanjajući se samo na svoju vlastitu nogu. Trebalo je uhvatiti

ravnotežu, a nije se usuđivala rasporediti težinu i na drugu, novu, nogu. Nakon amputacije, osjećaj da je njena noga još uvijek na mjestu, bio je jači od činjenice kako sada umjesto noge ima protezu. Ali upornost je uvijek bila njena jaka strana. Pridržavajući se za Kity ili Maestra, za krevet, stol ili stolicu, uvježbavala je prve korake.

Njeni su koraci u početku bili ukočeni kao da joj je cijelo tijelo drveno. Samo ju je želja da nosi crvene čizme natjerala da ustraje. Živcirala ju je sporost i nespretnost vlastitih pokreta. Uvjeravali su je kako će to s vremenom nestati, da će pokreti omekšati i da će naučiti hodati opušteno, prirodno, kao da je to uopće ikada mogla.

Iako malodušna, nije odustala od vježbanja. Maestro je bio oduševljen napretkom. Kad je jednom neočekivano naišao i našao je kako nešto radi u kuhinji, kleknuo je i poljubio protezu. Sve će biti dobro, ljubavi, rekao je, hodat ćeš, čak ćeš i plesati, znam ja tebe. Pogladila je njegovu već prorijeđenu sijedu kosu. Dirnule su je njegove riječi i nije imala snage reći kako je već kasno i kako nema više snage za ples.

Ali, zaplesala je. Poslije joj se činilo da je to samo sanjala, ali nakon samo tri mjeseca vježbanja toliko se navikla na protezu da je zaista mogla plesati. Okretala bi se oko sebe sigurnija u svoje noge nego ikada ranije. Znala je čak zaplesati komplicirani ples *jarabe tapatio*, čije je korake naučila još kao sasvim mala. Zanesena, zaboravila bi na nogu i plesala sve brže i brže dok ne bi malaksala sjela na krevet, zadihana, zaljubljena u pokret. Frida, jednonoga žena, dođite i pogledajte kako pleše! Cirkus je u vašem gradu još samo danas, ne propustite priliku! - smijala se Kity. Bilo je to posljednji put da je, iako već bez noge, imala osjećaj slobode pokreta. Dok je plesala, zvuk potpetica odjekivao je na drvenom podu, i to je bio zvuk njene pobjede, još jedne pobjede nad tijelom, nad samom sobom. Opet je bila na nogama, opet je na čas bila ona stara Frida.

Čizme, ortopedske cipele, korzeti, proteze, kolica - čitavog je života trebala pomagala. Sasušena noga na početku života, odrezana na kraju.

Između ta dva događaja - nesreća, Maestro i napor da preživi i prikrije šepavu nogu, ožiljke, bolesti, bol, tugu, usamljenost. Nepodnošljivu usamljenost.

Drvena noga joj je na čas povratila volju za životom. No, uzalud je naučila kako hodati, bolovi u leđima postali su tako jaki da bi jedva ustajala iz kreveta. Iako je odmah nakon operacije osjetila olakšanje, bilo joj je posve jasno da se više neće oporaviti, da se osteomijelitis neće povući. Hodanje više nije bilo vrijedno napora. Onoliko koliko se kretala, invalidska kolica bila su joj sasvim dovoljna. Nije joj preostalo ništa osim tableta za umirenje, tableta za spavanje, injekcija protiv bolova. Umiriti bol, uspavati demona, to joj je još jedino bilo na pameti. Tablete je gutala tako da bi ih istresla na dlan ne brojeći ih. Nije više mogla slikati. Bila je svjesna predaje. Tonula je, nestajala. Kao da je amputacija bila ona jedna operacija previše.

Tijelo joj se sve više urušavalo, ona unutrašnja životna supstanca se potrošila. Ostala je još ljuštura, krhka i prozirna struktura, kao kod nekih vrsta kukaca.

Osjećala se kao ranjena životinja koja umire sama u šumi.

Isto uzavrelo nebo i pusta, neplodna zemlja kao na slici Djevojčica sa maskom smrti. Usamljeno biće ovoga puta nije dijete nego jelen s ljudskim licem. To je žensko, Fridino lice, ali ona na glavi ima muške rogove. U tijelo jelena zabijene su brojne strelice. Iz rana lije krv, potočići krvi slivaju se niz još živo tijelo plemenite životinje. Na prvi pogled izgleda kao da će se ranjeni jelen svakog časa srušiti, svaka bi se ovako pogođena životinja već srušila. Ali ne i Frida. Životinja je naslikana u skoku, teško je reći dopiru li joj rane do srca, čak ni ona na vratu iz koje najviše krvari. Fridino lice je mirno: možete me gađati ali me vaše strelice neće

dokrajčiti. Moja je volja za životom jača od rana. Rane me bole, ali navikla sam podnositi bol. Preživjet ću. Životinja Frida će preživjeti. Neće se srušiti na zemlju. Neće zalutati među drvećem. Neće je sustići lovci ni psi. Izbjeći će smrti, još jednom.

Posljednjih nekoliko dana pred očima joj se više puta pojavila slika tog njenog ranjenog jelena. Znala je, strelice su prodrle preduboko. Jelen će iskrvariti, pasti, već je pao. Ni nove crvene čizme ni proteza neće joj više pomoći da ustane, stane na noge i pobjegne lovcima. Preostalo joj je čekati smrt. Ili će, možda, ipak pokušati ustati, još jednom?

Deset dana prije smrti četiri je sata po kiši, zajedno s Maestrom, sudjelovala u uličnom maršu solidarnosti s vladom Guatemale. Doktor joj je zabranio izlazak. Ona ga, naravno, nije poslušala. Nije pokušala hodati, za to je već bila preslaba. Sjedila je u invalidskim kolicima. Maestro, koji je pred sobom gurao kolica, stalno je zapitkivao je li joj hladno i provjeravao je li dobro zaogrnuta dekom. Nije osjećala ni hladnoću ni toplinu. Bila je s njim ta četiri sata, s ljudima, na ulici.

Na fotografiji njenog posljednjeg pojavljivanja u javnosti lice joj je mršavo, oči upale. Glave pokrivene rupcem, očigledno se naprežući da se osmijehne, izgledala je kao da joj je šezdeset godina, a ne četrdeset i sedam, koliko je za koji dan trebala navršiti. S naporom je podigla desnu ruku i stisnula šaku. Njena patetično mala šaka i mršava ruka više nikome nisu prijetile. Maestro je položio svoju ruku na njeno rame kao da je štiti, ali zaštititi je nije mogao. Fridu nitko nije mogao zaštititi od nje same.

U maršu su sudjelovale tisuće ljudi. Osluškivala je zvuk njihovih koraka, zvuk ljudske mase. Čula je kako pjevaju Internacionalu, pjesma je počela negdje daleko na začelju, a zatim je u valovima došla i do njih u prvim redovima. Netko joj je u prolazu u krilo položio crveni karanfil i odjednom je pomislila da prisustvuje vlastitom sprovodu. Uхватила ju je tuga.

Zašto je toga hladnog dana po pljusku, usprkos zabrani liječnika, otišla na demonstracije riskirajući upalu pluća? Je li bila svjesna opasnosti? Ideologija je više nije zanimala. Ni njeno zdravlje je nakon amputacije više nije zanimalo. Ali željela je biti s Maestrom, pokušala je biti dio njegovog života do samog kraja.

Znala je da joj se približava kraj kad ju je napustila taština i kad je toga dana - ustvari prije samo deset dana, a kako joj se to sada čini daleko - izašla na demonstracije bez trunke šminke na licu, bez frizure, bez šarene odjeće. Još nedavno ne bi takva mogla izaći, osjećala bi se kao da je gola.

Izgled je za nju bio objava postojanja. Nije to bilo samo pitanje estetike, radilo se o taktici namjernog skretanja pažnje sa svojih mana. I još važnije, o želji da bude viđena. Vikala je: Gledajte me, živa sam!

Njeno je ukrašavanje imalo isti smisao kao i okvir autoportreta na slici Okvir, koji je integralni dio slike. Bez ptica i cvijeća koji uokviruju njeno lice, ne bi postigla vedrinu kojom slika odiše. Žarkocrvena, ružičasta, narančasta i plava boja odražavaju se na njenom licu poput odsjaja sunca na vodenoj površini. Okvir zapravo dominira tom slikom, iako Frida pazi da se pogled gledatelja ne zaustavlja samo na okviru koji sugerira egzotiku. Okvir upućuje na lice, na njen osmijeh. Ovo je jedan od rijetkih autoportreta na kojima se nazire smiješak. Sa žutom krizantemom u kosi, na plavičastoj pozadini, slika Okvir je kao i svi njeni autoportreti izraz njenog unutrašnjeg stanja.

I svoju zadnju čistu, preciznu sliku, Autoportret s dr. Farillom, naslikala je bez taštine. Fridina je kosa uredno počešljana ali bez ukrasa, odjevena je jednostavno, u crnu suknu i široku bijelu tuniku. Lice joj je izmučeno, izraz ozbiljan. Kao da joj nije bilo dosta naslikati svoje ranjeno tijelo, sada slika sebe u zadnjoj životnoj fazi, tijelo koje je bespomoćno klonulo u

invalidska kolica. Razgolićuje se još jednom, na nov način. Koliko načina postoji da se pokaže degradacija tijela? Soba je prazna. Portret doktora na štafelaju je minuciozan, gotovo fotografski. Frida u ruci drži paletu, ali, umjesto boja, na njoj je golemo ljudsko srce. Iz kista kaplje krv.

Ali nije se radilo samo o tome da nije imala snage za uređivanje. Mogla je zamoliti služavku ili Kity ili neku prijateljicu da joj počešljaju kosu i upletu vrpce i cvijeće kao obično. Ali za tim više nije osjećala potrebu. Taština je nužno (uvijek) povezana s tijelom, sa životom. A toga dana Frida je već bila negdje drugdje, izvan svog tijela.

Zrcalo je još uvijek bilo pričvršćeno na krevet iznad uzglavlja. Mjesecima je gledala kako se sve više pretvara u vlastitu karikaturu. Neka, sve manje poznata, žena ležala je u njenom krevetu, zauzimala njeno mjesto, govorila kroz njena usta. Kad je bila našminkana, njeno je lice bilo još samo groteskno. Oči je isticala crnom olovkom, ali kako ruka više nije bila sigurna, crte nisu bile ravne i precizne. Umjesto očiju, vidjela je dvije crne mrlje razlivene boje. I onu krvavo crvenu rupu koja bi trebala predstavljati usta. Kao da joj se to lice iz zrcala rugalo i govorilo joj: Ti više ne stanuješ ovdje. Otiđi već jednom, makni se, zauvijek.

Napokon je iz ladice izvadila dvije bočice morfija. Dvije, za svaki slučaj. Stisnula ih je u ruci i pričekala da se ugriju.

Kad god bi se sjetila kako je već jednom umirala, kad god bi se pokušala prisjetiti svih operacija i koliko je puta naslikala svoju i tuđu smrt, sve te kosture i lubanje, svoje mrtve fetuse i tuđu mrtvu djecu, pitala se što je još drži na životu. Što to još nije obavila? Dočekala je otvorenje svoje prve meksičke izložbe, proslavila je rođendan, vidjela je prijatelje, u sebi se od svih oprostila, pa i od Maestra. Njeni najbliži su znali da ta promjena, klizanje prema dnu, traje već tri godine. Živjela je zato što nije prihvaćala svoju stvarnost. Sada ju je prihvatila. Odustala je od borbe. Ponekad danima nije govorila, samo je gledala kroz prozor u dvorište. Drveće, ptice, kišu. Nebo. Bila je budna ali potpuno odsutna. Cijena savladavanja bola bila je odsutnost, trajanje, a ne život. Njenim životom upravljao je Demerol.

Sada je još samo željela da je smrt ne zatekne nespremnu. Zašto bi čekala jutro? Zašto bi, kojim pravom, molila Kity za smrtonosnu injekciju kad je još uvijek imala toliko svijesti da je mogla donijeti vlastitu odluku? I toliko snage da je izvrši. Jer kad bi bila pri svijesti, bojala se da će zatvoriti oči i otići, nesvjesna kako odlazi zauvijek. Nije znala zašto, ali strah od nesvjesne smrti bio je jači od straha od same smrti.

Poželjela je da Kity bude pokraj nje i da je drži za ruku, kao i toliko puta do sada kad bi se bijela gaza s eterom približila njenom licu u operacijskoj dvorani.

Bila je mirna. Njen kraj, znala je, neće biti drugačiji od uspavljivanja pred operaciju. Bit će to tek nagli gubitak svijesti, nikako drama s plakanjem i samrtničkim hropcem. Osjeća da je na ovome svijetu drži samo njen prkos i želja da se ne prepusti smrti, nego da njena smrt bude njena odluka, samo njena.

Prisjetila se samoubojstva Dorothy Hale. Kad je po narudžbi jedne gospođe u New Yorku naslikala portret preminule mlade glumice, njene prijateljice Dorothy Hale, koji je ova željela pokloniti njenoj majci, gospođa je bila duboko uvrijeđena mračnom slikom koju je dobila. Umjesto portreta prelijepa djevojke, Frida je naslikala njeno samoubojstvo. I kao u filmu, naslikala ju je kako pada s nebodera, kao sasvim malu figuru pri vrhu koja se povećavala približavajući se tlu. I napokon, Dorothy kako leži na pločniku, mrtva. Ukočena poput lutke, otvorenih očiju, u elegantnoj crnoj haljini koja se pri padu nije niti zgužvala. Ispod njene ljupke glave širi se lokva krvi i samo je njeno lice poprskano s nekoliko kapljica. Zgrožena gospođa poslije je priznala kako je htjela uništiti sliku.

Bila sam tako nemilosrdna, tako okrutna prema jednoj Dorothy. Ta slika... tako hladna. Zato što sam prezirala samoubojice. Bila sam bijesna na nju. Zato što je bila mlada. Zato što je bila lijepa. Zato što je bila zdrava i sve je to bacila kroz prozor. Bila mi je muka od pomisli da je prezrela život, da ga se odrekla. Da je samo jednom, jedan jedini put osjetila bol koju sam ja svakodnevno osjećala - mislila sam dok sam slikala - ili da je morala ležati u gipsanom oklopu, nepomična, samo tjedan dana, ne bi se odlučila na skok. Veselila bi se svakom trenutku koji bi provela bez bola, slobodna od oklopa. Uvijek sam vjerovala da je samoubojstvo najlakši izlaz i zato kukavički čin. A kukavice nisam podnosila. Svaki čovjek nađe barem jedan razlog da poželi sebi oduzeti život. I nije se lako suočiti s tom prazninom. Ali još je teže živjeti u sustanarstvu s demonom boli. Svatko je dužan napraviti najbolje što može od onoga što ga je zapalo jer smisao života je upravo življenje samo. Postojati, usprkos svemu. Osjećati, gledati, sudjelovati. Veseliti se. Nije nam dana druga šansa, drugi život.

Zato tada nisam bila spremna oprostiti Dorothy samoubojstvo. Zato je slika hladna, na njoj se ne vidi njena usamljenost, patnja koja ju je razarala i onaj trenutak kad se našla na rubu ponora, sama. Njeno mirno lice ne odaje užas s kojim se morala suočiti, krik koji je odjeknuo toga ranog jutra dok je padala kroz maglu. Ili je možda ipak, trenutak prije nego što je zakoračila u prazninu, bila mirna, pomirena s odlukom? Jer izvjesnost, bilo kakva, donosi smirenje.

Otkrila sam poslije - prekasno za sliku - da postoji granica. Ljudsko biće ima pravo na takvu vrstu odluke kad nad svojim tijelom i nad svojim životom izgubi svaku kontrolu. Kad postojiš još samo kao olupina, školjka, truplo koje je već zaposjela smrt. Kad život više nije život nego biološko trajanje, kad traješ kao što traju nežive stvari. Tada je smrt utjeha.

Morala je otići. Bilo je ponižavajuće tako umirati, dio po dio. Trajalo je predugo, bojala se ravnodušnosti ljudi oko sebe. Čovjek se ne može predugo trošiti na sažalijevanje, to je naporno, iscrpljujuće. Vidjela je to na Maestru i Kity, na nećakinji i prijateljima, na liječniku, čak na služavci. Kad bi ušli u njenu sobu, primijetila bi na licu promjenu, kao da su prije toga stajali pred vratima i namještali osmijeh koji im ne stoji najbolje i jedva prikriva tragove nečeg drugog. Nestrpljenja? Iznenadjenja? Kao kad ispod kape ispadnu pramenovi neoprane kose. Ponekad proviri i radost, vesele se što je još živa. Još - to je za njih ključna riječ. Ali kad umiranje traje i traje, zasićenje nastupa od trenutka kad je smrt izvjesna. Preostaje čekanje. Izvjesnost nije izlika za nestrpljenje - pokazati nestrpljenje bilo bi nepristojno - ne, nije im mogla zamjeriti njihovu slabo prikrivenu ravnodušnost.

Odlazila je jer joj se vratio stari osjećaj nemoći i srama, jer u sebi nije našla više ništa čime bi se tome osjećaju suprotstavila. Duh je bio umrtvljen sedativima, oči zamućene, pokreti teški. Preostalo joj je zapomaganje, psovanje, zazivanje milosti. Što je bilo najgore, bila je ponovno svedena na nemoćno dijete, samo ovoga puta bez nade. Tijelo joj je bilo posve potrošeno, biće iznutra već usahlo. Prije je bila bolesna, ali ne samo i isključivo bolesna. Sada je smrt ispunila njenu kožu kao da je njen kaput. Namjestila je rukave, popravila okovratnik, udobno se smjestila i čekala. Za nju nije ostavila prostora. Frida je bila istisnuta jer smrt je bila posve ravnodušna prema tijelu osobe koju je zaposjela.

Zato je samoubojstvo bilo logičan izlaz. Njena odluka, bila je u to uvjerena, proizašla je iz hrabrosti, a ne iz slabosti. Ili straha. Bit će to čin *moje* volje prije potpune dezintegracije ličnosti, čin prkosa, pomislila je.

Kad je razmišljala o razlozima, znala je da je trebala nježnosti i da Maestro za nju više nije imao vremena, ne onoliko koliko joj je trebalo. Kako mu je mogla reći da joj treba sve njegovo

vrijeme? Uspijevala ga je prisiliti da sjedi uz nju samo kad je bio uvjeren da joj je doista jako loše. Tada bi sjedio uz nju sat ili dva dulje. Bila je svjesna da je, moleći za njegovu milost, činila ono što je čitavog života prezirala. Jednako tako je znala da se nakon nekog vremena samilost otopi i da u čovjeku ostaje još samo umor. Maestro se branio od njene ucjene. Dovala ga je do toga da bježi ljubavnici, politici, drugim ljudima. Što dalje od njenog bolesničkog kreveta.

Nakon njena dva nespretna pokušaja samoubojstva u posljednjih godinu dana, Maestro ju je uvjeravao kako mu je potrebna i kako bez nje ne može živjeti. Sada joj je jasno da je to bila laž, lijepa i plemenita, ali ipak samo njegova laž. I još jedan dokaz njene taštine i samoobmane. Jer već neko vrijeme živio je bez nje.

Još je ležala na svom krevetu i micala se, sasvim malo. I jedva govorila. Ali to više nije bilo isto biće i Maestro je to znao. Još su ga samo sažaljenje i dužnost primoravali da bude uz nju. Više nikome nije bila potrebna, i to je bio dobar povod za odlazak, između ostalih. A razlog je bio očigledan: gubitak kontrole, raspad, nepostojanje.

Oprosti mi, dragi moj, bila sam gruba prema tebi. Nepotrebno gruba i ogorčena. Ne želim takva otići, ali nemam više vremena ni za što drugo osim da te zamolim za oprost. Pogriješila sam u očekivanjima. Očekivala sam od tebe više nego što itko može dati. S kojim pravom? Zbog toga što sam i od sebe očekivala više? Zato što sam morala u životu tražiti više da bih dobila barem nešto? Jednostavna i sasvim očekivana opravdanja... A ipak, trebao mi je čitav život da shvatim kako svi ljudi nisu jednaki i kako čine samo ono što mogu, da daju samo koliko imaju - i da je to dragocjeno. Bila sam slijepo malo biće koje se očajnički borilo da preživi. I bojim se da u svojoj kratkovidnosti nisam vidjela ljude onakve kakvi jesu, nego kakvi bi trebali biti. I sebi i tebi nanijela sam nepotrebnu patnju. Da, sada vidim da sam od života očekivala više od patnje. Tvoja je ljubav, Maestro, trebala biti rješenje svih mojih problema. U ljubavi sam vidjela spas. Ljubav je bila moja religija. Čovjek valjda ima potrebu izmisliti nešto poput boga. Što je drugo moglo slijediti nego još veća patnja i još veće razočaranje? Jer spasa nema.

Na koncu konca, što je ljubav? Sad mi se čini da je to tek riječ za čitav niz osjećaja, od nježnosti do solidarnosti i strasti. Jer ne treba zaboraviti da je jezik neprecizan instrument, za razliku od slikarstva ili muzike. Ljubav je zajednički nazivnik, obična košara u koju čovjek trpa svašta. Svaštara, dakle.

Kasno je sada reći da sam ti svojim pretjeranim očekivanjima da me usrećiš i da me tako spasiš, na leđa navalila preveliku odgovornost. Bio si moja opsesija, moja fiksacija. Tvoje je ime za mene bilo sinonim za sreću. Naravno da nisi mogao činiti čuda jer to nije bilo u tvojoj moći. Kriva sam, Maestro, što sam te pretvorila u boga i dala ti božanski zadatak, a zatim bila razočarana kad ga nisi ispunio. Jadna luđakinja, ta tvoja Frida, neponošljivo zahtjevnica i zato nepodnošljivo nesretna.

I što je najgore, vjerovala sam čvrsto da *imam* pravo na tebe, na ljubav, na život. Ne, čovjek nema nikakva prava niti garancije, ni za što. On postoji, koprcu se, manje ili više je usamljen, i to je sve.

Čovjek ne može dati više nego što ima, pomislila je i sjetila se jednog davnog i gotovo posve zaboravljenog događaja kada je to i sama iskusila s mladom djevojkom koja se pred njom ubila. Sjetila se njenih ludih očiju u kojima se gasila svjetlost. Bila je opsjednuta Fridom i sanjala je o tome da s njom vodi ljubav. Ali ona je prema njoj osjećala samo odbojnost. Zabranila je da je puštaju u kuću. Ipak, tog je dana došla k njoj u atelje, mora da služavke nije bilo kod kuće kad joj je to uspjelo.

Čim se pojavila na vratima, zaprijetila je Fridi neka joj se konačno smiluje ili će se ubiti.

Frida je - sjeća se dobro - prasnula u smijeh. Smijala se glasno, objesno, okrutno. Luđakinja je ponovila: Ubit ću se. Frida je stajala i gledala je. Njeno je lice bilo blijedo. Donja usna nekontrolirano je drhtala. U ruci koju je ispružila prema njoj vidjela je bočicu, ali nije se pomakla, nije je pokušala spriječiti da proguta njen sadržaj. Njenu prijetnju nije shvatila ozbiljno.

Djevojka je nato naglo iskapila prozirnu tekućinu. Frida je gledala kako djevojka pada, kako joj se suknja zadiže i otkriva sablasnobijela bedra, kako se bočica kotrlja po podu. Stajala je iznad nje, nije se micala. Nije zvala pomoć. Nije osjećala ništa dok su oči umiruće djevojke gledale ravno u nju.

Nikada je zbog toga događaja nije zapekla savjest. Dapače, osjećala je gađenje prema emocionalnoj ucjeni i prezir prema odbacivanju života. Sada je prvi put osjetila gađenje prema sebi. Po čemu se ona razlikovala od te djevojke? Zar nije bila opsjednuta Maestrom, zar nije pokušavala izazvati njegovu samilost iz dana u dan prisiljavajući ga da provodi vrijeme s njom protiv svoje volje? Zar ga nije emocionalno ucjenjivala? I napokon, zar nije i sama već dva puta pokušala samoubojstvo, na isti način i iz istog razloga kao i ta luda djevojka? Jednom je to Maestro protumačio napadom ljubomore, drugi put pijanstvom. Oba je puta bio u pravu, ali povod je bio najmanje važan.

Sinoć, ustvari bilo je to prije samo nekoliko sati, čula je doktora kako upozorava Maestra da joj je jako loše. Da, da, odgovorio mu je Maestro odsutno. Ali stvarno joj je loše, ponovio je doktor upozorenje. Da, rekao je Maestro i nastavio razgovarati o nečemu drugom. Te je riječi primio kao usputnu informaciju, ravnopravnu tolikim drugima - da mora platiti neki račun, odgovoriti na pismo odvjetnika, nazvati galeriju... Da, da, Fridi je bilo loše, ali to nije bilo ništa novo ni neočekivano.

Iako u groznici, čula je ozbiljan ton i inzistiranje u doktorovom glasu. Čula je i Maestrov nervozni, umorni odgovor. I kao da je u njoj toga trenutka konačno nešto puklo. Onaj zamišljeni kameni stup se srušio, kičma se prelomila, pukla je ona jedna jedina tanka nit koja ju je još držala među ljudima.

Vrijeme je, odlučila je, došlo je vrijeme.

Kad se prošli put pokušala ubiti, bio je to nepromišljen, očajnički, amaterski pokušaj u trenutku rastrojenosti. Poput one djevojke, izvukla je sve svoje zalihe tableta iz ladica i kutija, istresla ih, pomiješala i progutala. Posljednje čega se sjećala, bio je osjećaj olovne težine u kopcima i udovima. Nije se pripremila, bio je to čin očajne osobe.

Barem se uvjerila kako je lako i bezbolno otići. Donijela je zrelu i racionalnu odluku sada, dok je još potpuno vladala sobom. Željela je vladati sobom do kraja. Previše je dobro poznavala smrt da bi joj se predala pod njenim uvjetima. Uvjete svoje smrti, kao i svoga života, odredila je sama. Znala je, mnogi će pomisliti da osoba koja toliko voli život ne može dići ruku na sebe, ne uviđajući da je baš to njen razlog: osoba koja diže ruku na sebe želi preduhitriti trenutak koji je odabrala smrt.

Kasnije, kad su liječnik i još neki posjetitelji otišli, ostali su sami. Izvadila je prekrasno izrađen starinski zlatni prsten. Zašto mi dar daješ sada, začudio se Maestro.

Zato što slutim da ću te uskoro napustiti, odgovorila mu je.

Ali on je nije slušao, nije čuo njene riječi. Kao i toliko puta do sada, imala je osjećaj da joj riječi cure iz usta poput sline, da su u njegovim ušima to neki nepovezani zvukovi, besmisleno trabunjanje, bučni slap. Možda je ne čuje jer vidi da otvara usta kao riba i da ništa ne izlazi, samo voda. Ili mu izmiče smisao riječi, njihov zvuk se odbija od njega i vraća njoj kao prazna jeka. Ne čuješ me, ne čuješ me, znala je urlati i udarati ga šakama po prsima, dok bi se on

iskreno čudio. Ali već joj je sasvim ponestalo snage za objašnjenja.

Bila je sigurna da će Maestro srediti da se njeno samoubojstvo ne pretvori u skandal, baš kao što je to učinio i za onu djevojku. Nikada se nije saznalo za taj slučaj. Učinit će to zbog nje, ali i zbog sebe. Maestro neće dopustiti da samoubojstvo pokvari sliku njegove supruge, izvanredne, iznimne osobe koja je živjela i slikala sudbini usprkos - vesele, snažne, blistave Frida. Uostalom, koga zanima slaba i očajna Frida, koja više ne može slikati, Frida čije se tijelo raspada od infekcije, a duh rastače od droge?

Doktori će, naravno, ustanoviti vjerojatni uzrok smrti, i to će biti službena verzija. I tako će slika nepobjedivog Fridinog duha ostati očuvana za buduće generacije.

Ipak, njen dnevnik i njene slike i crteži iz tih zadnjih mjeseci svjedoče o rastakanju njene ličnosti, ali i o njenoj svijesti o tom procesu.

Frida je također bila svjesna da je već tada mit o njoj bio jači od istine i da ionako nitko neće povjerovati da je počinila samoubojstvo.

Gdje si sada, Kity?

Za sat-dva ući ćeš u sobu i naći na krevetu moje tijelo koje se hladi. Znam da ćeš najprije u nevjerici dodirnuti moje lice jer smrt je, začudo, uvijek neočekivana, čak i kad je to samo pitanje dana ili sati. Zato se nadam da ćeš se brzo sabrati i najprije mi zatvoriti usta. Donju čeljust treba samo gurnuti prema gore, prije nego nastupi kočenje. Ne znam događa li se to zato jer duša umrlog izlazi baš tuda, ali sigurno bi se složila da je prizor razjapljene čeljusti prilično odvratn.

Zatim ćeš me izljubiti, a tvoje će suze kapati po mome licu i kosi koja će još rasti. Sjećam se kad smo kao djeca o tome zajedno čitale ležeći u krevetu i nismo mogle vjerovati da kosa i nokti rastu još danima nakon smrti jer su još uvijek živi. Što je smrt, pitala si me, kada je čovjek, zapravo, mrtav? Sada ti mogu odgovoriti: biološke funkcije nisu važne. Važan je smisao. Smrt je kad ti od tvog života ne ostane više ništa, zapravo ti je svejedno da li još dišeš i rastu li ti kosa i nokti. Ti ionako više ne postojiš. Zato, obriši suze, Kity. Odlazim u miru jer više nisam ja. Pogledaj samo moje posljednje slike i sve će ti biti jasno. A i zbog toga što je briga za mene postala pretežak i besmislen teret. Ja sam samo malo ubrzala taj odlazak, tek toliko da ja (a ne ona!) budem ta koja će odlučiti o tom trenutku.

Ne znam bih li toliko dugo izdržala bez tebe, da nisi bdjela uz mene i brinula hoću li pojesti juhu ili dječju kašicu, uzimam li sve lijekove ili previše njih, jesam li zaspala. Kupala si me i oblačila, davala mi injekcije i previjala moj nesretni batrljak. Spavala si u kući i pravila mi društvo kad Maestro za to više nije imao ni snage ni volje. Ne mogu opisati bol koju sam osjetila kad sam te ugledala s Maestrom. Kad sam naslikala izmrcvarenu ženu iz koje na sve strane lipti krv, nikada ti nisam rekla da sam slikajući je zamišljala da si ubojica na njoj bila ti, a ne Maestro.

Da, bila sam nakon toga poput leša, iz mene je iscurio sav život. Ljubav te slomi. Najprije si cijela, a zatim se raspukneš, poput oraha. Vidiš svoje rane, svoju голу krvavu unutrašnjost. Vjerovala sam u njegovu ljubav, ona je bila odgovor na sva moja pitanja, rješenje za moju patnju. U mojoj je imaginaciji njegova ljubav imala moć izlječenja mojih bolesti, spašavala me od usamljenosti. Vjerovala sam da ljubav može uskrsnuti i mrtve. Bilo mi je teško izdržati vašu dvostruku izdaju. Naročito tvoju. Ali, zahvaljujući svemu tome, oslobodila sam se iluzije. Shvatila sam da mi je ta ljubav bila neka vrsta invalidskog pomagala, poput štake ili korzeta koji mi omogućavaju da preživim.

Ipak, nisam se mogla odreći ni tebe ni Maestra. Panika od tavorenja u mojoj samici bila je veća od bijesa i prezira koje sam prema vama osjećala. Kasnije mi je tvoja privrženost i

nježnost pomogla da zarastu one iste rane koje si mi zadala. Ti si, naravno, znala o ljubavi mnogo više nego ja, o tome kako ljubav može biti brutalna. Muž te tukao, ostala si živjeti sama s dvoje djece... Kakve si ti iluzije mogla imati o ljubavi, muškarcima, braku, osim povremenog samozavaravanja. A ja sam bila zaslijepljena i nezasićna. Bojala sam se, Kity, da ne ostanem prepuštena sama sebi i svojoj bolesti. Oprosti mi moju sebičnost, ako možeš.

Kasnije sam ti bila zahvalna jer sam zbog tebe počela ozbiljno slikati. Kad je bol postala neizdrživa, kad je zaprijetila da će me ugušiti, morala sam je izbaciti iz sebe.

Što sam bila bolesnija, Maestro je bio udaljeniji. Nitko osim tebe nije mogao podnijeti toliku količinu užasa. Bolest ne zbližava, bolest udaljava - najprije dolazi sažaljenje, a zatim fizičko udaljavanje. Tko ne bi pobjegao već od samog vonja moga tijela? Prije je znao leći pokraj mene i čitati mi ili pričati dok ne zaspim. Na koncu sam ga morala moliti da barem posjedi uz mene, makar kratko. Ni to nije mogao. Odlazio je žurno. Kamo? Nisam više pitala.

A ti, ti si mi previjala odvratne rane na leđima, od kojih su svi bježali, kad sam ležala zarobljena u gipsanom korzetu dok mi se leđa nisu pretvorila u gnojnu ranu. Čistila si me i prala kad nisam mogla sama na zahod. Kao kakva pokajnica, a možda si to i bila. Možda si tako izdržavala kaznu koju si sama sebi nametnula, pokora je bila tvoj način iskupljenja. Mogla si sve to prepustiti drugima, sestrama, služavki. Ali nisi. Kako si samo plakala kad si mi oprala nogu prije amputacije. Činila si to nježno i pažljivo, kao da pereš svoje vlastito dijete, a ne moju sasušenu gangrenoznu nogu. Doista sam ponekad bila tvoje dijete, zahtjevno i razmaženo, ni nalik na tvoja dva mala anđela.

A evo kako, na kraju, izgleda moja računica: trideset i dvije operacije u četrdeset sedam godina života. Zapravo, ako računam da sam prvu operaciju imala s osamnaest godina, bilo je to i više od jedne operacije godišnje. Moja je jedina utjeha, ako to uopće može biti utjeha, da sam od svog života pokušala napraviti nešto.

Sestrice, moje je tijelo uvijek bilo moj zatvor, a sada, evo, postaje i grobnica.

Usamljenost je bila gora od boli, pomislila je, usamljenost u koju ju je bol zarobila i na koju je bila osuđena čitavog života.

Nije bilo Kity. Nije bilo etera. Njen instrument smrti bila je šprica. Odlučno je pružila ruku i uzela je. Bila je hladna na dodir. Mirno ju je napunila tekućinom iz bočica, još toplih od njenog dlana. Mislila je kako ju je konačno sustigao onaj oblak iz djetinjstva. Još jednom se nad nju nadvila njegova tamna sjena, ali nije imala kamo pobjeći. Nije ni željela bježati. Bila je bez očekivanja, bez nade. Ali je barem imala snage ostati dosljedna sebi.

Je li ponovno osjetila poznati vonj sažaljenja u mirisu ruža koje je donijela Kity? U redu je, pomislila je, da živi sažaljevaju umirućeg jer tako sažaljevaju i sebe.

Na trenutak joj se učinilo kako već lebdi i na sve gleda odozgo. Napokon se osjećala onako kako je žudjela čitavog života. Bila je leptir. Zamislila je kuću nakon svog odlaska, sobu, svoj prazni krevet. Znala je da će Maestro, Kity i njeni prijatelji biti tužni, neko vrijeme. Mislit će na nju, neko vrijeme. Zatim još samo povremeno. Postojat će kao daleka uspomena. Već je, zapravo, i bila uspomena, i to joj je bilo drago. Više nije bila Frida koju su poznavali, jer sada, na kraju, više nije bila ona. Njene su slike bile ona.

Pomislila je još kako je oduzimanje života, posljednji čin njene volje, taj mali ubod iglom, zapravo njen posljednji istinski poraz. Ne njena odluka, niti sam čin, već način na koji je odlazila. Činjenica da je primorana zadnjim mrvicama snage sama sebi oduzeti život, nakon toliko napora da preživi.

Prisjetila se kako je prije posljednjeg susreta sa smrću, prije gotovo trideset godina, oblizala usne s okusom naranče i kako je u tom trenutku bila živa, tako nezaboravno živa i još neokrnjena njenim dodirrom.

Ubod nije ni osjetila. Preplavila ju je bjelina.

Bijelo, a ne crno, bila je boja njene smrti.

Na kraju joj se učinilo kako se otvaraju vrata i u njenu sobu ulazi njena bezimena prijateljica iz djetinjstva. Kao nekada davno, primila je za ruku. I kao nekad, Frida joj se potpuno prepustila.

[1](#) Fizička bol ne samo što ne dopušta jeziku da ga opiše nego ga razara, primoravajući ga da se povuče u stanje koje mu je prethodilo, svodeći ga na zvukove i krikove koje ljudsko biće proizvodi prije nego što nauči govoriti.

[2](#) Moje slikarstvo odašilje poruku boli.

Table of Contents

[Start](#)

